

Szellem és Tudomány

a Miskolci Egyetem Alkalmazott
Társadalomtudományok Intézetének folyóirata

2026/1-2. szám.

Miskolc-Egyetemváros

Szerkesztőség

Fekete Sándor (főszerkesztő)

Kiss Daniel (felelős szerkesztő)

Graholy Éva (a szerkesztőbizottság titkára)

Szerkesztőbizottság

Szabó-Tóth Kinga (Miskolci Egyetem)

Horváth Zita (Miskolci Egyetem)

Kotics József (Miskolci Egyetem)

Nyíró Miklós (Miskolci Egyetem)

Czibere Ibolya (Debreceni Egyetem)

Loncsák Noémi (Debreceni Egyetem)

Glied Viktor (Pécsi Tudományegyetem)

Ewelina Kancik-Kołtun (Uniwersytet
Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Tomáš Dvorský (Univerzita Pavla Jozefa
Šafárika v Košiciach)

Lukáš Jakobovič (Univerzita Pavla Jozefa
Šafárika v Košiciach)

Peter Dubóczy (Univerzita Pavla Jozefa
Šafárika v Košiciach)

Kiadó

Miskolci Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Alkalmazott Társadalomtudományok

Intézete

A szerkesztőség címe:

Miskolci Egyetem BTK

Alkalmazott Társadalomtudományok
Intézete

3515 Miskolc-Egyetemváros

Telefon: (46) – 565111/21-84

E-mail: btk.atti@uni-miskolc.hu

ISSN 2062-204X

A lap megrendelhető a szerkesztőség címén, vagy a megadott email címen.

Tartalom

Elmélkedő

- Fazekas Csaba:** Prohászka Ottokár, mint public intellectual, avagy tekinthetünk-e közszereplőnek egy történelmi személyiséget? 4
- Hegedűsné Veréb Anita:** „Ezért az óráért jöttem” A szent három nap kenotikus mélysége a balthasari teológiában 17
- Krabák Attila Adrián:** A közösségi coach, mint újszerű szereplő a társadalmi felzárkózás elősegítésében? 31
- Szabó-Tóth Kinga:** Az élet első ezer napja és a korai intervenció programok jelentősége biopszichoszociális keretrendszerben 61

Kitekintő

- Fodor Tamás Albert:** A tanácsdemokrácia elmélete Anton Pannekoek gondolkodásában – Kritika, alternatíva és gyakorlati koncepció 71
- Rabócz Vivien – Fonó Szabolcs:** A 20. század történelmének hatása a kelet-közép-európai kereszténydemokrácia sajátosságaira 89
- Takács Máté János:** Az Amerikai Egyesült Államok és Izrael Iránnal vívott háborújának előzményei a perzsa stratégiai örökség tükrében 115
- Udvarvölgyi Zsolt András:** A tanzániai választások margójára 129

Overview

- Ermidi Argiro Maria:** Water Security in a Changing World: A Case Study of Central and Eastern Europe 140
- Kenaan Arij:** The Role of International Bodies in Solving Conflicts in the Middle East 166
- Sergej Sinicyn – Mária Denciová – Gabriel Eštok:** An informational narrative on Slovakia's energy dependence on Russian gas 189

Recenzió

- Kiss Daniel:** Napjaink diktatúráinak logikájáról Anne Applebaum: Autokrácia Rt. 208

Fazekas Csaba

Prohászka Ottokár, mint public intellectual, avagy tekinthetünk-e közszereplőnek egy történelmi személyiséget?

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.001>

Absztrakt

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy egy politikatudomány által gyakran elemzett, a szakirodalomban népszerűnek számító jelenség, a public intellectual („közszereplő értelmiségi”) jellemzőit történelmi példán keresztül próbálja meg értelmezni. Kérdésként, hipotézisként kívánja felvetni, hogy felhasználható-e ez a megközelítés a történeti életrajzok szintén „divatos” műfajában. Az elemzés tárgyául választott személy Prohászka Ottokár (1858–1927) nagy hatású katolikus pap, közíró, tudós és szónok, 1905-től haláláig a székesfehérvári egyházmegye püspöke. Ha a public intellectual legfontosabb jellemzőit csokorba gyűjtjük, azt az összegző megállapítást tehetjük, hogy igen, a püspök közéleti tevékenysége alapján minden ponton megfelelt a közszereplő értelmiségiek társadalmi szerepvállalásával kapcsolatos elvárásoknak.

Kulcsszavak: public intellectual, Prohászka Ottokár, történeti életrajz, értelmiség, közélet

I. Bevezetés

Egy közelmúltban megjelent tanulmányban a különösen a külföldi politikatudományi irodalomban (de újabban a hazaiában is) gyakran emlegetett public intellectual jelenséggel foglalkoztam (Fazekas 2023). Magyarra nehezen lefordítható terminus, leginkább a „közszereplő értelmiségi” fogalmának szoktuk megfeleltetni. A public intellectual / közszereplő értelmiségi jelenségéről szóló tanulmányok számos elemet, ismertetőjegyet, jellemzőt soroltak fel, amelyek alapján ez a tipikusan modern közéleti szerepkör beazonosítható, az adott személy közéletben betöltött szerepe mérlegelhető és alkalmazható. Jelen írásunk célja egy gondolatkísérlet: E csokorba gyűjtött jellemzők alapján vissza lehet-e vetíteni a public intellectual értelmezését a múltba, vagyis azonosíthatunk-e ekként történelmi személyiségeket,

beszélhetünk-e „történeti közszereplésről” („public intellectual in the past”)? A kérdésre persze könnyű lenne egyből igenlő választ adni, hiszen maga a szerepkör a 19. század végén alakult ki, ezért nyilván már a 20. század első felében is voltak olyan értelmiségiek, akik tudományterületük magas szintű művelése mellett rendszeresen megszólaltak társadalmi és politikai kérdésekben, véleményükre odafigyelt a közvélemény és számos politikai döntéshozó is. A legfontosabb különbség esetükben, hogy már lezárt életutakról beszélhetünk. (Nagyon is elfogadható és indokolható az a megközelítés, amely a Dreyfus-perrel, különösen Emile Zola tevékenységével hozza összefüggésbe e szerepkör megszületését, illetve elterjedését. Conner 2014:43–50) Magyar történeti személyiségek, a 19. század végének – 20. század elejének értelmiségi közszereplői esetén mégis kevés ilyen értelmezésről olvashatunk, ezért alábbiakban erre teszek kísérletet Prohászka Ottokár közéleti tevékenységének elemzésén keresztül. Nem érzem ezt öncélú vállalkozásnak, értelmét elsősorban a történeti életrajz műfajának megújítására tett kísérletként próbálom értelmezni.

Bár magát a fogalmat nem, pontosabban nem így használták egykorúan, e sajátos értelmiségi szerepkör felismerésére már a 20. század első feléből is ismerünk definíciókat. Épp Prohászka kapcsán például olvashatunk arról, hogy azok közé a „vezető egyéniségek” közé tartozott, „akik a magyar közszellem terén elől járnak, akik folytonos szellemi kapcsolatban állva a nagy nyilvánossággal az egész közgondolkodásra hatnak s jelentékeny csoportok állásfoglalását társadalmi, politikai, irodalmi és világnézeti kérdésekben irányítják, akik nemcsak olvasótábort, de hitközséget is gyűjtöttek maguk köré, akik nemcsak szórakoztatói, de mesterei is a nemzet széles rétegeinek, akik nemcsak rakéták, hanem vezércsillagok is.” (Szász 1918:93) Prohászka kortársa, a „tudományos fajelmélet” egyik legnagyobb hatású propagátora, a zoológus Méhely Lajos 1925-ben öndefinícióként is a 21. századi közszereplő értelmiségi jelenséget megelőlegezően fogalmazott, amikor *Vissza a ghetto* című antiszemita cikkét Bethlen István miniszterelnök figyelmébe ajánlotta: „Talán érdeklí Nagyméltóságodat, miként vélekedik nemzeti létünk függő kérdéseiről egy minden politikától elvonatkoztatott biológus, aki immár egy félszázad óta kutatja a természet örök és megmásíthatatlan törvényeit.” (Méhely 1925) A „minden politikától elvonatkoztatott” itt egyértelműen arra utal, hogy az illető nem viselt politikai-közhatalmi tisztséget, nem folytatott

pártpolitikai tevékenységet, ugyanakkor rendszeresen publikált közéleti lapokban politikai elemzéseket, tartott ilyen jellegű előadásokat stb. (Vö. Paksy 2013:49–52; Méhelyhez – politikai nézeteiben is – hasonló közszereplő értelmiségi pályafutásra ld. még pl.: Kund 2020:139–145).

A legújabb történeti irodalomban már voltak kísérletek ilyen megközelítésekre (így alábbi töprengéseim nem nélkülözik az előzményeket), például olvashatunk a történész Fraknoi Vilmosról, mint a századforduló katolikus közszereplő értelmiségiként való értelmezéséről (Tusor 2024:274–276), aki egyébként ebből a szempontból Prohászka Ottokár egyfajta előfutárának és/vagy párhuzamának is tekinthető, noha a közélet tartalmi kérdéseiben kettejük között sok volt az eltérés. Sőt, Prohászka Ottokár közszereplő értelmiségiként való értelmezésére is történt már utalás a szakirodalomban (Szabó 2010:39).

Nyilván nem a közszereplő értelmiségi modern értelmében, de a püspök egykori hívei és későbbi követői a szerepvállalás következtében nevezték lépten-nyomon Prohászkat a „magyarország lelki vezérének”, „tanítómesterének”, „apostolnak” stb. Vagyis már kortársai is a közvéleményt befolyásoló, az iránt kiemelten érdeklődő, napi politikai kérdésekben és átfogó politikai folyamatok értelmezésében egyaránt rendszeresen állást foglaló személynek tekintették. Akkor is, ha a „közszereplő” / „közszereplés” terminusai a 20. század első felében kevésbé ismert és alkalmazott, vagy más keretek között alkalmazott kifejezések voltak.

II. A public intellectual szerepkör elemei Prohászka Ottokárnál

Prohászka halála után a fentebbi, a püspököt meghatározó közvéleményformáló (egyházi) személyiségnek tartó minősítések már-már elmaradhatatlan jelzőkké váltak, és hatását a későbbi történetírás képviselői is – értékelésétől függetlenül – kivétel nélkül jelentősnek minősítik az 1920-as évek magyarországi közéletében. A közszereplő és politikus Prohászkaóval foglalkozó korábbi kutatások – mind az átfogó életrajzok (Gergely 1994:180–231; Szabó 2007:225–256), mind az esettanulmányok (Gergely 1982; Gergely 1996;

Frenyó 2009; Orvos 2009; Markó 2010 stb.) – egyes eredményei erre a public intellectual szerepre utalnak (többnyire kimondatlanul), ehhez szeretném hozzátenni a szakirodalom közszereplő értelmiségi szerepkörrel kapcsolatos definíció-elemeit és megfeleltetni Prohászka Ottokárnak:

A public intellectual közvélemény-formáló tevékenységét más „munkakör” mellett látja el, jellemzően tudományos munkát végez, ez biztosítja számára nemcsak a függetlenség lehetőségét, hanem a tekintélyét is. Mint a kérdés elemzője definícióra törekedve fogalmazza meg a közszereplő értelmiségi lényegét: „Intellektuelként definiáljuk az értelmiségnek azt a csoportját, amely a széles nyilvánosságban (a médiában) a közügyekről való véleményformálás képességével és befolyásával rendelkezik. Az intellektuelek csoportjába azonban jelen esetben nem értjük bele a »hivatásos« véleményformálókat, azaz a közéletnek azokat a szereplőit, akik a közügyek kommentálását foglalkozásszerűen, politikai kommentátorként, publicistaként űzik. Az intellektuel fontos jellegzetessége, hogy a közéleti részvételt, valamely más hivatás, szakmai tevékenység mellett valósítja meg. Az a tekintély, mely a közügyekhez való hozzászólását legitimálja, szakmai teljesítményéből, elismertségéből származik.” (Kristóf 2011:84) A „más munkakör” Prohászka kétségtelenül igaz: egy római katolikus egyházmegye püspöke volt (ez biztosította az említett „intézményi háttér”), továbbá rendelkezett azzal a szakmai tekintéllyel, amelyet jelentős tudományos (teológiai és filozófiai) munkásságával alapozott meg. (1911-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1920-ban rendes tagjává választotta.)

Az előbb idézett, vélemény-formálási és befolyásolási képességgel Prohászka kétségtelenül jellemezhető mind a dualizmus utolsó időszaka, mind a Horthy-korszak politikai rendszereiben. A nyilvánosság (elsősorban szónoklataival és sajtócikkeivel megszólítható) fórumain keresztül társadalmi és politikai kérdésekben megfogalmazhatta véleményét. Kétségtelenül érzékeny volt a saját korában jelentkező társadalmi problémákra, valamint átfogó nemzetpolitikai kérdések iránt (Magyarország politikai rendszere, a társadalmi igazságtalanság megszüntetése, a magyar kultúra helye Európában, a jelen politikai kihívásai és a jövő formálása stb.), és ezekre saját válaszok megfogalmazásával kísérletezett, küldetészerűen hitt saját igazságában. Mint Thomas Sowell (2012:94) írja alapvető fontosságú monográfiájában, a public intellectual érzékeny kora társadalmi és politikai problémáira, olyan „felkent

elit” tagja, amelynek többé-kevésbé meggyőződése, hogy a problémákra megoldási lehetőséget tud kínálni. Ugyanilyen hozzáállással érdeklődött Prohászka a magyar történelmi múlt értelmezése, tanulságai, meghaladása irányában is, igyekezett – saját szemszögéből persze – „kijavíttatni” a korábbi politikai rendszerekben elkövetett hibákat (Lightman 1999).

Prohászkaiban már az 1890-es évektől megvolt az igény arra, hogy utóbb említett kérdésekben részben elemző, részben azt meghaladó, útmutató álláspontot alakítson ki, nyilvánosság előtti megjelenéseinek gyakorisága önmagában igazolja, hogy gyakran fellépett „a közvélemény formálásának és a politika feletti kontroll gyakorlásának igényével”, nagyon is erőteljes igénye volt a „köz ügyeivel való foglalkozásra”, a „nyilvános okoskodásra”, a tudományos (teológiai és filozófiai) ismereteinek „egy nem szigorúan szaktudományos” ismeretátadására. (Kristóf 2005:97) A „megvolt az igény” alighanem finom megfogalmazás, a közszereplések gyakorisága és tartalma alapján nagyon is erőteljes belső motivációról, a nyilvános véleményformálás iránti folyamatos és elkötelezett készletéről beszélhetünk. Balogh Margit (2015:21–22) Mindszenty Józsefről írott életrajzi monográfiájának konklúziója egyértelműen vonatkoztatható Prohászka-ra is, amikor arról írt, hogy „közszereplése során soha nem vezette semmiféle egyéni érdek. Személyében teljesen feloldódott, egyesült a köz- és a magáncél, ugyanakkor egyéni és egyedi emberi karaktere meghatározta, hogy miként kívánta megvalósítani közcéljait.” Ugyancsak finom megfogalmazás az „útmutató álláspont” igénye, Prohászka-t sokkal inkább az erőteljes mozgósítás motivációjával jellemezhetjük. A közszereplő értelmiségivel kapcsolatosan igaz, hogy nem (pontosabban nem csak, illetve nem elsősorban) szakmai közegében nyilvánul meg, ami a püspök esetében egyértelműen az egyház által biztosított fórumokon (szószéken, egyházi hitéleti lehetőségeken, vallásos sajtón, valamint a tudományos publikációkon stb.) való túllépéssel egyenértékű. Pontos arányt felállítani nyilván nem lehetséges, de egy olyan becslés mindenképp megkövethető, hogy a századfordulótól Prohászka valamivel inkább ismert volt „világi” közszereplései, mint püspökként végzett tevékenységei okán. Miközben hagyományos értelemben vett értelmiségi szerepkörének is megfelelt, vagyis szakmai folyóiratokba írt, tudományos igényességű tanulmányokkal is folyamatosan jelentkezett, ilyen jellegű egyesületek rendezvényein szerepelt előadóként, sőt, vezető tisztségviselőként (elnökként) stb. Prohászka-nak már pályafutása korábbi

szakaszában erőteljes igénye volt arra, hogy a „világi” színtereken, sajtóban, társadalmi és politikai egyesületekben jelenítse meg véleményét.

A politikáról való diagnózisait és útmutatásait a public intellectual úgy tárja folyamatosan a nyilvánosság elé, hogy közben nem visel közhatalmi funkciót (Szitás 2020:12; Bozóki 2019:27–28). Prohászka ből sem lett miniszter (főleg a Horthy-korszak elején többször felmerült), mint például az egyházban hasonló karriert befutó Vass József, aki 1924-től kalocsai nagyprépost, 1920–1930 között előbb vallás- és közoktatásügyi, majd a Bethlen-kormányokban népjóléti és munkaügyi miniszter volt. Ugyanakkor igaz, hogy Prohászka a közszereplő értelmiségi mindkét említett minőségében megnyilvánult: 1896-ban a Katolikus Néppárt jelöltjeként indult parlamenti választáson (főleg a kormányzat erőteljes fellépése miatt nem szerzett mandátumot), 1920–1922 között nemzetgyűlési képviselő (közben hét hónapon keresztül a kormánypárt elnöke) is volt, ettől függetlenül ilyesmiről nem beszélhetünk, „csak” folyamatos közszereplésekről, amelyek egyébként a politikai pozíciókkal párhuzamosan (sőt, azokat háttérbe szorítva) általában jellemezték. Rövid pártpolitikai szerepvállalásaitól függetlenül egyértelműen elmondható róla a „szabadon lebegő”, vagyis független értelmiségi pozíciója (Bozóki 2019:26–27, 47), még csak valamiféle „hibrid” csoportba sem sorolhatjuk. (Bozóki 2019:44–45) Prohászka Székesfehérvár város és Fejér megye helyhatóságaiiban való helyi képviselői szerepvállalása alapvetően nem befolyásolták a hatalmi és pártpolitikától való függetlenségét, ahogyan a számos társadalmi egyesületben viselt vezető pozíciója, tagsága sem.

Prohászka Ottokár egyértelműen olyan személyiség volt, aki felismerte és felhasználta kora technológiai adottságait és modernizációs vívmányait, nem véletlen, hogy az új társadalmi és politikai konstrukciókat egyháza szemüvegén át értelmező üzeneteit a közszereplő értelmiségiek „aranykorát” (vagyis a 19. század utolsó és a 20. század első évtizedeit, Conner 2014:236) meghatározó két csatornán keresztül juttatta el a társadalom különféle csoportjaihoz: a nyomtatott sajtón, valamint tömegrendezvényeken keresztül. (Utóbbi fórumokon elhangzott beszédeinek hatását is a sajtó erősítette fel.) Vagyis pont abban az időszakban, amikor a nyomtatott sajtó egyeduralmodó volt a közvélemény formálása tekintetében, a további technikai vívmányok (például a rádió) által nyújtott közszereplési lehetőségekkel Prohászka már nem élhetett.

A public intellectual-ek tekinthetők a társadalom (vagy a társadalom egyes csoportjai) lélektani tükörképeinek, álláspontokat artikulálni képes szócsöveknek is, akik akár százezrek szemében is hitelessé, elfogadhatóvá vagy követhetővé nemesítenek valamilyen (tulajdonképp: bármilyen, pozitív vagy negatív tartalmú) ideológiát (Small 2002:10; Bozóki 2019:40). Prohászka esetében ehhez – akár felületes áttekintés alapján – aligha fér kétség. Mind egykorúan, mind az utókorban közhelyszerűen emlegetetté vált, hogy a századforduló időszakában a „harcos” politikai katolicizmus, a Horthy-korszakban a „keresztény-nemzeti” ideológia fáradságot nem ismerő és nagy hatású propagandistájaként értékelhető. Egy-egy részleteiben (is) megragadható politikai eszmerendszert tudott artikulálni, széles körben propagálni, azok megnyilvánulásai mentén támogatókat és kritikusokat egyaránt mozgósítani (Patai 2009:135).

Prohászka közszerepléseinek hatása elvitathatatlan a politikai élet szereplőire és a társadalom egészére (Pires 2009:117; Balayan 2011:236), bár kétségtelen, hogy utóbbira nagyobb mértékben. Ami a politikai élet figuráit illeti, Prohászka közszerepléseinek hatása kevésbé ragadható meg a konkrét politikai döntéshozatalban (nem tekinthetjük például 1919 után a Horthy-rendszert irányító politikusok valamiféle „tanácsadójának”, kormányzati „agytröszt” tagjának), viszont mindettől való függetlenségi periódusaiban nagyon is jelentősnek mondható a „keresztény-nemzeti” jelszót valló mozgalmak, különösen a radikális jobboldal köreiben. Azok közé sorolható (hasonlóan Szekfű Gyulához, Szabó Dezsőhöz stb.), akik „alapvetően meghatározták e nemzedék [a Horthy-korszak nemzedékei], főként a középosztály világlátását, a magyar történelemhez, a tradíciókhoz, a politikához, a kultúrához és a zsidósághoz való viszonyát. Olyan szellemi alapot, fogalomkészletet, attitűdöt adtak [...], amelyek hatásai napjainkig kimutathatók.” (Gergely 2016:92) Ez a hatás – pro és kontra értelemben egyaránt – nemcsak Prohászka saját korában, hanem halála után két másik korszakban: a Horthy-rendszer második felében (Karsai 2009; Veszprémy 2019), illetve az 1990-es évektől szintén erőteljes (Hanebrink 2013:272–273; Fazekas 2024), és nem kétséges, hogy valóságos kultuszáról is beszélhetünk (Mózessy 2016:383).

III. További speciális elemek a közszereplő értelmiségi Prohászka Ottokárról

Alan Lightman (1999) elmélete szerint a „public intellectual”-eknek három szintjét lehet elkülöníteni, ahol az elsőbe azok az értelmiségiek tartoznak, akik csak szakterületükről írnak és beszélnek (a közgazdászok az árfolyamokról vagy az államadósságról, az orvosok a járványokról stb.), a másodikba sorolhatók már keresik azokat a pontokat, amelyek szakmájukat a körülöttük lévő társadalmi vagy politikai valóság problémáihoz kötik, a harmadikba tartozók pedig „szimbóllumá, olyan személyiséggé emelkednek, akik valami sokkal nagyobbat képviselnek”, mint az a konkrét szakmai vagy értelmiségi háttér, amelyhez tartoznak. Prohászka Ottokárt egyértelműen ebbe a harmadik kategóriába sorolhatjuk, hiszen nemcsak katolikus püspökként, vagy teológusként nyilatkozott meg a nyilvánosság előtt, hanem folyamatosan részt vett a napi politikai eseményekben, politikai helyzetértékeléseket és programokat fogalmazott meg.

Érdekes elméleti alapként azt is leszögezni, hogy Prohászka a public intellectual-ek speciális alcsoportjába is sorolható, mert értelmiségi háttérét a katolikus egyház adta. Ráadásul Prohászka nemcsak egyszerűen katolikus értelmiségi, hanem egyházi személy, sőt, püspök is volt, s mindez nyilván további kérdéseket is felvet. A bármilyen vallási-felekezeti elkötelezettségű public intellectual-eknek az üzeneteiket mindenkor az egyházuk társadalmi tanítására kell építeni (vagy vállalni azzal a kritikus szembefordulást), mintegy egyszerre kívülről és belülről szemlélni az egyházat, tudomásul venni, hogy az egyház része a mindenkori „világi” politikának, vagy éppen az egyetemes világmagyarázatot konkrét társadalmi és politikai szituációra kell értelmezni (Ehret 2011:110, 114–115, 120; részletesen például: MisirHiralall 2018). Prohászka közszereplései alapján megállapíthatjuk, hogy nagyon is tudatosan vállalta ezt a szerepet, sőt, vallásossága kifejezetten inspirálta őt abban, hogy a magyar nép számára politikai helyzetértékeléseket, vagy éppen megvalósítandó programot fogalmazzon meg. A politikatudományi irodalomban sokat foglalkoznak a „közösség érdekében való cselekvés” belső indíttatásával, mint motivációval, amely a közszereplőket nyilvános fellépésre, cselekvésre sarkallja (Boda 2013:40), a püspök esetében a keresztény

meggyőződéséből fakadó missziós lendülete nyilvánvalóan a közélet színtereire is elvitte.

Prohászka Ottokár akkor (az 1890-es években) vette fel ezt a sajátos public intellectual magatartását, amikor – mint említettem – ez a szerepkör egyáltalán létrejött. XIII. Leó pápa *Rerum novarum* enciklikájának sajátos hatásaként is értelmezhetjük, hogy Prohászka kezdettől megpróbálta a modern világ kihívásaira a válaszokat a katolikus vallásban megtalálni, és azok tradicionális elemeinek felhasználásával újrafogalmazni. Egyesek szerint a katolikus értelmiségnek általában a modernizáció valamennyi fázisában egyaránt az a feladata, hogy a negatív közérzet, illetve társadalmi állapotok megoldásához szükséges eszközöket a teológia világában keresse (Volf–Croasmun 2019). A modernizáció valamennyi kérdéséhez való egyházi viszony igényli a széles körű tájékozottságot, megismerést, párhuzamosan a katolikus hit értékeinek védelmével, továbbá az „elefántcsonttoronyként” is értelmezhető egyházi intézményrendszerből a „világba” való kilépéssel (Heft 2005:3–4, 7–8; Keane 2016) – e leírás pontosan ráilleszthető Prohászka Ottokár mintegy évszázaddal ezelőtti tevékenységére. (Mint egy művelődéstörténeti összegzés szerzője megállapította: „Prohászka alkalmazza először a vallásos szellemet újjáalakító írásaiban a technika fejlődésének, a társadalmi és gazdasági fejlődés mérhetetlen arányú fellendülésének tanulságait.” Tóth 1942:302) Az egyházban mindig is voltak arról viták, hogy összeegyeztethető-e egyáltalán a hitvalló katolikus magatartás a közszereplő értelmiségi „világi” szerepével (Cloutier 2016). Ez persze lehet az egyház belső diskurzusa is, a kívülállók szempontjából azonban kétségtelen, hogy a történelem folyamán nagyon sok egyházi személy volt (akár Szent Ágostontól kezdve), akik munkássága egyértelműen értelmiségi feladatkörként értelmezhető, a modernizáció korában pedig a hit és a tudomány összeegyeztethető voltáról éppen elég sokan értekeztek (Kaczor 2022). A vonatkozó véleményekből az az összkép rajzolódik ki, hogy a 20–21. századi katolikus értelmiségi egyfajta missziós feladatként is értelmezheti saját szerepét a világban (Kaczor 2022; Kamel 2021), és ez utóbbi diagnózis Prohászka Ottokárral kapcsolatosan mindenképp elmondható.

Richard A. Posner (2003:54) szerint a sajátos eszmei tartalmú értelmiségi szerepkör „egyszerre szűkíti és élesíti az elmét”, vagyis a közszereplő értelmiségi számára létezhet egy nagyon is speciális, ugyanakkor rendkívül motiváló szellemi tartalom, márpedig jelen esetben az erőteljes kötődés a

katolikus hithez és az egyházhoz mindenképp felfogható ilyennek. A public intellectual-nek mindenkor vannak eszméi (ha kiforrott, vagy nyíltan megfogalmazott ideológiája nincs is), és az értelmiségi tulajdonképp ezen eszméikkel mintegy „kereskedést” folytat (távoli hasonlatként: ahogy a mérnök gyakorlatban teszteli az elméleti konstrukcióit; Sowell 2012), eszméinek a valósághoz való viszonyáról gondolkodik, megpróbálva ideológiai meggyőződésének megfelelő irányba befolyásolni a valóságot, az általa vélt igazság megvalósulását elérni a társadalmi viszonyokban, valamint a politikai döntéshozatal szintjén. Thomas Sowell arról is írt hosszabban, hogy a public intellectual-ek tevékenységének és teljesítményének megítélésekor nem szabad abból kiindulni, hogy megfogalmazott elméleteik, vagy akár azokból fakadó jobbító szándékú javaslataik (politikai programjaik) mennyiben voltak megvalósíthatók a későbbiekben. (Sowell 2012) Fontos, de a közszereplés-kutatásban igazából csak egy második (vagy következő) feladat annak megítélése, hogy a közszereplő értelmiségi mennyiben találkozhatott azzal, hogy állásfoglalását egyfelől a politika, másfelől a társadalom jutalmazza, vagy éppen – ellene fordulva – szankciókkal bünteti. (Posner 2003:146–147)

IV. Konklúzió

A fenti néhány vázlatpont alapján úgy gondolom, a public intellectual, mint értelmezés egy lehetséges új irányt szabhat a történeti életrajz műfajának, mely egy, saját közéletében fontos szerepet játszó személy nyilvánosság előtti megszólalásaira, tevékenységeire (a közszereplésekre), mint csomópontokra irányítja a figyelmet. Meggyőződésem, hogy Prohászka Ottokár példáján keresztül új megközelítésű életrajzok is megfogalmazhatók, melyek a public intellectual hatásvizsgálata (befogadó közeg, kritikus és támogató vélemények, politikára gyakorolt hatás, a tömegkommunikáció eszközeivel kapcsolatos sikeresség stb.) alapján egyszerre alkot új képet az egyénről és arról a korszakról (politikai rendszerről), amelyben élt és alkotott. A problémakör kibontását, továbbgondolását későbbi tanulmányokban szeretném folytatni.

Irodalom

- Balayan, Alexander (2011): Intellectual Elite: Identification Problem and Influence on Socio-political Processes in Europe by the Example of France and Poland. *International Journal of Business and Social Science*, 19(2):236–240.
- Balogh Margit (2015): *Mindszenty József, 1892–1975, I–II*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Boda Zsolt (2013): *Legitimitás, bizalom, együttműködés. Kollektív cselekvés a politikában*. Budapest: Argumentum – MTA TK Politikatudományi Intézet.
- Bozóki András (2019): *Gördülő rendszerváltás. Az értelmiség politikai szerepe Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan.
- Cloutier, David (2016): Jacobs' Lament: Can Christians be Public Intellectuals? *Catholic Moral Theology*, 8 September 2016. Online: <https://catholicmoralthology.com/jacobs-lament-can-christians-be-public-intellectuals/> (Letöltés: 2023.01.15.).
- Conner, Tom (2014): *The Dreyfus Affair and the Rise of the French Public Intellectual*. Jefferson: McFarland.
- Ehret, Jean (2011): The Catholic Intellectual Tradition and its Dynamics. In Jean Ehret – Erwin Möde (eds.): *The Challenge of the Catholic Intellectual Tradition: Making a Difference in Contemporary Academic Settings*. Wien–Berlin: LIT Verlag, 109–134.
- Fazekas Csaba (2023): A public intellectual mibenlétéről. In Fazekas Csaba (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Csizmadia Ervin 65. születésnapjára*. Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete, 46–63.
- Fazekas Csaba (2024): Prohászka-vita a magyar közéletben, 1990–2023. In Fenyves Katalin – Vörös Kata (szerk.): *A Mindenség megismerése. Tanulmányok a 70 éves Gábor György tiszteletére*. Budapest: Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, 352–382.
- Frenyó Zoltán (2009): Prohászka Ottokár és a keresztény nemzeti újjászületés. In Mózesy Gergely (szerk.): *Prohászka-tanulmányok, 2007–2009*. Székesfehérvár: Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 23–32.
- Gergely Anna (2016): Hóman Bálint pályája a mai hatalmi és emlékezetpolitika tükrében. *Múlt és Jövő*, 27(3):92–122.
- Gergely Jenő (1982): Prohászka Ottokár es a „keresztény kurzus”. *Műhely*, 5(2):58–75.
- Gergely Jenő (1994): *Prohászka Ottokár. „A napbaöltözött ember.”* Budapest: Gondolat.
- Gergely Jenő (1996): Prohászka Ottokár közéleti működése. In Szabó Ferenc SJ. (szerk.): *Prohászka ébresztése, I*. Budapest: Távlatok, 109–124.

- Hanebrink, Paul A. (2013): The Memory of the Holocaust in Postcommunist Hungary. Part 1: The Politics of Holocaust Memory. In John-Paul Himka – Joanna Beata Michlic (eds.): *Bringing the Dark Past to Light. The Reception of the Holocaust in Postcommunist Europe*. Lincoln–London: University of Nebraska Press, 261–291.
- Heft, James L. (2005): Catholic Intellectuals: No Ivory Tower. In James L. Heft (ed.): *Believing Scholars: Ten Catholic Intellectuals*. New York: Fordham University Press, 1–10.
- Kaczor, Christopher (2016): A Catholic Intellectual: A Contradiction in Terms? Word on Fire, 7 September 2022. Online: <https://www.wordonfire.org/articles/fellows/a-catholic-intellectual-a-contradiction-in-terms/> (Letöltés: 2023.01.15.).
- Kamel, Onsi Aaron (2021): The Power of the Catholic Intellectual Ecosystem. Ad Fontes, 3 November 2021. Online: <https://adfontesjournal.com/web-exclusives/the-power-of-the-catholic-intellectual-ecosystem/> (Letöltés: 2023.01.15.).
- Karsai László (2009): Görények a tyúkólban. Prohászka Ottokár szélsőjobb recepciója, 1927–1944. *Élet és Irodalom*, 52(18):17.
- Keane, James T. (2016): Where have all the Catholic intellectuals gone? America: The Jesuit Review, 3 October 2016. Online: <https://www.americamagazine.org/issue/writers-and-reconcilers> (Letöltés: 2023.01.15.).
- Kristóf Luca (2005): Közéleti értelmiség és hírnév. *Századvég*, 10(36):97–127.
- Kristóf Luca (2011): Politikai nézetek és reputáció az értelmiségi elitben. *Politikatudományi Szemle*, 20(2):83–105.
- Kund Attila (2020): „Ha olyan férjet választana, akinek a vére zsidó vérrrel keveredett...” Faji antiszemitizmus és családi botrány dr. Bársony János végrendelete körül. *Múltunk*, 65(3):126–163.
- Lightman, Alan (1999): The Role of Public Intellectual. *MIT Communications Forum*, 1999. Online: <https://web.mit.edu/comm-forum/legacy/papers/lightman.html> (Letöltés: 2023.01.14.).
- Markó Csaba (2010): Katolicizmus és politika a Horthy-korszak elején. Prohászka Ottokár és a „keresztény kurzus”. In Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Szeged: Belvedere Meridionale, 214–222.
- Méhely Lajos (1925): Méhely Lajos levele Bethlen Istvánnak. Budapest, 1925. március 18. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 468. (= Bethlen István miniszterelnök iratai) 1. cs. 1925. sz.n.
- MisirHiralall, Sabrina D. (2018): Presidential address: the future of religious and theological studies: what is our responsibility as public intellectuals? In MisirHiralall, Sabrina D. – Fici, Christopher L. – Vigna, Gerald S. (eds.): *Religious Studies Scholars as Public Intellectuals*. London–New York: Routledge, 7–11.

- Mózessy Gergely (2016): „Állítólag Prohászka egyszer...” In Somorjai Ádám OSB – Zombori István (szerk.): *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Budapest: METEM, 381–392.
- Orvos Levente (2009): A „közéleti kereszténység” eszme tartalma Prohászka Ottokárnál. In Mózes György (szerk.): *Prohászka-tanulmányok, 2007–2009*. Székesfehérvár: Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 13–22.
- Paksy Zoltán (2013): *Nyilas mozgalom Magyarországon, 1932–1939*. Budapest: Gondolat.
- Patai, Daphne (2009): Public Intellectuals as Propagandists. Who are the Public Intellectuals? *Society*, 46(2):129–136. <https://doi.org/10.1007/s12115-009-9196-1>
- Pires, Maria Laura Bettencourt: Public Intellectuals: Past, Present and Future. *Comunicação & Cultura*, (7):115–130. <https://doi.org/10.34632/comunicacaoecultura.2009.478>
- Posner, Richard A. (2003): *Public Intellectuals: A Study of Decline*. Cambridge–London: Harvard University Press.
- Small, Helen (2002): Introduction. In Helen Small (ed.): *The Public Intellectual*. Oxford: Blackwell Publishing, 1–18.
- Sowell, Thomas (2012): *Intellectuals and Society*. New York: Basic Books.
- Szabó Ferenc SJ (2007): *Prohászka Ottokár élete és műve, 1858–1927*. Budapest: Szent István Társulat.
- Szabó Ildikó (2010): Az egyházak közreműködése a nemzeti identitás formálásában a Horthy-korszakban. *Iskolakultúra*, 20(2):33–52.
- Szász Zoltán (1918): Prohászka Ottokár. *Esztendő*, 1(11):93–122.
- Szítás Katalin (2020): *Értelmiség és politika*. Budapest: Kalligram.
- Tóth László (1942): A vallásos szellem. In Miskolczy Gyula (szerk.): *Az új Magyarország*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 283–306.
- Tusor Péter (2024): Fraknoi, a katolikus történész és tudományépítő. In Kanász Viktor – Tusor Péter (szerk.): *Fraknoi emlékkönyv. Fraknoi Vilmos (1843–1924) püspök, történész, a Magyar Tudományos Akadémia főtákarának emlékezete*. Budapest–Róma: Fraknoi Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport, 247–284.
- Veszprémy László Bernát (2019): „Hungarista nagy papunk”? Közéleti viták Prohászka Ottokár szellemi örökségéről a harmincas-nyolcvanas évek Magyarországon. *Múlt és Jövő*, 30(3):99–111.
- Volf, Miroslav – Croasmun, Matthew (2019): *For the Life of the World. Theology that Makes a Difference*. Grand Rapids: Brazos Press.

Hegedűsné Veréb Anita

„Ezért az óráért jöttem” A szent három nap kenotikus mélysége a balthasari teológiában

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.002>

Absztrakt

Hans Urs von Balthasar szeretet-teológiája teljesen átöleli egész gondolkodási rendszerét. A szentháromságos *önkiüresedést* a szeretet dinamikája alapján látja megvalósulni. A teremtett véges létező szabadságában elutasítja a Teremtőt. Az öröktől fogva engedelmes Fiú az elutasító, bűnös emberhez fordul megtestesülésével. Az emberi természetet felvéve egy lesz közülünk. Önkiüresedésének és szeretetének csúcspontja a Getszemáni kertben megélt Isten nélkülsége, elidegenedettsége, mely a kereszten és az alvilágban a legmélyére süllyed. A feltámadás eseményében Jézus isteni dicsőségét visszakapja az Atyától és megmutatja magát a kiválasztottaknak, tanítványainak. Megdicsőült teste teljesen egyedülálló. A feltámadás örömeivel és békéjével tárja fel, és mutatja meg magát.

Kulcsszavak: Balthasar, kenózis, szent három nap, helyettesítő szenvedés, pokolra szállás, feltámadás

I. Drámai helycsere

Jézus Krisztus küldetésének drámai pontja a szent három nap eseményeiben mutatkozik meg. Balthasar *A három nap teológiája* című művében mutatja be a kereszthalál misztériumát. Az önmagát kiüresítő és emberré lett Fiú az Atyának engedelmeskedve elmegy a legvégsőig. A „mindig nagyobb” isteni szeretetből fakadó, másikért való létezés a csúcspontját éri el a kereszten.

Balthasar a nagypénteki eseményeket összekapcsolja a nagyszombati pokolra szállás misztériumával. A megváltás mozzanata Krisztus alvilágra szállása, útja a holtakhoz, mely a hitvallásban is szereplő formula. A halál csendjében alámerülve Krisztus a teljes reménytelenségben lévő bűnös ember

elhagyatottságának minden súlyos terhét megéli. Nagyszombat titkával a következő fejezetben foglalkozunk részletesen.

A megváltás titkának egyik fontos szempontja a bázeli teológus gondolkodásában a *tökéletes helycsere*, Krisztus *helyettesítő szenvedésének* gondolata (Puskás 2012:116). A Fiú-Jézus teljes önküiresítő, önmaga felett való rendelkezésének átadása a Getszemáni kertben folyamatosan fokozódó szenvedésében éri el csúcását. Az utolsó vacsorán még aktívan rendelkezik önmaga felett, elővételezve kereszthalálát, szétosztja a kenyeret mint saját testét, és a bort mint saját véréét. Ez az aktivitása egyre jobban passzivitássá változik, a bűnös, Istentől elidegenedő ember és az igaz, önmagát odaadó Isten drámai helycseréje kezdődik meg.

A Getszemáni kert csendjében Jézus a teljes csenddel találkozik. Tanítványai sem képesek Vele együtt virrasztani. Az Atya felé tárulkozó imájában is csend van, hiszen már nincs válasz. Könyörgő imájában a gyengéd, szerető kötelék mutatkozik meg, „Abba, Atyám”, de már válasz nélkül. A csendben ott van a szenvedés, a lelki fájdalom, a hiány, az üresség, majd a bűnös világ elidegenedésének mélységes érzése. A bűn teljes sötétségének betörését éli meg. Elfogja a rettegés és az elszigetelő félelem. *„Remegni kezdett és gyötrődni.”* (Mk 14,33b) Az Istentől való elszakadásának átélésében gyötrődve szenved. Az Atya átengedi Őt a bűn sötétségének és az abból fakadó magánynak, annak a magánynak, amit a bűnös embernek kellene megélnie. Ebben a távolságban Krisztus egyedül van, egyedül szembesül a bűn magányával. Szolidaritásának mélységét mutatja az is, hogy magára veszi azoknak az elutasítását is, akik ellenségeiként a halálát akarták. Krisztus ellenségszeretete túlmutat minden más emberi kategórián, azokkal is szolidáris, akik szenvedést okoznak. Ebben a „mindig nagyobb” szeretetben ismét kinyilvánul az isteni személyek közötti „mindig nagyobb” isteni szeretet, mely alapja a megváltói önátadó szeretetnek. *„Engedte, hogy egészen bevonja magába az elzárkózott világ sötétségét (halálos félelem, Istentől való elhagyatottság), hogy azt még erősebb szeretettel áthassa, és belülről megnyissa Istenre.”* (Schneider 2002:441) Jézus a világ bűnének hordozását nem akarja többé megkülönböztetni saját sorsától (Kruppa 2000:441). Balthasar *együtt-szenvedésként* fogalmazza meg Jézus Istentől való elszakadását, melyet a bűnös embernek kellene elszenvednie.

„A Fiú a bűnösöket azoknak a bűnöknek az áthatolhatatlan reménytelenségével együtt hordozza magában, amelyek megakadályozzák

bennük a szeretet isteni fényének érzékelését. Önmagában éppen ezért Jézus nem a mások bűnét tapasztalja meg, hanem Istennel szembeni ellenállásuk reménytelenségét, az isteni kegyelem részéről pedig az ennek az ellenkezésnek megfelelő könyörtelen „Nem”-et.” (Kruppa 2000:99)

Balthasar itt kihangsúlyozza, hogy az együtt-szenvedés akkor gondolható el helyesen, ha az valódi szenvedés valakivel (Balthasar 1999:91). A bázeli teológus Bonaventurát idézi, miszerint az együtt-szenvedés fájdalom (compassio) nagyobb a szenvedés (passio) fájdalmánál. A lelki fájdalom mélysége, az Istentől való elszakadás teljes valóságának átélése az isteni szeretet túlaradásában gondolható el. Minél nagyobb a szeretet, annál nagyobb az együtt-szenvedés okozta seb (Balthasar 1999:92).

Jézus emberi természetéből adódóan, hordozza annak minden sajátságát, el kellett szenvednie a halált, azonban önként vállalva, mint az örök Fiú, önátadásában mindvégig szabad maradt. A teljes Isten nélküli magányban szemben áll egymással az „Én” akaratom a „Te” akaratával (Kruppa 2000:96–97). Ebben az egymásnak feszülésben az engedelmisség az, amiben a Fiú a bűn mélységébe lépve, a Szentlélek által beteljesíti a küldetését. Annak a lehetősége, hogy a Fiú küldetésében magára veszi a bűnösök Istentől való elhagyatottságának mélységét és eközben az Atyának engedelmeskedve egységben is marad Vele, egy Szentháromságon belüli „egység a különbözőségben” teszi lehetővé. A Fiú egységet alkot az Atyával a Szentlélekben, míg a különbözőség a bűn felvétele által mégis az Istentől való teljes elhagyatottság. Az Atyától való távolság megtapasztalása éppen azért a legfájdalmasabb, mert a legbensőségesebb kapcsolatban Vele a Fiú van. A Fiú Atyától való távolsága analógia a bűnös ember pokolban megélt kínjaival (Puskás 2012:118).

Jézus küldetésének megváltói jellege megkívánja, hogy a legmélyebben merüljön el a teljes sötétségben. A drámai helycsere a Getszemáni kertben éri el tetőfokát. Balthasar úgy fogalmaz, hogy a getszemáni gyötrődések küzdelmében Jézus „engedelmisséget tanul” (Balthasar 1999:93). Hiszen a szemben álló két akarat („Én akaratom” – „Te akaratod”) az Atya akaratának végrehajtására redukálódik. Az Atya iránti engedelmissége vezeti Jézust. Ebben

nyilvánul ki, hogy nem a saját dicsőségére veszi fel a keresztet, hanem az Atya akaratát megdicsőítve (Vö. Jn 8,5).¹

A getszemáni események után az átadások sora következik. A jövendölések, melyek az átadásról szólnak, *passivum theologicum*ként jelennek meg, mely szerint a cselekvő alany az Isten (Balthasar 1999:94–99). Isten az, aki kiszolgáltatja Fiát mintegy a bűnösöket felhasználva eszközül saját magukért. Az átadások sorában a Fiú-Jézus engedelmisségével hagyja magát átadatni. Ezt láthatjuk már az utolsó vacsorán is, ahol Júdást sem tartja vissza, és a Getszemáni kertben Péterhez intézett szavaiban is. Engedelmes magatartása a kihallgatások során is folytatódik (Iz 53,7b). Balthasar az átadást az emberiség teológiai struktúrájában értelmezi (Balthasar 1999:100). Ebben a folyamatban az emberiség egyetemesen jelenik meg. Jelen vannak benne a nem zsidók, a zsidók, és a tanítványok is, mint az egész emberiség: pogányok, a választott nép, és a keresztények. A kiszolgáltatás láncolatában az emberiség bűnös struktúrája mutatkozik. A kiszolgáltatások során átadják egymásnak Jézust, végül senki sem vállalja bűnösségét. *„A bűnösség helyzete egyetemes, ahogyan a megváltás is mindenkit magában foglal.”* (Kereszty – Puskás 2015:353)

Jézus egyedül csak a Szentlélek által az Atya iránti engedelmisségében képes megélni ezt a mélységet. A kenózis eseményében Jézus képes az Atyától elhagyatott lenni, szabad önátadásában vállalja a kereszten megélt teljes elhagyatottságot (Kruppa 1998:128).

Az ószövetségben Isten úgy jelenik meg, mint igazságos bíró, hűséges és megtartja ígéretét (Balthasar 1999:108). Az ember pedig, aki előtérbe helyezi magát, megtagadja Istent, elfordul Tőle. Isten, aki önmagát meg nem tagadhatja ítéletet mond, de ebben az ítéletben egyszerre jelen van irgalmas könyörülete is. Az emberré vált Jézusban egyszerre valósul meg az ítélet és a könyörület, megigazulás. Egyedül Ő képes rá az Isten Fiaként, hogy ítéletet és megbékélést adjon. A bűn elítélése Általa és Benne megy végbe Isten akaratából, mely a kereszten valósul meg.

A kereszten függő Jézus szavaiban Balthasar eszkatológikus jelentőségű ítéletet lát (Kruppa 2000:100). A márkai evangéliumban megjelenő elhagyatottság szavai tükrözik az Istentől távol levő, elhagyatott ember állapotát, aki ki lett szolgáltatva az ellenségeinek. Jézus valóban elhagyatott, és

¹ Vö. Jn 8,50: *„Noha nem keresem a magam dicsőségét, hisz van, aki keresse, és ítéletet mondjon.”*

ebben az elhagyatottságban kiált fel Istenhez. Nézete szerint nem egyszerűen a 22. zsoltárt idézi Jézus, hanem a mélységében átélt elhagyatottságot, a magányt, a valóságosan megélt kétségbeesést éli meg. A világ bűne, amit magán hordoz, valóságosan elszigetelte az Atyától, és a bűn következményeivel azonosulva, valóságosan szenved.

Édesanyja átadását, befogadását Jánosnak rövid utasítással teszi érthetővé. Emögött a kijelentés mögött azonban mélyebb teológiai jelentés húzódik. Jézus úgy hagyja el édesanyját, ahogy a Getszemáni kertben az Atya háttérbe vonult a Fiútól. A kereszt közösségét hozza létre édesanyjával, és egyúttal megvonja magát tőle (Balthasar 1999:113).

A keresztben nem csak az Atya igazságos ítélete megy végbe, hanem kegyelme is. Jézus imádkozó szavaiban mutatkozik meg, miként nem csak bocsánatát, hanem felmentését kéri azoknak, akik elenne voltak és a halálát kívánták. A legmélyebb elhagyatottságában is azokért imádkozik, akik az igaz ellen fordultak. Végző szavaival pedig a zsoltárost idézi, Atyja kezébe ajánlja lelkét. Jézus előtt a küldetés eseményeinek sora – emberi természetéből adódóan – nem volt ismert. A kereszten függő Jézus számára a megdicsőülés távlata is rejtve maradt. A bűn sötétsége abban is megakadályozza, hogy szenvedésének értelmét meglássa (Kruppa 2000:102). Szavaiban visszatükröződik engedelmissége, az Atya akaratának teljesítése. Az Atya kezébe ajánlott Lélek egyszerre Jézus emberi lelkének kilehelése és a küldötti egzisztenciáját teremtő Szentlélek, melyet Balthasar egyetlen aktusban lát megvalósulni. Jézus utolsó lehetőségében átadja emberi lelkét, amit küldetésében átítatott az isteni Lélek (Kruppa 2000:102).

János passiójának hagyománya szerint Jézus abban az órában hal meg, amikor a húsvéti áldozati bárányt feláldozzák a templomban. A rabbinikus törvények alapján az áldozati bárányt egy karóra erősített keresztgerendán kellett kifeszíteni, szívét meg kellett hasítani, és vérének kifolyatni (Balthasar 1999:116). Krisztus valóban testével és vérével engesztelte ki a világot az Atyával.

Jézus halála eszkatológikus jelentőségű, halála után apokaliptikus események veszik kezdetét (Balthasar 1999:115). A világ elsötétedése Balthasar szerint nem azt jelenti, hogy az egész világ gyászol, hanem az Atya gyásza jelenik meg benne, Isten gyászolja Fiát. A sziklák meghasadása, a föld

megrengése, és a sírok megnyílásakor feltárulkozik a seol, kiadja fogját, mindezt Krisztusra való tekintettel. Az események sora a feltámadás vertikális irányát mutatják, melyben a földön történt halottak megjelenése a „mennyei Jeruzsálemet” tükrözi. A történelem középpontja és az utolsó ítélet a kereszthalállal egybeesik. Ebben az eseményben a Megfeszítettet és az Ő megdicsőülését szemlélhetjük. *„Majd feltekinenek arra, akit átszúrtak.”* (Zak 12,10) Isten és ember között a kiengesztelődés végérvényesen megtörtént, melyet Jézus keresztje közvetít. Az ember szívébe árasztja Lelkét, amellyel gyermekei leszünk az Istennek.

Jézus halála és megváltó tevékenysége valóságos szenvedése révén történt. Valóságosan megélt az Istentől való elhagyatottság peiraszmoszát. *„Az Atya teljességgel egyedülálló Fia teljesen egyedülálló módon a világ minden bűnét hordozza, s egyedül az ő istenemberi mivolta képes erre a feladatra.”* (Balthasar 1999:126) Keresztjében egyedül Ő képes az embert részesíteni, egyedül Ő tud teljes szolidaritást vállalni a halálban az elhagyatott emberrel. Ő, aki abszolút szabad Isten és abszolút ember is.

II. Pokolra szállás

„Ha leszállnék az alvilágra, te ott is jelen vagy.” (Zsolt 139,8)

Krisztus az elhagyatottságban, az Istentől megélt távolságban járja be küldetésének legmélyebb pontját. Kereszthalála után teste ott fekszik a sírban, lelke pedig az alvilágra száll, mint a többi elhunyté. Isteni szeretete éppen abban mutatkozik meg, hogy kész elmenni a legvégsőig. Önmagára vállalt helyettesítő szenvedése több, mint pusztán szolidáris sors a halálban lévő emberrel. Az egész emberiség bűnből fakadó halálának felvételét és hordozását jelenti. Jézus teljes önatadását, melyben Isten ítéletét magára vette, a Szentlélek tette lehetővé. A Lélek aktív cselekvője Krisztus küldetésének. Ő biztosítja az egységet akkor, amikor már Jézus nem hallja az Atyát, és a teljes elidegenedettségre lép.² Isten

² *„A Fiú nemzése elmegy a legvégső szabadon engedésig; úgy tűnik, hogy megszakadt az összefüggés a Forrás s az abból Forrásozott között, minden istennélküliség koncentrálnak a Fiúban, aki ezt az Atyától való elhagyatottságként éli meg. A Forrás, amelyből a Fiú örökké él, látszólag elapadt, s ezáltal mindaz, amit a Fiú kizárólag az Atya megbízásából tett, elveszti értelmét; minden hiábavaló volt... A bűn megtestesítőjeként immár nem található támaszt Istennél, azzal azonosult, amit Istennek öröktől fogva el kell utasítania magától... A Szentlélek az, aki végigkíséri őt földi élete során mint az Atya Lelke,*

a kereszten lévő Krisztusban győzedelmeskedik, Benne válik végérvényesen az ítélet és harag kiengesztelődésévé.

A húsvéti misztériumot egyes keleti értelmezések³ Jézus pokolba való dicsőséges bevonulásaként ábrázolják, mintha a pokolra szállás már hirdetné a feltámadás győzelmét (Kruppa 2000:95–113). A nagypénteki események után a húsvét vasárnapi misztériumára vetül a fény. Balthasar azonban azt mondja, hogy a nagyszombati csendnek éppen olyan jelentősége van, mint a többinek. Ebből a csendből akar rámutatni a feltámadás titkára. A hiátus, amiben látszólag nincs semmi, csak a csend és az üresség, mégis ott történik Isten végtelen szeretetének legmélyebb cselekvése. Nem csak a nyugalom jellemzi a nagyszombatot, hanem eszkatológikus vonása is van. Így a halál állapotában az Istentől való elhagyatottság, időtlenség és reménytelenség jelenik meg. A halál az az állapot, ami az egész embert érinti. Nem részleges, és ebben az állapotban passzivitás mutatkozik (Balthasar 1999:129). Felvetődik a kérdés, hogyha az ember test és lélek egysége, akkor Jézus halandó testét hogyan érinti a halál. Minthogy Jézus hozzánk hasonlóvá vált, s mint ilyen, emberi természete is valóságos, így valóban halott, valóban egy a halottak között. Hans Urs von Balthasar szerint *„Krisztus halottak között lévő lelkének nem lehet nagyobb aktivitást tulajdonítani, mint amennyi élet sírban fekvő testének tulajdonítható”* (Balthasar 1999:145–146).

Balthasar szerint Jézus nem úgy lép be a pokolba, mint valami győztes, hanem a világ bűnével süllyed a pokol mélységébe. Az isteni szeretet nem a hatalmában nyilvánul ki, mint győzedelmes harcos, hanem abban, hogy közösséget, mégpedig sorsközösséget vállal az elhunytakkal. Együtt van a pokolban a halottakkal. Ott, a halálban, ahol már nincs semmiféle kommunikáció, csak a csend. Az ószövetségi értelmezés alapján a halál állapota sötétség, némaság, ahonnan nincs visszatérés, ahol az Istent sem dicséri senki, a feledés földje. A halottak között nincs élő kommunikáció.

... ő egyesíti az Atyát és a Fiút, amikor az elviselhetetlenségig feszíti szét kölcsönös szeretetüket. Ebben a végtelen különbözőségben lelepleződik mindkettő: a végtelen, Szentháromságon belüli különbözőség, amely az örök szeretet előfeltétele, s amely a Szentlélekben nyer áthidalást; és az üdvtörténeti különbözőség, amelyben az elidegenedett világ kiengesztelődik Istennel.” in Der Dreifache Kranz. Das Heil der Welt im Mariengebete (Beten heute 9), Einsiedeln 1977, 64-66. (Löser, 2015:3–17)

³ Vö. A pokolra szállási ikon ábrázolás, amit a keleti egyház is nem nagypénteken, hanem csakis a feltámadás napján tesz ki.

Krisztus mivel magára vette a bűn teljességét, azt teljességében kell kiengesztelnie, ami nem csak a testét érinti, hanem a lelkét is. A bűn miatti következmény nem csak a test halála, hanem a lelket is érinti, ami az Isten látásának a nélkülözése (Balthasar 1999:172). Jézus a teljes büntetést vette magára, így nem csak a teste halt meg, hanem a lelke a pokolra szállt. *„Krisztus csak azt gyógyíthatta és válthatta meg, amit maga is elszenvedett”* (Balthasar 1999:146).

Csak az gyógyulhat meg, ami beteg. A bűn mélységébe került ember hiányt szenved Isten szeretetében. Az Istentől való elidegenedés, a Tőle való távolság megtapasztalása a káosznak. Krisztus „mindig nagyobb” isteni szeretetében, így a halottakkal való szolidaritásában megtapasztalta a halál állapotában az Isten elutasításában álló elhagyatottság teljes káoszáét. A bázeli teológus ezen azt érti, hogy a bűn megtapasztalása a halál reménytelenségének szemlélése. *„Krisztus szenvedése, az elképzelhető legnagyobb szenvedés, olyan volt, mint a kárhozottak kínjai, akik már nem kárhozhatnak el nagyobb mértékben, vagyis a pokol büntetéséig terjedt (usque ad poenam infernalem)... A poena sensust a pokolban sínylődő kárhozottakhoz hasonló módon akarta elszenvedni, hogy megdicsőítse Atyját.”* (Balthasar 1999:152–153) Isten szeretetében meg akarja kímélni a bűnös embert a második halál tapasztalatától, és helyettesítőleg Ő szenved el azt. A „mindig nagyobb” isteni szeretet nem képes hagyni, hogy a másik szenvedjen, ezért a szeretet legnagyobb foka világlik ki, Krisztus a bűnös ember helyett akarja elszenvedni mindazt, ami neki jár. Egyedül Krisztus képes elszenvedni a halálnak azt a mélységét, melyben már Isten megváltó fénye sem ragyog fel. A halálban való lét, az Istentől való elhagyatottság a mi megmentésünkért az Atya örök küldéséből származik. Krisztus kenózisából származó tökéletes engedelmisségének egzisztenciája ami lehetővé teszi a halálban való létezés szolidaritását. A véges emberi szabadság az Atya teremtő aktusa, melyben a bűn lehetőségét is vállalta, és hogy visszavezesse céljához a teremtett világot, szabadon küldte Fiát a világba, majd a bűn terhével az ítélet helyére. Ennek lehetősége kizárólag abban áll, hogy a Fiú akarata egy az örök Atya akaratával. A Fiúnak emberré kellett lennie, hogy az Atya a pokolba bevezethesse (Balthasar 1999:157–158). Egyedül az Istenember képes bejárni a pokol mélységét, szemlélni a káoszt, látni, ami kaotikus volt a teremtésben. Mivel Ő maga nem rabja a bűnnek, így a halottak között is szabad marad, bejárja

a káoszt, engedelmességében követi az Atya akaratát, és a pokol Krisztus kezébe kerül.

A bázeli teológus Krisztus pokolra szállását az immanens Szentháromság kenotikus szeretetének a kifejeződésében látja. A Fiú elhagyatottságában a Szentlélek biztosítja a köteléket az Atyával. „*A pokol kikutatása szentháromságos esemény.*” (Balthasar 1999:157) A Szentlélek bizonyítja, hogy a szentháromságos személyek mindig túlradó szeretete mindig-nagyobb és mindig-újabb, éppen ezért nem ismer határokat. Önátadásában a tökéletesség és a végtelenség jelenik meg. Úgy lép ki önmagából ebben a szabad önátadásból, hogy nem veszíti el önmagát. Isten képes belépni a teremtett világba és annak bűnösségének mélységébe, ahol már csak az Isten nélküliség létezik (Kruppa 2000:110). A szentháromságos szeretetből és önátadásból fakad, hogy az Atya a bűnös világ megmentéséért átadja Fiát a bűn sötétségének, aki a kereszten éli meg az Istentől való elhagyatottság teljességét. Pokolra száll a bűnös és reményvesztett emberekért. A Lélek tartja fenn azt az egységet, hogy a Fiú egy marad az Atyával még akkor is, amikor az elhagyatottság állapotában, a halálban van az elhunytakkal. A Lélek őrzi meg az azonosságot az isteni szeretettel, miközben Krisztus magán hordozza az elidegenedett emberiség bűnös terhét.

Krisztus örök fiúi engedelmissége révén képes arra, hogy az emberiség teljes bűnét magára vegye és hordozza, hogy egyé legyen a halálban a bűnösökkel. Mégis a halál és az Istentől való elidegenedés felett úgy győzedelmeskedik, hogy tekintettel van az emberi szabadságra. A Teremtőtől kapott szabadságban benne rejlik annak a lehetősége is, hogy az ember szabadon Nem-et mondjon Istenre. Isten tiszteletben tartja az ember szabadságát akkor is, ha ő visszautasítja a Teremtő szeretetét, abszolút szeretetének létében mégse köteles azt elfogadni. Isteni szeretet-létének ellentmondana, ha hagyná elveszi teremtményeit.⁴ Jogában áll annak maradni, ami mindig is volt. Nincs olyan hely, ami Isten nélküli lenne. A „mindig-nagyobb” és „mindig-túlradó” isteni szeretet a nagyszombati eseményben mutatkozik meg. Ebben válik láthatóvá Isten mélységes szeretete. Az Istentől való

⁴ „*A teremtményi szabadság tiszteletben van tartva, ám a szenvedés végén Isten utoléri azt, s még egyszer leteperi azt (inferno profundior: Nagy Gergely). Isten csakis az abszolút gyöngeségben akarja közvetíteni az általa teremtett szabadságnak a minden börtönt feltörő és minden görcsöt feloldó szeretetét: azáltal, hogy belülről akar szolidárisá válni azokkal, akikkel visszautasítanak mindennemű szolidaritást.*” *Über Stellvertretung*, in *Pneuma and Institution*, 401-409. (Löser 2015:9)

távolságban, amit a bűnös ember önmaga választ, még ebben az állapotban is ott van vele a Teremtője.

III. Feltámadás

A keresztre feszítés eseményében a tanítványok összetörve állnak és hitük széthullani látszik. Az a Jézus, akit ők Messiásként értelmeztek, most halott. A tehetetlenség mély csöndjében vannak. Elveszettségükben és félelmükben együtt vannak, és nem csak a helyiség van zárva, hanem önmaguk ajtaja is. Ebbe a bezártságba fog a Feltámadott belépni, és feltörni a zárat.

A bibliai tanúságban nem egyedülálló, hogy halott támad fel (Balthasar 1999:172). Jézus feltámadása azonban páratlan esemény. Feltámadásával új létmódba kerül, testét már nem érheti az elmúlás (Polanco 2009:130). Míg azok, akik újra az élettelenből az élők közé kerültek, ismét megízlelték a halált. Jézus feltámadása a mennyei dicsőséges létmódba való feltámadás. Mivel a történelemben semmi sem hasonlítható ehhez az eseményhez, így az Ő feltámadása analógiátlan esemény.

A feltámadás eseményét a tanítványok nem várták. Bezártságuk reménytelenségében nem volt ott a hite a feltámadásnak. Teljesen váratlanul érte őket. A Feltámadottal való találkozásukban a földre zuhanás eseménye mehetett végbe. Ahogy Pál a damaszkuszi úton találkozott a feltámadott Jézussal (Balthasar 1999:199–200). Az ember belsőjében megy végbe a változás, mely gyökeres átalakulást jelent. Szembesít énjével, átalakít, félelmet, majd örömet ébreszt. Végül ott van a húsvéti öröm, mely tiszta, áttetsző és összekapcsol az Istennel.

Krisztus feltámadása a szentháromságos isteni szeretet misztériumát nyilatkoztatja ki. A bázeli teológus – ahogy az eddigiekben is láthattuk – elválaszthatatlannak tartja a krisztológiai eseményeket a szentháromságos dimenziótól. Krisztus feltámasztása az Atya cselekedete. A Golgotán Krisztus az elhagyatottság peiraszmoszában van. Nagyszombat csendjében teste a sírban pihen, lelke pedig a pokolban van. Az Istentől távol levő helyen, együtt a halottakkal. Az elhagyatottságban válik nyilvánvalóvá, hogy Isten üdvözítő cselekedete megy végbe. Az Atya, akitől minden cselekvés indul, aki a világ teremtője és életadója, feltámasztja Jézust. A feltámadás tettében igazolja

26

Krisztust és igazságát. A megfeszített Fiút igazolja a Lélekben,⁵ feltámadása egyszerre megdicsőülés és kúrioszi beiktatása is (Kruppa 1998:144). A Filippi levél himnusza alapján Ő az, aki feltámadt a halálból, mindörökké él, és minden térdnek előtte kell meghajolnia. Az Atya isteni szabadságában feltámasztja a Fiút a halottak közül, aki fiúi szabadságában kinyilatkoztatja önmaga feltámadását. Ebben az isteni szabadságban ott van a Fiú engedelmissége is. Engedelmisségében hagyja magát feltámasztani, és „megengedi”, hogy az Atya megadja neki azt, hogy „élete legyen önmagában” (Jn 5,26). A Feltámadott ugyanazt a kúrioszi címet kapja vissza az Atyától, amelyben már a világ előtt részese volt.⁶ Balthasar úgy értelmezi a kenóvizist, mint az isteni alak hátrahagyását. A Fiú dicsőséges alakja öröktől fogva a sajátja, melyet az Atya öröktől fogva adott neki. Dicsőségét hátrahagyva a Fiú még nem szűnik meg Istennek lenni. A Szentlélek által új formát vesz fel, aki biztosítja a Fiú egységét az Atyával a testben való lét egész tartama alatt. Krisztus feltámadásában így azt kell látnunk, hogy a hátrahagyott dicsőséget, ami mindörökre az övé volt, mint Kúriosznak az Atya visszaadja.

„A lemondás az „isteni alakról” és a „szolgai alak” felvétele, annak minden következményével együtt, nem eredményez önelidegenedést Isten szentháromságos életében: Isten van elég isteni ahhoz, hogy a megtestesülésen, a halálán és a feltámadáson keresztül valóságos értelemben és nem csak látszólag azzá váljon, amiként ő mint Isten már eleve létezett.”
(Balthasar 1999:187)

A feltámadás eseményében az Atya megajándékozza azzal a Fiút, hogy önmagát a megfeszített Jézus azonosságában az Élet Urának nyilvánítsa ki (Kruppa 1998:146). Ebben az az isteni szabadság van benne, ami öröktől fogva a Fiúé. Nem egy kapott, új szabadság, hanem az, ami öröktől fogva a sajátja.⁷

⁵ Róm 8,11: *„Ha pedig bennetek lakik annak Lelke, aki feltámasztotta Jézust a halálból, ő, aki Krisztus Jézust feltámasztotta a halottak közül, halandó testeteket is életre kelti bennetek lakó Lelke által.”*

1Pét 3,18: *„Mert Krisztus is meghalt egyszer a bűnökért, az Igaz a bűnösökért, hogy Istenhez vezessen minket. A test szerint ugyan megölték, de Lélek szerint életre kelt.”*

⁶ Vö. Jn 17,5: *„Most te is dicsőíts meg, Atyám, magadnál: részesíts abban a dicsőségben, amelyben részem volt, mielőtt a világ lett.”*

⁷ A Fiú engedelmissége az Atya iránti szeretete, és egyúttal egységben is van az Atya szeretetével. („Én és az Atya egy vagyunk” Jn 10,30) Így a Küldő és az Engedelmeskedő cselekvés az egy isteni szeretet és szabadság alapja. A Fiú meghagyja az Atya szabadságát, miszerint kérjen Tőle bármit, így elmenve egészen a keresztségig, az Atya pedig meghagyja a Fiú szabadságát, hogy Ő teljesen szabadon vállalva engedelmes legyen a halálig. Az Atya a Feltámadottnak részesít saját szuverén szabadságából, hogy sebeit megmutatva, önmagát feltárhassa tanítványainak, akkor ez a szabadság

Jézus feltámadása a Szentlélek kinyilatkoztatása is (Balthasar 1999:189). Balthasar egységként értelmezi a feltámadást és a Lélek kinyilvánulását. Jézus feltámadása az Atya akaratából a Lélek által történik. Ugyanaz a Lélek támasztja fel a Fiú-Jézust, aki megtestesülését is végbe vitte (Kruppa 1998:146). A Lélek, aki a teremtéskor jelen volt, aki a megtestesülésben leszáll Máriára, és Krisztust feltámasztotta a sírból. A Lélek munkája a szentháromságos örök eseményben kap helyet. A balthasari gondolatmenetben a megtestesülés mintegy holt pontjához ér a nagyszombati csendben. A teljes elidegenedettség állapotában, az alvilágban éri el mélységét. A Lélek a feltámadásban már újat alkot, a Feltámadott mintegy a Lélek első alkotása, dicsőséges alakja az új teremtésben. (Kruppa 1998:147). Aki minden teremtmény elsőszülette (Kol 1,15), az most elsőszületett lesz a halottak között is (Kol 1,18).

A Feltámadott állapota, ebben az „új teremtésben” teljesen egyedülálló. (Balthasar 1999:231–235). Megjelenéseiben ott van a felismerés és a rejtekezés. Jelen van, de mégis eltűnik szemük elől. Megérinthetik, de aki meg akarja érinteni, attól elvonja magát. Testben van, de a teste egészen más, mennyei és felfoghatatlan. Krisztus szabadon tárulkozik fel, mutatja meg megdicsőült testét. Megszólítja az embert, de ahhoz, hogy valóban felismerjék, szüksége van arra, hogy akarják felismerését. A feltárulkozás és a rejtve maradás érzékelhető. A Vele való beszélgetések során is rejtve tud maradni. Krisztus tökéletesen szabad arra, hogy akkor tárja fel magát, amikor azt akarja, de meghagyva az ember szabadságát, hogy miként fogadják azt be. Krisztus a maga erejéből mutatja meg magát. Isteni szabadságában az Élet Uraként feltárja magát tanítványai előtt. Megjelenik a kiválasztottnak, nem az egész népnek, mert ahol feltárulkozik az Isten, ott egyúttal rejtve is marad. Megjelenési alakja nem azonos az emberével, hiszen képes megmutatkozni úgy, hogy látásukban akadályozottak legyenek. Feltárulkozása fokozatos (Balthasar 1999:198). A Feltámadottal való találkozásban ráébrednek önmaguk benső gyengeségére. Bűnvallomásra és megtérésre indítja őket. Átalakítja az embert. Egyedül Krisztus ismeri igazán őket. A Vele való találkozásban önmaga odaadásával hitet ébreszt, mely gyökeresen változtatja meg az ember belsejét. A Feltámadott megtapasztalásával az idő és az örökkévalóság egyszerre jelenik meg (Kruppa 1998:153). Megjelenésével az örökkévalóság az idő korlátain belül válik

nem lehet egy új szabadság, hanem kizárólag a Fiú saját szabadsága. Éppen ebben a szabadságban tárja fel az Atya szabadságát is.

jelenvalóvá. A Feltámadottal kinyilvánul a szentháromságos szeretet, az Atya, a Fiú és a Lélek kölcsönös egymásban-való-létük. Hiszen „*aki engem látott, az Atyát is látta*” (Jn 14,9).

A Krisztussal való találkozásban, melyben a tanítványok „új életet” kapnak, már nem mint követők jelennek meg, hanem küldöttek (Kruppa 1998:204). A tanítványok, akik megkapják a Lelket a Feltámadottól, új parancsot is kapnak. Új értelmet nyer Krisztus követőjének lenni, a Feltámadott közösségében a Lélek által küldéssé válik.

Balthasarnál a negyven nap az egyház idejének bevezető szakasza (Kruppa 1998:153). A Feltámadott megtapasztalása Isten dicsőségének megtapasztalása, az örökkévalóság jelenléte a történelemben. Feltámadásának új létmódja a mennyei élettől való azonosság. Így Krisztus mennybemenetelének misztériuma is Isten és a világ között fejez ki egy erőben új kapcsolatot. Míg a Feltámadott Krisztus bizonyos embereknek mutatta meg önmagát, a mennybemenetele után a Lélek kiáradásával már egyetemesen új távlatot nyit. Mennybemenetele a Lélek kiáradásával a Krisztus-esemény egyetemességének kezdete.

Irodalom

Balthasar, Hans Urs von (1999): *A három nap teológiája*. Budapest: Osiris.

Kereszty Rókus – Puskás Attila (2015): *Jézus Krisztus*. Budapest: Szent István Társulat.

Kruppa Tamás (1998): *A kereszt mint a Szentháromság öнкиüresítő szeretetének üdvtörténeti misztériuma Hans Urs von Balthasar írásainak tükrében, különös tekintettel a Theodramatikra*. Laurea dolgozat. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar.

Kruppa Tamás (2000): *Az isteni lét kenotikus misztériumának üdvtörténeti lelepleződése Krisztus kereszthalálában és pokolraszállásában*. Athanasiana, 11:95–113.

Puskás Attila (2012): *Megismertük és hittük a szeretetet*. Budapest: Szent István Társulat.

Polanco, Rodrigo (2009): Balthasar and Irenaeus: The total glorification of God and of man in God. *Communio*, 36(1):116–137. <https://doi.org/10.4067/S0049-34492009000100025>

Biblia (2005): Budapest: Szent István Társulat, 116–137.

Schneider, Theodor (2002): *A dogmatika kézikönyve 1*. Budapest: Vigilia.

Löser, Werner (2015): „Engedelmes a halálig, mégpedig a kereszthalálig” – A kenózis teológiája Hans Urs von Balthasar gondolkodásában (ford. Török Csaba). *Communio*, 23(1-2):3–17.

Krabák Attila Adrián

A közösségi coach, mint újszerű szereplő a társadalmi felzárkózás elősegítésében?

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.003>

Absztrakt

A közösségi coaching egy innovatív megközelítésű módszer a hátrányos helyzetű csoportok helyzetének a javítására, amely által bevonódhatnak az őket érintő fejlesztésekbe, javulhatnak életkörülményeik és képessé válhatnak tenni saját jólétükért. A módszer a coaching alapelveire támaszkodik, így az közösségi célok megtalálását támogatja, a megvalósítást facilitálja, a kölcsönös tanulást támogatja, illetve alternatívákra mutat rá. Jelen tanulmány célja a közösségi coaching szűkebben vett elméleti alapjainak megalapozása és bemutatása, különböző szerepeinek felderítése, leírása és a potenciális alkalmazási lehetőségeire való rávilágítás, tágabban a társadalmi felzárkózásban betöltendő szerepének elemzése. Az látható, hogy a közösségi coaching a társadalmi leszakadás kezelésében jelentős potenciállal bír, ahogy egyre inkább kikristályosodik és jól alkalmazható módszerré válik.

Kulcsszavak: közösségi coaching, hátrányok, inklúzió, kapacitásfejlesztés, szerepek

I. Bevezetés

A coaching egyre inkább elterjedtebb és elfogadottabb, számos fajtája, csoportosítási szempontja, valamint eszköze és folyamatmodellje született az évek során. A résztvevők szempontjából egy újszerű coaching válfaj a közösségi coaching, amely hátrányos helyzetű társadalmi csoportok társadalmi integrációjának elősegítését, képessé tételét és participációjuk javítását célozza, amely során a közösségi coach nagyban támaszkodik a különféle helyben elérhető és a saját külső erőforrásaira is. A marginalizált társadalmi csoportok a gyakran halmozódó, többdimenzióban jelenlévő társadalmi hátrányaik miatt több támogatást, facilitációt igényelnek ahhoz, hogy képessé váljanak jobbat tenni életüket vagy legalábbis, hogy ne romoljon életminőségük. Ahogy Vercseg (2011) is utal rá, a klasszikus szociálpolitika és az eddigi

különbébe beavatkozások nem nyújtottak érdemi előrelépést ezen csoportoknak, ami hozzájárult a közösségi coaching életre hívásához. A közösségi coaching módszer, mint komplex beavatkozás feltehetően jelentős potenciállal bír a társadalmi felzárkózás elősegítésében, hiszen nem csak belső erőforrásokat, hanem külsőt is igyekszik bevonni, javíthatja az információáramlást, a közszolgáltatások összehangoltságát és csökkentheti a kapcsolathálózati szegregációt (Vida 2023), ezáltal támogathatja a tanult tehetetlenség (Szabó-Tóth 2023a) lebontását. Emellett egy aktív, helyi csoportot, hogy maga után, akik képesek valamilyen formában továbbvinni a folyamatot, így az nem ér véget, mint egy projekt.

A közösségi coach szerepei változatosak, közülük a különböző aktorokat összekötő szerepe emelkedik ki az erőforrás-mobilizáció során. Széleskörben merülnek fel feladatok és kihívások számára, továbbá számos követelménynek meg kell felelnie. Mindemelett a közösségi coaching tevékenység során számos tényezőre, adottságra figyelmet kell fordítani.

A közösségi coaching tágabban vett háttérében sokrétű szakirodalom húzódik meg, ilyenek a társadalmi hátrányok szociológiája, a térbeli elszigetelődés, szegregáció, mint jelenség és hatásai, a szegénységgel kapcsolatos különböző elméletek vagy a munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetű csoportok szakirodalma (Halmos 2005; Őry 2005; Kenderfi 2011; László 2016; Alpek 2017; Nagy 2018) – amennyiben a foglalkoztatás elősegítésére koncentrálnak. Az egyén, család szintjén ide tartozhatnak a kedvezőtlen problémakezelési, megküzdési vagy coping stratégiák, a reziliencia, közösségi, társadalmi szinten pedig a tanult tehetetlenség és az ezzel kapcsolatba hozható attribúciós stílus (Szabó-Tóth 2023b). A megélhetési problémák, a rendezetlen és konfliktusos családi helyzet és az ebből adódó feszültségek, fokozott stressz (Bihari et al. 2023) szintén olyan tényezők, amiket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Az egyén szintjén a szakirodalmi háttérrel cízelláthatják olyan mentális akadályok, mint a külső kontrollós attitűd (Németh 2019), a kudarckerülő magatartás (Kenderfi 2012), az alacsony önbizalom, önismeret vagy akár a szégyenérzet is, melyet mind visszafoghatják a cselekvést, a komfortzónából való kimozdulást. A közösségi coachnak partnereivel együttműködésben mindre kell tudnia valamifajta választ adnia, ennek következtében kifejezetten komoly felkészültséget és tereptapasztalatot igényel.

Emellett nem kerülhető el a magyar közösségfejlesztési hagyományok, a közösségi szociális munka, közösségi munka vagy a közösségi animátori tevékenység (Varga – Vercseg 1998; Gosztonyi 2001; Kozma 2002; Nagyné 2011; Havasi 2018) megemlítése és elismerése a tágabb elméleti, magyar szakmatörténeti háttér eklatáns részeként, hiszen markáns átfedés található közöttük és a közösségi coaching között, valamint utóbbi – mint látni fogjuk – számos elemüket vette át.

Jelen tanulmány ezen sokrétű elméleti háttér részletes kifejtésére viszont egyrészt a terjedelmi korlátok, másrészt a koherencia és a fókusz megőrzése, illetve a fragmentáltság elkerülése végett nem vállalkozik. A tanulmány célja ezért a közösségi coaching szűkebben vett elméleti előzményeinek és alapjainak a bemutatása, vagyis a coaching fejlődéséből történő levezetése, majd különböző szerepeinek felderítése, leírása és a potenciális alkalmazási lehetőségeire való rávilágítás, tágabban a társadalmi felzárkózásban betöltendő szerepének elemzése. A tanulmány tehát kvalitatív megközelítésű, elméleti jellegű munka, amely szakirodalmi feldolgozásra épül, a különböző elméleti megközelítések szintetizálására törekszik, és tereptapasztalatokon alapuló megfigyelésekkel egészül ki.

A közösségi coaching a társadalmi leszakadás kezelésében vélhetően kiaknázatlan potenciállal bír, ahogy egyre inkább kikristályosodik és jól alkalmazható, viszonylag jól elhatárolható módszerré válik.

II. A közösségi coachingot megelőző szakirodalom – avagy honnan ered a coaching és mit érdemes tudni róla?

Mindenekelőtt érdemes tisztázni, hogy mi is a coaching, milyen típusai, irányzatai vannak és hol helyezkedik el közöttük a közösségi coaching. *Timothy Gallway* hívta fel a figyelmet *A The Inner Game of Tennis* című könyvében – a külső ellenfél (másik játékos) mellett – a fejünkben lakozó belső ellenfélre, vagyis a belső akadályok, interferenciák (pl. gondolatok, monológok, rossz beidegződések stb.) elhárításának, mérséklésének szükségességére. Ezek általában félelmen, kétségeken alapulnak és fókuszátlanságot okoznak.

Szerinte a coaching célja az egyénben rejlő potenciál, lehetőségek kibontakoztatása a teljesítményének javítása által, mert bármennyire is professzionális valaki valamiben, mindig lehet hová fejlődni a potenciál és a teljesítmény között fennálló különbségből fakadóan. A coaching nem az illető tanítását jelenti, hanem a tanuláshoz való hozzásegítését, illetve a jó coach csak ritkán hozza elő saját ötleteit, sokkal inkább a kérdéseivel vezeti rá a klienst az optimális döntésre, segít az alternatívák feltárásában (Whitmore 2008; Kunos 2011; Kelló 2014). Hasonlóan gondolja Mick Cope (2007) is, aki szerint a coaching lényege az, hogy „segítünk valakinek, hogy segíthessen magán” (Cope 2007:14). Az elképzelés nem véletlenül emlékeztethet a szociális munkában ismeretes képessé tételre is, hiszen a szociális munka és a közösségfejlesztés egyik alapelve is (Vercseg 2011).

A *Nemzetközi Coach Szövetség* (International Coach Federation – ICF) hivatalos meghatározása szerint a coaching az ügyféllel való szakmai partneri viszony, gondolatébresztő, stimuláló, kreatív folyamat, amely inspirálja az ügyfelet arra, hogy maximalizálja személyi és szakmai lehetőségeit (ICF 2014, idézi: Juhász 2015).

*Molnár Aranka*⁸ szerint Eric Berne Emberi játszmák című könyvében kifejtett elmélete a tranzakcióanalízisről, melyben felismerte a személyiség én-állapotait és a Sorskönyv hatással lehetett Tim Gallwayre is a belső akadályok kapcsán (Molnár Aranka szóbeli közlése), másrészt a coaching előzményeihez is szorosan kapcsolódik, mert segít megérteni a „belső démonaink” mikroszintű kialakulását, ezért érdemes néhány bekezdést szentelni a tranzakcióanalízisnek is. Olyannyira meghatározó, hogy később önálló coaching irányzattá is vált (Poelje 2014).

Berne szerint a különböző interakciók – például rítusok, időtöltések és játszmák – az idő strukturálását szolgálják, lehetővé téve az unalom elkerülését és a kielégülés elérését (Berne 2019, idézi: Dobos 2022). A tranzakcióanalízisben központi szerepet játszó életforgatókönyv egy gyermekkorban kialakuló, részben tudattalan mintázat, amely a szocializáció során, elsősorban a szülőkkel vagy az őket helyettesítő személyekkel folytatott interakciók révén formálódik és életünk során visszaigazolásokot gyűjtünk a

⁸ Közösségfejlesztő, a Közösségfejlesztők Egyesületének választmányi tagja és a Dialóg Egyesület tagja

megerősítésére. Berne a Sorskönyv második fejezetében rámutat, hogy minden ember sorsát a fejében végbemenő folyamatok határozzák meg (Dobos 2022), ami Tim Gallway fejünkben lakozó akadályaihoz nagyon hasonló logikát követ.

Berne a sorskönyv működésének leírására egy több elemből álló „sorskönyvi apparátust” határoz meg, amely különböző szabályozók, mintázatok és belső késztetések összességéként értelmezhető. E tényezők együttes hatása alakítja ki az eltérő életutakat, például a nyertes vagy vesztes sorskönyveket. A tranzakcióanalízis rámutat tehát arra, hogy a viselkedést befolyásoló mintázatok már gyermekkorban kialakulnak, és később is meghatározzák az egyén működését (Dobos 2022). Ez a megközelítés segíthet megérteni a coaching során feltáruló belső akadályok hátterét.

Ezek alapján úgy tűnik, hogy a szocializáció, a nevelés, az átörökölt habitus (Bourdieu 1990, idézi: Sik 2011), így a különböző beállítódások, normák és szokások berögződése, interiorizálása – legyenek kedvezőek vagy kevésbé – és a kialakult megküzdési stratégiáink (Szabó-Tóth 2020), együttesen alakítják ki a belső akadályainkat, démonjainkat avagy Gallway szavaival élve „a fejünkben lakozó ellenfelet”, ami lehet a kudarctól való félelem, az önbizalom hiánya és a kételkedés saját képességeinkben (Whitmore 2008). Mindezt azért idéztem, mert a belső akadályaink kialakulását fontos lehet megérteni, hiszen segítségünkre lehetnek a lebontásukkor, átkeretezésükkor.

A mások képességeivel kapcsolatos meggyőződésünknek jelentős befolyása van a teljesítményre kitével, a rejtett képességek, erőforrások előhívására való törekvés és a lehető legtöbbet kihozni a coacheekból a közösségi coaching szemléletében is jelen van. Emellett a tudatosság és a felelősségvállalás is minden coaching folyamat nélkülözhetetlen eleme (Whitmore 2008).

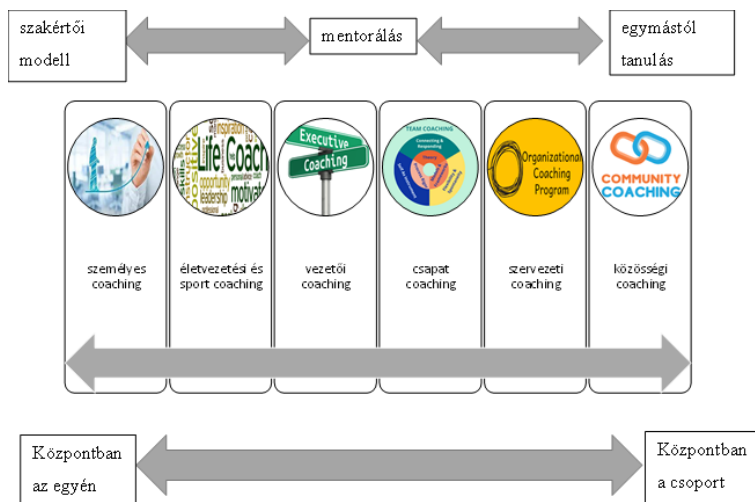
Bozer és Jones (2018) szisztematikus szakirodalmi áttekintést (systematic literature review) végzett a szervezeti coaching *hatékonyságáról*, melyet több tényező befolyásol, de különösen a résztvevők motivációja, célorientáltsága, a bizalom és a coachcsal való kapcsolat minősége, a szimpátia, de lényeges az ügyfél önbizalma, én-hatékonysága is. Ezek a faktorok a coachingra általában is igazak lehetnek. Rámutattak továbbá a visszajelzések szerepére a coaching-folyamatban, valamint a szupervíziós támogatás fontosságára (Bozer – Jones 2018).

A coaching folyamatnak jellemzően öt fázisa van: 1.) kezdési és kapcsolat-felvételi fázis, 2.) megállapodás, 3.) munkafázis: helyzetelemzés, diagnózis, a problémamegoldás fázisa, 4.) lezárási fázis 5.), értékelési fázis (Szabó 2017).

A coaching elterjedésével egyre inkább bővülni kezdett a coaching fajták és irányzatok száma, ezáltal számos csoportosítási szempontja létezik. A résztvevők száma szerint, a coaching alanya alapján, a felmerülő problémák szerint, de irányzatok alapján is számba vehetjük és már a coachingban résztvevők közötti kontaktus alapján is megkülönböztethetjük (Kelló 2014; Fenyvesi – Ádám 2016; Szabó-Tóth 2025). Mindemellett számos folyamatmodellt dolgoztak ki coachok az évtizedek során, mint pl. a GROW modell, a 7C modell vagy a magyar DIADAL modell (Kelló 2014).

A dolgozatom szempontjából leginkább a *résztvevők száma szerinti csoportosítással* érdemes foglalkozni, miszerint megkülönböztetünk öncoachingot, egyéni, külön csoportos, team és szervezeti coachingot (Vogelauer 2008; Emery et al. 2011; Szabó 2017; Kunos 2022).

Továbbá Kunos István szerint érdemes lenne megvizsgálni a *coaching társadalmi szintű alkalmazásának* lehetőségét és létjogosultságát, még ha nem is az egész társadalom, de bizonyos, kisebb társadalmi csoportok egy időben, széleskörűen történő coacholásának esélyeit, alapfeltételeit, módszertanát és kivitelezési lehetőségeit (Kunos 2022). A coaching társadalmi szintű alkalmazásába illeszkedik a *közösségi coaching*, melynek fontosságát továbbgondolva Szabó-Tóth Kinga (2025) a könyvében rámutat, hogy a közösségi coaching a szakirodalomban alig tárgyalt, miközben hozzájárulhat – többek között – a társadalmi innovációs projektek sikeres megvalósításához.

1. ábra. Coaching megközelítések, típusok és a közösségi coaching helye

Forrás: Képes 2024; Szabó-Tóth 2025

A coaching elméleti alapjainak és különböző csoportosításainak áttekintése után ideje rátérünk a közösségi coaching sajátos jellemzőire, definiálására és más segítő, fejlesztő szakmáktól való elhatárolására.

III. A közösségi coaching definiálása, alapvető jellemzői és folyamata

A coacheek képességeibe vetett meggyőződéssel összhangban (Whitmore 2008) a közösségi coaching alapvető megközelítése úgy hangzik, hogy „A kirekesztett, mélyszegénységben élő emberekben, mint minden emberben, benne rejlik a lehetőség, hogy holnaptól, ha apró lépésekben is, megváltoztassák az életüket!” (Márczis – Osgyáni 2024: 85).

A közösségi coach olyan fejlesztő szakember, aki egyszerre építi és aknázza ki a közösség tagjaiban egyénileg és csoportosan meglévő erőforrásokat. Serkenti, motiválja őket annak érdekében, hogy minél hatékonyabban lehessen azokat a közösségi célok szolgálatába állítani, úgy, hogy mindeközben konkrét tevékenységek megvalósítására sarkalja a közösség tagjait (MMJV é.n.). A

közösségi coaching célja lehet az is, hogy változást, attitűd-váltást vigyen az egyének életébe, ami történhet közös fejlesztési gondolkodás és közös cselekvések révén (Márczis – Osgyáni 2024), de egyének és családok egyidejű coacholásával is.

Ken Cohen, egy korábbi Idaho-i coach, a közösségi coachingot úgy definiálja, mint „egy adaptív folyamat, amely az egyedi közösségi kontextushoz igazodik, hogy a résztvevőkön keresztül irányítsa a rendszerszintű változást a résztvevők felhatalmazása révén” (Emery et al. 2011:1). Egy egyszerűbb meghatározás szerint a közösségi coach egy olyan vezető, aki támogatja a közösségeket és szervezeteket céljaik meghatározásában és elérésében. A közösségi változással kapcsolatos munkában szerinte a coach inkább egy külső támogató személy, aki közvetetten vesz részt a folyamatban, de elkötelezett a sikere iránt. A megfigyelő szemszögéből a coach segít a csapatoknak a problémák feldolgozásában, figyelemmel kíséri a folyamatokat és bátorítja őket (Emery et al. 2011).

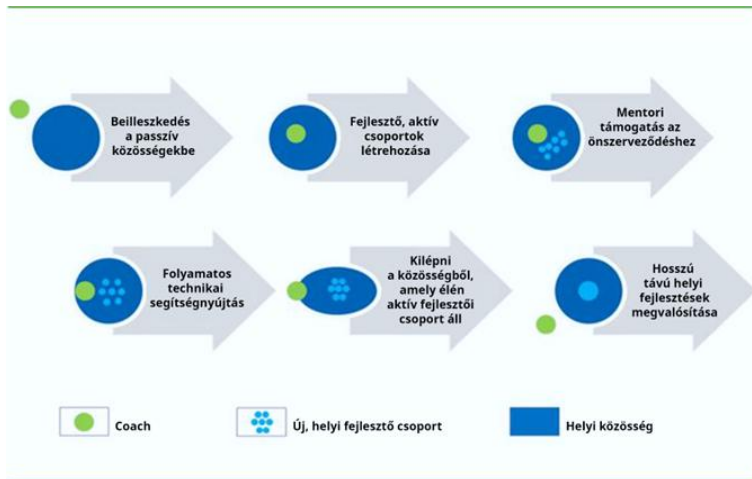
Képes (2024) és Szabó-Tóth (2025) szerint a közösségi coaching egy olyan folyamatként is definiálható, melyben olyan erőforrások, képességek előhívása és hatékony megszervezése, vagyis célokká és eszközökké alakítása történik meg, amelyek egyébként is rendelkezésre állnak egyéni és közösségi szinten az adott helyszínen. A közösségi coach – a coaching alapelveinek megfelelően – tehát nem ad válaszokat, nem ad konkrét megoldást, hanem kapacitásépítésen és változásmenedzsmenten keresztül hozzájárul ahhoz, hogy a közösség megtalálja a saját, adekvát válaszait az adott kihívásra.

A közösségi coachot az előbbiek nyomán, azokat kiegészítve olyan fejlesztő szakemberként definiálnám, aki elméleti, módszertani tudása és kompetenciái birtokában a helyi, településrészi társadalmi problémák kezelésében tevékeny részt kíván vállalni és változást, fejlődést katalizálni az ott élők körében, illetve a területen. Ennek során a külső-belső erőforrások gyakorlati cselekvéssé alakításával közösségi célok megtalálását és elérését segíti, miközben a facilitált helyi szerveződés hatására nő az ott élők érdekérvényesítési képessége, kölcsönösen tanulnak, és javulnak életkörülményeik. Emellett az adott területen élők párhuzamos coacholása révén az egyének és családjaik társadalmi integráltsága is javulhat, hiszen alapvetően hátrányos helyzetű társadalmi csoportok helyzetének javítására, önszerveződésük elősegítésére jött létre a módszer.

A közösségi coachingot a klasszikus coach-coachee felállástól vagy a team, illetve a csoport-coachingtól az különbözteti meg, hogy egy egész városrész vagy településrész lakosságát coacholja, még ha nem is egyidejűleg, de törekszik arra, hogy valamilyen formában mindenkivel foglalkozzon. A közösségi coach fel is keresi őket és „házhoz megy”, akár többször is, ha szükséges, annak érdekében, hogy senkit se hagyjon ki a folyamatokból – ez is egy sajátossága.

A közösségi coaching nagy hangsúlyt helyez olyan helyi „ambassadorok”, nagykövetek megtalálására, akik akár személyes coachinggal támogatva, képessé válnak a közösség katalizátoraként működni és támogatni a helyieket közös céljaik elérésében (Képes 2024; Szabó-Tóth 2025). A közösségi coaching egyik mérföldköve lehet ezáltal egy aktív, helyi 10-15 fős „közösségi mag” kialakulásának támogatása, akik aktívan hozzájárulnak a közösség bevonásához, a helyi kezdeményezések szervezéséhez és tevékenységükkel példát is mutatnak a többiek számára. Ideális esetben a „közösségi mag” hosszú távon partnere egy városnak, településnek a tervezésben, stratégiai lépésekben és fejlesztési folyamatokban. Ezáltal egyfajta hídként tudnak funkcionálni az önkormányzatok és a helyi közösségek, a leszakadó településrészek között (Sz.n. 2023).

Az „ambassadorok” a facilitáció és támogatás eredményeként egy idő után már maguk is képessé válnak a közösségük támogatására és képviselésére. Ez a tevékenység akár helyi civil szervezet létrehozásában is kicsúcsosodhat, amelyre gyakorlati példát nyújt a *Bábonyiérci Önszolgáltató Közösség (BÖK) Egyesület* (Képes 2024), ami az aktív, jól beágyazott szereplők „közösségi maggá” alakulásából, közös céljaik mentén jött létre a közösségi coachingnak köszönhetően.

2. ábra. A közösségi coaching alapvető folyamatábrája

Forrás: Márczis – Osgyáni (2024)

A közösségi coaching alapvető folyamata kezdődhet az adott célterületen történő szóba elegyedéssel, egyszerű érdeklődéssel, terepi benyomások szerzésével és informális beszélgetéssel. Ezzel párhuzamosan a meghatározó, aktív személyeket beazonosítja, majd fontos, hogy „hólabda” módszerrel is elkezdődjön a kapcsolati rendszerek megragadásán keresztül a lakosok aktivizálása (Sz.n. 2023). Ha ismer valakit a coach a területről, városrészeiről az nem feltétlenül előnyös, mert nem biztos, hogy az a legmegfelelőbb személy, aki körül elkezdhet akciócsoportot szervezni, másrészt némi távolság tartása indokolt lehet, hogy objektívan rálásson a folyamatokra (Emery et al. 2011). Ez nem zárja ki a partneri viszonyt vagy a közös tevékenységeket. A helyi szerveződést katalizálhatja pl. fórumokkal, kisebb közösségi akciók megvalósításának támogatásával és folyamatosan technikai segítséget nyújt (Márczis – Osgyáni 2024).

A közösségi coach részt vehet a helyiek, illetve közvetetten az általa előhívott, generált folyamatokban, közösségi akciókban, hiszen ők is meg tudják fogalmazni problémáikat, vannak jó ötleteik és velük együtt tevékenykedhet, tehát partneri viszony van közöttük. Fontos elem, hogy mikor úgy látja, hogy már „önjáró” a kialakult akciócsoport, jobban tudja érvényesíteni érdekeit és

nem feltétlenül kell ott lennie, akkor „kiszállhat” a folyamatból (Wágner Tamás⁹ szóbeli közlése). Ez természetesen nem jelenti, hogy többet vissza sem néz.

A fenti folyamatára egyrészt érdemben nem különbözik a közösségfejlesztés folyamatától (Szabó-Tóth 2025), ugyanis Varga és Vercseg (1998) szerint „A közösségfejlesztési folyamat egy településen a lakosság megszólításával és bevonásával – aktivizálásával – kezdődik, majd a problémák felismerésével és azok nyilvánossá tételével folytatódik, melynek során mind többen kapcsolódnak a folyamathoz, és jutnak el a közösségben megfogalmazódó feladatok felismeréséhez és közösségi megoldásához, mégpedig ismereteik és képességeik fejlesztése útján, a lehetséges partnerekkel együttműködve” (Havasi 2018:30).

Másrészt a közösségi coaching alapvetően két szinten operál, mert a tárgyalt definíciók értelmében foglalkozik a településrész lakosaival együttesen és a közösségi akciócsoport létrejöttének elősegítésével is. Az akciócsoport létrejötte egy fontos mérföldkő a helyi fejlesztési folyamatokban, viszont az ábrán a legalább kettős célcsoporttal való foglalkozás nincs szétválasztva. Mint látni fogjuk, a közösségi coaching gyakorlati lépéseinél, a munkacsoportok létrehozásánál már megtaláljuk az akciócsoport kialakulását is.

Harmadik szintként mindezeket kiegészíthetik az egyéni esetkezelések is, amelyek adott esetben csupán a kliens számára elérhető alternatívák feltárását jelentik vagy delegálhatják őt, hogy kihez vagy mely intézményhez érdemes fordulnia az adott problémával, hiszen nincs minden területen kompetenciája a coachnak (Márczis – Osgyáni 2024). Emellett a coach nem egyedül dolgozik, mert párhuzamosan több szakember is foglalkozik a családokkal, viszont ebben egyfajta szegmentáltság figyelhető meg, mert az érintett szakemberek gyakran nem ismerik egymást, nem kommunikálnak rendszeresen egymással, és az együttműködés intézményesített platformjai sem feltétlenül adottak, így az általuk végzett tevékenységek szétartóvá válhatnak, a kliens pedig könnyen elveszhet az ellátórendszerben (Vercseg 2011).

⁹ Korábbi közösségi coach

III.1. A közösségi coaching elhatárolása más professzióktól

Habár a tanulmány nem vállalkozik érdemben a közösségi coaching és a közösségszervezés/közösségfejlesztés közötti különbségek részletes taglalására, azonban elmondható, hogy egy vízszintes tengelyen elképzelve a közösségi coaching a *közösségszervezés és a közösségfejlesztés* között helyezkedik el, nagyjából félúton, persze lehetnek benne ilyen elemek is, de nem ezek a hangsúlyosak (Wágner Tamás szóbeli közlése), hiszen nem a helyiek valamilyen tevékenység, hobbi általi megszervezéséről szól és nem is annyira egy az állampolgárok által hívott külső szakember fejlesztő tevékenységéről.

Emellett felvethető a közösségi coaching módszertani problematikája is, illetve az is, hogy nem kristálytisztán elhatárolható a közösségfejlesztéstől vagy a közösségszervezéstől (Molnár Aranka szóbeli közlése), de nem is feltétlenül szükséges, mert a két tevékenység szinergikusan kiegészítheti egymást (Szabó-Tóth 2025). Ugyanakkor *hangsúlybeli, szemléletbeli eltolódások* figyelhetőek meg a módszerek között, viszont különbségük legmarkánsabban a *célcsoportjukban, alapvető céljaikban és bevonódottságuk mértékében* ragadható meg. A közösségszervezés és a közösségfejlesztés legjobb tudomásom szerint kizárólag csoportokkal, közösségekkel foglalkozik, nem foglalkozik egyénnel, családokkal, addig a közösségi coaching *hármás célcsoporttal* rendelkezik: egyrészt periférikus helyzetű településrészek lakosságával, közösségével foglalkozik, másrészt kiemelt hangsúlyt fektet a már említett potenciális „nagykövetek” (mint egyének) megtalálására és „közösségi maggá” szervezésére. Harmadrészt a többi egyénnel is foglalkozhat párhuzamosan, ha a különböző szolgáltatások, információk és a lakosok összekapcsolásáról van szó, ami történhet a coach terepmunkája során, mikor ő keresi fel a helyieket a bevonásukhoz, de a lakosok is megkereshetik őt elakadásaikkal, kérdéseikkel.

Ami közös a két módszerben az változásmenedzsment és a kapacitásépítés alkalmazása, valamint a céljuk, hogy képessé tegyék az embereket, bár nem ugyanarra. A *közösségfejlesztés* alapvető célja ugyanis, hogy a helyi társadalom a megfelelő külső segítséggel, a saját belső erőforrásai, készségei feltárása és a helyi lakosok bevonása révén meg tudja szervezni magát és így biztosítsa a társadalmi nyilvánosságot és a hatalom ellenőrzését (Havasi 2018; Szabó-Tóth 2025). Míg a *közösségi coaching* legfőbb célja a marginalizált közösség helyzetének javítása, hogy új célokat tudjanak megfogalmazni maguknak és

hozzásegítse őket abban, hogy tisztábban lássák helyzetüket, lehetőségeiket és az esetleges alternatívákat, valamint, hogy ehhez becsatornázza a különböző erőforrásokat. Továbbá a közösségi coach aktívan részt vesz ezekben a folyamatokban, nem a partvonalon ül (Szabó-Tóth 2025). A fokozódó bevonódás következtében a közösségi coach idővel egyre inkább belső szereplővé válhat, ami ugyan erősítheti a közösség bizalmát, elmélyítheti terepismeretét és növelheti személyes elköteleződését (Havasi 2018). A kellő kritikai távolság megőrzése érdekében azonban elengedhetetlen a reflexivitás és a belső-külső pozíció közötti egyensúly fenntartása (Emery et al. 2011).

Érdeemes tisztázni, hogy a közösségi coach *nem tréner*, nem ismeretek, készségek elsajátítását biztosítja gyakorlás és tapasztalás révén (Juhász 2015), aki gyakran inkább moderál különböző gyakorlatokat egy vagy néhány alkalommal és a későbbi folyamatokban szintén kevésbé vesz részt. A coach nem ugyanazt mondja el mindenkinek, hanem testre szab és nem általánosságokról, elméletekről beszélgetnek, továbbá *nem baráti beszélgetés* (Kunos 2011), bár lehet ilyen aspektusa, főleg a kezdetekkor, de nem ezen van a prioritás. Csoportokkal, adott városrészek helyi lakosaival foglalkozik, de teljesen más kontextusban és környezetben, mint a tréner szokott és huzamosabb ideig tartó folyamatot visz véghez. Emellett egy jó coach *sosem ad tanácsot*, hanem kérdéseivel és módszertani eszköztárának felhasználásával támogatja a testreszabott út megtalálását, az alternatív megoldási lehetőségek feltárását, majd megvalósítását (Kunos 2018). További legfőbb eszközei közé tartozhat még a meghallgatás, az ügyfél figyelmének irányítása, különösképp a legideálisabb megoldás felé (Szabó 2017). Emellett akár az egyéni, akár a közösségi coaching hasznos eszköze lehet a divergens gondolkodásra épülő ún. design gondolkodás, mint kreatív és proaktív problémamegoldás is, ami „vad”, többnyire társadalmi problémák esetén kiváltképp hatásos (Szabó-Tóth 2023a).

A közösségi coach *nem is mentor*, bár jellemzőikben több hasonlóság fedezhető fel, célcsoportjaikban viszont különböznek, ugyanis általánosságban a mentor egy olyan személy, aki segítséget nyújt egy tőle fiatalabb, tapasztalatlanabb egyén részére (Kocsis – Bocsi 2022). Az életkor terén azonban már meg is fordulhat ez a különbség, például amikor fiatalok tanítják meg az időseket az új technológiákat használni. Ilyenkor fordított mentorálásról beszélünk (Godó 2021). A közösségi coach szükség esetén felveheti a mentor szerepét, főleg a „nagykövetek” „közösségi magga” szervezése során, illetve

fordított mentorként is elképzelhető egy fiatalabb, de kellő szakmai tapasztalattal, ismeretekkel és fejlett kompetenciákkal bíró coach és az idősebb, coacholandó, hátrányos helyzetű lakosok esetén.

A *pszichoterápiától* a közösségi coachingot is leginkább *az különbözteti meg*, hogy elsősorban nem a múltbeli hibákra, hanem a jövőbeli lehetőségekre koncentrál. Ehhez azonban nyilvánvalóan fontos szerepe van a múltat feltáró fázisnak és a kialakult helyzet elemzésének, de a hangsúly a kitűzött cél elérésén, a jövőre irányuló fejlesztésen van (Kunos 2022). Ehhez a coach közösségi fórumokat szervezhet, közösségi tervezést alkalmazhat, közvetítheti a lakosság kéréseit, jelzéseit a városvezetés, a hatóságok felé vagy közösségi akciókat valósíthat meg a lakosság bevonásával, hogy egy helyi problémára megoldást keressenek és saját maguk meg is valósítsák azt.

A közösségi coachok *feladatai* a gyakorlatban sokrétűek, a különböző szituációkból fakadóan pedig változhatnak és felmerülhetnek ad hoc jellegű feladatok is. Innovatív mivolta miatt munkaköri leírásuk nehezen határolható körül, mint más szokványos munkakörök esetében, valamint munkaidejük sem feltétlenül határozható meg egy fix időszámban. A munkakör ezen jellegzetességei miatt rugalmasságot, kreativitást, konstruktív problémamegoldó és változáskezelő készséget igényel. Emellett sokrétű elméleti felkészültséget és tereptapasztalatot követel meg.

III.2. A közösségi coaching további jellemzői, sajátosságai

A közösségi coaching több szempontból is különbözik számos más coaching modelltől. Emery és munkatársai (2011) kutatása alapján a közösségi coachok a következő pontokat találták fontosnak coaching munkájuk keretezésében:

A közösségi coaching bizonyos fokú távolságtartást igényel:

Coachként alaposan át kell gondolni a kérdéseket: Mi itt az én szerepem? Mire van szüksége a csoportnak, hogy jobban megértse saját folyamatát és helyzetét? Hogyan működik a csoport? Miközben a csoporttal dolgoznak, érdemes magunkra a csoporton kívüliként gondolniuk, ahol megfigyelhetik mind a csoport munkáját, mind a saját szerepünket. A hatékony coaching megköveteli, hogy elszakadjunk saját napirendünkötől és érdekeinktől, és teljes

figyelmünket a csoportra összpontosítsuk, illetve a csoporton belül kialakuló dinamikára (Emery et al. 2011).

A közösségi coaching egy reflektív tevékenység:

A hatékony coachok folyamatosan tanulnak. Minden coaching esemény egy lehetőség, hogy többet tanuljanak önmagukról és a munkájukról egyaránt. Emellett a visszajelzések figyelembevétele is lényeges, hiszen ezek által tudják fejleszteni, a közösséghez szabni munkájukat, technikáikat és kiküszöbölni a lehetséges hibákat (Emery et al. 2011; Szabó-Tóth 2025).

A közösségi coaching katalizáló hatású:

A coaching értékes alapanyag és katalizátor minden olyan csoportos erőfeszítésben, amely innovatív ötleteket, közös vezetést vagy részvételt, átfogó vagy integráló, ágazatokon átívelő megközelítéseket igényel. A hatékony coaching, amely egyedülálló más stratégiai megközelítések között, biztosítja a rálátást és a támogató környezetet az együttműködéshez, a problémamegoldáshoz és a közös tanuláshoz a közös érdekében (Emery et al. 2011).

A közösségi coachingnak nincs egyetlen bevált receptje:

A sikeres coachok megértik, hogy nincsenek egyforma esetek, hogy minden egyes közösség egyedi, és hogy minden közösségnek fel kell fedeznie és ápolnia kell ezt az egyediséget (Emery et al. 2011).

A közösségi coachok *hét kulcsfontosságú kompetenciaterületet* határoztak meg, amelyekkel szerintünk mindegyiküknek rendelkeznie kell, ezek: a kommunikáció javítása, a közösségi konfliktusok megoldása, erőforrások azonosítása és becsatornázása, lehetőségek biztosítása az egyéni és kollektív tanulásra, a kapcsolatok erősítése és a változásokra való reagálás. Minden közösségi coachnak kulturális kompetenciával kell rendelkeznie ahhoz, hogy a különböző emberekkel való kapcsolatteremtés és a velük való kapcsolatfelvétel érdekében (Emery et al. 2011). Ilyen lehet a roma kultúra, de fontos a szociális érzékenység és az inkluzív szemlélet is.

Egyes kísérleti kezdeményezésekben a hátrányos helyzetű közösségek, például a romák kapacitásépítésére és társadalmi befogadására irányuló közösségi coaching módszer több szempontból is eltérő és sajátos (Márctsis 2016). A közösségi coachok általában *hívatlanul és váratlanul lépnek be* a közösségekbe. Jellemzően az adott város helyi szereplői közül kerülnek ki, és

ismerik a megcélzott hátrányos helyzetű település(rész)t, de kívülről érkeznek. Nagyrészt *passzív környezetben kezdik meg* a coachingot, ahol a közösségben kevés az aktivitás, vagy a hit abban, hogy képesek változtatni az életkörülményeiken vagy egyáltalán elképzelni a változást. A coachok azon dolgoznak, hogy *lehetővé tegyék a közösség önszerveződését és újjászerveződését*, elősegítsék az új közösségi vezetés kialakulását. Bár nem a sport az elsődleges fókusz vagy módszer, gyakran helyi tevékenységként jelenik meg a coaching folyamatában és inkább eszközként, ami lehet virágültetés vagy szemétszedés is (Márczis 2016).

A coach segít a hátrányos helyzetű közösségeknek abban, hogy belássák, nem a pénz az első, amire szükségük van. Az első lépés arról szól, hogy az emberek rájöjjenek és megtanulják, hogyan javíthatnak saját életükön. A különböző szereplők közötti kommunikáció és együttműködés javításával természetesen egyéni tervek, célok is megfogalmazódhatnak a résztvevőkben (Márczis 2016; Márczis – Osgyáni 2024).

IV. A közösségi coach lehetséges szerepei, a munka szakaszai és figyelembe veendői tényezői

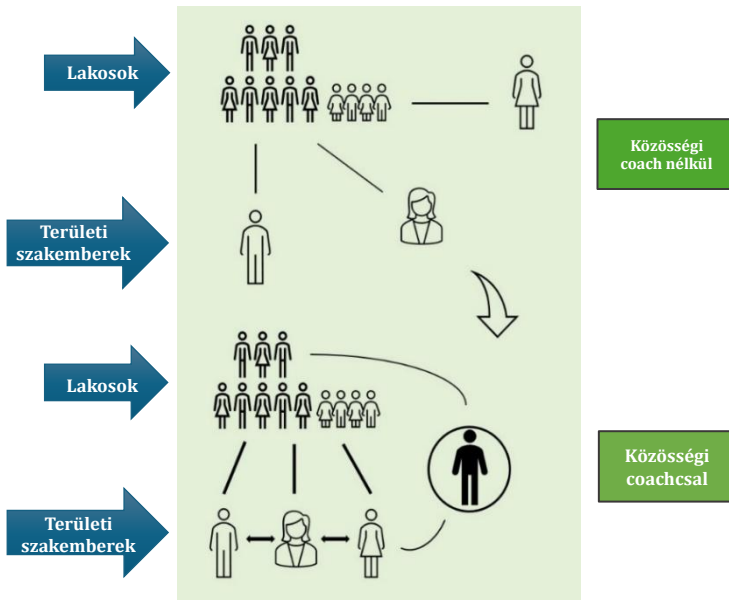
IV.1. A közösségi coach változatos szerepei

A közösségi coach szerepeit tekintve lehet *facilitátor*, ami a legalapvetőbb, de alkalomadtán lehet mentor, illetve *mediátor* is konfliktushelyzetek kezelésekor, az abban résztvevők közötti közvetítéskor, valamint *hídszerepet* is betölthet, *összekötő kapocsként* (Képes 2024; Szabó-Tóth 2025) is funkcionálhat. Például a 4IM projektben lényegében ők kapcsolták össze a lakosokat a különféle (köztük a foglalkoztatást elősegítő) szolgáltatásokkal, szervezetekkel, intézményekkel, mint a MSZC Élményközpontja, de megrendezésre kerültek családi napok különféle területi szakemberek közreműködésével (Krabák 2024), az óvoda-iskola közötti átmenet megkönnyítésének szándékával.

Nem teljesen egyedül, de elősegítik az információcserét, a területi szakemberek együttműködését és közös programok rendszeresítését, ezáltal

ideális esetben, távlati célként hozzájárulhatnak a szociális ellátások, prevenció, felzárkóztatás hatásosságának növeléséhez.

Az alábbi ábrán az összekötő szerepüket szemléltetem, ami szerint az előbbieken felül, tereptapasztalatuk által akár célzottabb intézkedést tudnak megvalósítani a területi szakemberekkel (védőnő, családsegítő), akár a pedagógusokkal közösen, valamint olyan személyek is eljuthatnak pl. a család és gyermekjóléti alapellátás szolgáltatásaihoz (foglalkoztatási-, fogyatékosügyi tanácsadó, pszichológus stb.), akik egyébként nem.

3. ábra. A közösségi coach összekötő szerepe

Forrás: Képes 2024; Szabó-Tóth 2025 alapján saját szerkesztés

A Barabási által lefektetett hálózati logikával értelmezve a közösségi coach, illetve más terepre járó segítő szakemberek a sok kapcsolattal rendelkező hálózati középpontok (hub-ok) és az többi szereplő pedig jóval szűkebb kapcsolathálóval rendelkezik, így helyi viszonylatban is skálafüggetlen hálózatokról beszélhetünk, ami azt jelenti, hogy gyakorlatilag nincsenek átlagos pontok a hálózatban. A legtöbb kapcsolatháló nem véletlenszerűen fejlődik, hanem a már kialakult hálózati központok figyelembevételével alakul tovább

(Molnár et al. 2007). Ebből kifolyólag bízhatunk abban, hogy a kevés kapcsolattal, gyenge kötéssel rendelkező lakosok így jobban tudnak kapcsolódni a területen kívüli aktorokkal is, ezáltal épülni tud társadalmi tőkéjük (Granovetter 1988; Bourdieu 1997; Putnam 2000) is. Ezt alátámasztja az, hogy a különféle tőkefajták ezen hálózatokon keresztül cserélődnek (Molnár et al. 2007).

IV.2. A közösségi coaching munka gyakorlati lépései

A közösségi coachingban az első hónapok szinte semmilyen forrást nem igényelnek, és nem az infrastrukturális fejlesztésekről szólnak. Hanem arról, hogy a helyi közösségek mozgósítsák magukat, pontosítsák igényeiket és céljaikat. Ezen a ponton képesek lesznek bekapcsolódni a projekttervezésbe és -előkészítésbe, a stratégiaalkotásba és a hosszabb távú fejlesztési folyamatba (Márczis 2016).

A közösségi coaching optimális időtartama legalább egy év, de legfeljebb 3 év. Időtartama összefügg a célzott közösség helyzetével, viszont a túl hosszú coaching munka nem egészséges, mert nem segíti a közösség önállósulását. Az egyes szakaszok hosszát elsősorban a megcélzott közösségek jellegzetességei befolyásolják (Márczis – Osgyáni 2024). A két módszer fázisainak, lépéseinek összehasonlítása a következő táblázatban látható.

1. táblázat:

A közösségi coaching és a közösségfejlesztés szakaszolásainak összehasonlítása

Lépés vagy fázis:	Közösségi coaching (Márczis – Osgyáni 2024):	Közösségi coaching (Képes 2024):	Közösségfejlesztés (Mihályi 2023):
1.	<i>Előkészítő szakasz:</i> terepi benyomások összegyűjtése, az emberek megszólítása	<i>Korai, előkészítő szakasz:</i> célok és vízió, elköteleződés és erőforrások feltárása, együttműködés és energizálás	<i>Új mozgások létrehozása,</i> ami elsősorban a lakosság és szervezeteinek bevonását jelenti
2.	<i>Egyéni és családi interjúk,</i> partnertérkép készítése	<i>Kezdeti fázis:</i> a jelenlegi helyzet valós leírása, a közösség saját történetének megalkotása	<i>A helyzet feltárása</i> (társadalmi-gazdasági diagnózis)
3.	<i>Munkacsoport(ok)</i> majd, közösségi akciócsoport létrehozása	<i>Aktív cselekvés szakasza:</i> változásmenedzsment, szerepek és tevékenységek meghatározása, hosszútávú célok kitűzése	<i>A közösség cselekvési képességének, készségeinek feltárása és a problémák mellé rendelése</i>
4.	<i>Közösségi tervezés</i> rövid, közép és hosszútávon, közösségi tervdokumentum kialakítása.	<i>Cselekvés és tanulás szakasza:</i> hol tartunk, mivé váltunk?	<i>Tervezés:</i> feladatok rangsorolása, problémamegoldás tervezése, cselekvési terv és önszorgító projektek készítése
5.	Kisebb fejlesztési intézkedések megvalósítása, projektdosszié	Növekedés, fejlődés szakasza	Intézményépítés, projektek elindítása, attitűdformálás, technikák elsajátítása
6.	A közösségi coach helyére az aktív helyi közösség lép	Fenntarthatóság szakasza	Belső és külső partnerek megkeresése, aktivizálása
7.	-	-	A munka koordinálása, elakadások feloldása, a továbblépés segítése

Forrás: Márczis – Osgyáni 2024; Képes 2024 és Mihályi 2023 alapján saját szerkesztés

Azt figyelhetjük meg, hogy a közösségi coaching munka lépései és a közösségfejlesztés fázisai jelentős átfedést mutatnak, hasonló a tartalmuk, csak

kisebbségi eltérések találhatóak. A közösségfejlesztés látszólag több fázisból áll, de a közösségi coaching szakaszolási vázlatok is magukba foglalják. Azt szűrhetjük le emellett, hogy a Képes (2024) által felvázolt fázisok valamelyest gyakorlatiasabbak és kevésbé projektszemléletűek, mint a másik közösségi coaching szakaszolás.

IV.3. A közösségi coaching során figyelembe veendő tényezők, adottságok:

A közösségi coaching munka során számos területi adottságot és más különféle emberi tényezőt szükséges figyelembe venni. Először is azt, hogy egy depresszív területen, egy szegregált településrészen kezdik meg a munkát, ahol a különböző társadalmi problémák halmozottan vannak jelen, amelyek mind a cselekvést és a bevonódást gátolják (Krabák 2024). Szükséges gondot fordítani a már említett csalódottságra, az *apátia*, a *látszólagos passzivitás* jelenlétére a lakosok körében, mivel ezen közösségekben alacsony az aktivitás vagy a hit abban, hogy képesek változtatni az életkörülményeiken vagy egyáltalán elképzelni a változást. Ennek számos oka van, a csökkentésük, áthidalásuk viszont nagy kihívást jelent. *A coachoknak számolniuk kell azzal is, hogy váratlanul és hivatlanul lépnek be a közösségek életébe* (Márczis 2016), ezért először kapcsolódásokat kell keresnie a helyiakkal és a bizalmat kiépíteni velük (Szabó-Tóth 2025).

Egy közösségi coach egyszerre legfeljebb 300 fős felnőtt területi népességgel tud dolgozni. Ha pl. 900 fős a lakóközösség, 3 alegységre kell bontani a területet és 3 közösségi coachnak kell dolgoznia a területekenként (Márczis – Osgyáni 2024).

Mindig figyelni kell a *közösségi visszajelzésekre* és arra, hogy rendszerszinten is működtetni tudjunk visszajelzési mechanizmust. Kulcsfontosságú a *megfelelő kommunikáció*, mert hozzájárul a hitelesség megőrzéséhez, ami biztosítja, hogy a közösség ne támaszthasson túlzó elvárásokat a közösségi coach felé és ne ábránduljanak ki belőle. Fontos emellett a *transzparencia*, a koherencia, a világosan lefektetett szabályok folyamatos betartása. Érdemes továbbá, nagy figyelmet fordítani arra is, hogy a *legkiszolgáltatottabb, legsérülékenyebb csoportot is bevonjuk a folyamatba*, hogy

az ő szükségleteiket, ötleteiket is megismerjük, ne csak a hangadókét (Képes 2024).

A helyben elérhető humán, kapcsolathálózati, épített, természeti stb. *erőforrások*, kapacitások mellett természetesen a külső erőforrásokat is számba kell venni, illetve azt is célszerű figyelembe venni, hogy voltak-e már fejlesztések az adott területen, jelen van-e már civil szervezet (Szabó-Tóth – Mihályi 2022; Mihályi 2023; Képes 2024)?

Az ott élők diverzitására is figyelmet kell fordítani, mert ez eltérő érdekeket, szükségleteket, habitust és életmódot is jelenthet. Differenciálhatja azt, hogy kívül hogyan lehet együtt dolgozni és egyáltalán lehet-e és célszerű-e (Szabó-Tóth – Mihályi 2022, Szabó-Tóth 2025).

Emellett a közösségi coach tevékenységéhez szükséges egyfajta *közösségi tér*, amely a munkavégzés és a különböző programok helyszínéül szolgál, hasonlóan a Máltai Szeretetszolgálat Jelenlétpontjaihoz. Azok a társadalmi csoportok, akikkel a coach foglalkozik jellemzően térbeli elszigeteltségben élnek, ami a különböző szolgáltatásokhoz való hozzáférést is rontja (Husztai et al. 2021). Ennek áthidalására különböző fejlesztő és támogató programokat pl. életvezetési tanácsadást, háztartástani-pénzkezelési foglalkozásokat lehetne tartani egy ilyen közösségi térben, ami erősíti a kohéziót is, illetve ki lehetne ide helyezni különféle család- és gyermekjóléti szolgáltatásokat, mint pl. pszichológus, jogi segítségnyújtás stb. Továbbá, a közösségi, kulturális eseményeken „toborozni, mozgósítani” is nagyobb eséllyel lehet, illetve a közösségi akciók kiindulópontjaiként is nagyon jól funkcionálhatnak.

V. A közösségi coaching alkalmazhatósága a társadalmi felzárkózás egyes területein

Az áttekintés alapján a közösségi coachok alkalmazásának öt területe azonosítható, úgy is fogalmazhatunk, hogy a tanulmány alapján öt hatásterülettel rendelkezik, melyek az alábbiakban olvashatóak.

1. *Összekötő, információáramlást serkentő és erőforrásallokáló szerep.* A szociális ellátórendszer kiegészítéseként a lakosok és az állami, önkormányzati szereplők, különféle szolgáltatók közötti információ- és erőforrásáramlást

serkentő hídszerepe által bírhat relevanciával a társadalmi felzárkózás terén a módszer. A coachok általában felkeresik a lakosokat a szolgáltatások kiejánlásához. Eszközeikhez tartozik a különböző partnerekhez irányítás, alternatívákra, lehetőségekre (foglalkoztatási, képzési lehetőségek, család- és gyermekjóléti szolgáltatások, egyéb programok) való rámutatás, vagy éppen a különböző tematikájú csoportok szervezése is, melynek célja az egyének motiválása, aktivizálása, ezáltal élethelyzetének, önismeretének növelése (Krabák 2024).

2. *Munkaerőpiaci bevonhatóság, foglalkoztathatóság javítása.* A munkaerőpiaci részvételt a szegregátumokban élők esetében számos tényező nehezíti, adott esetben meg is akadályozza, melyek különösen nagy kihívást jelentenek a coachok számára. Ennek érdekében fontos, hogy a coachnak legyen intézményi háttere, kapcsolatrendszere, másrészt tapasztalata, szakmai jártassága is, továbbá kulcstényezők a megfelelő kommunikáció, a szociális készségek és a nyitott, elfogadó személyiség.

A foglalkoztathatóság javításának több területe van, amelyek a közösségi coachinghoz közvetlenül vagy közvetve köthetőek. Az egyik legkézenfekvőbbnek tűnő terület az iskolázottság növelése, szakmaszerzés vagy készségfejlesztés, ismeretek átadása a munkaerőpiaci érvényesülés segítésére. Itt a coach a szervezésben, a mobilizációban, biztatásban és a lakosoknak való perspektíva nyújtásban tud leginkább funkcionálni, hogy miért is érdemes az adott képzésen részt venni és hogyan tudják hasznosítani az adott szakmát vagy a tréningen elhangzottakat. Egy másik terület közvetlenül a munkaerőpiacra lépés támogatása, melyet a coach szintén elősegíthet, ha tájékoztatja, bátorítja, elirányítja az ügyfelet a megfelelő szolgáltatás felé (Krabák 2024). Ideális esetben helyi társadalmi vállalkozásban történő foglalkoztatás is szóba jöhet, de végső esetben a közfoglalkoztatás is. Továbbá, önkormányzatok és család- és gyermekjóléti központok által biztosított szolgáltatások igénybevételenek ösztönzésével közvetetten elősegíthetik a munkába álláshoz szükséges feltételeket és körülményeket.

3. *Célkitűzés és elérés, akadályok lebontása:* a coach segíthet általánosságban a résztvevőknek különböző célokat kitűzni és lépéseket tervezni, támogatni őket azok elérésében. Ezek célozhatják a lakókörnyezet szépítését, rendben tartását és más kisebb közösségi akciókat is. A coachok tudják ösztönözni a lakosokat és ráébreszthetik őket arra, hogy tehetnek helyzetük javítása

érdekében, ha kérdéseket tesznek fel, lehetőségekre világítanak rá, esetleg továbbítják az észrevételeiket. A közösségi coachok szerint sokkal hatásosabb, mint szociális, gyermekvédelmi vagyis hatósági szakemberként. Jobban megnyílnak a helyiek, nem feszengenek és egy részüknek nagyobb az együttműködési hajlandósága, hiszen így nem hatósági személyként tekintenek rájuk (Krabák 2024).

Tulajdonképpen a „tanult” tehetetlenség leküzdésében is segíthet a coach (Márczis et al. 2024), valamint meglátásom szerint számos a tanulmány elején említett, úgynevezett mentális akadály áthidalásában, attitűdök, hiedelmek, szokások átkeretezésében is képes közreműködni, melyek közé tartozhat még alacsony önbizalom és nem megfelelő önértékelés, a szégyenérzet is. Ezen és sok egyéb tényező miatt gyakran jelentős különbség lehet a foglalkozásokra, képzésekre jelentkezők és az azokon ténylegesen résztvevők között, aminek árnyalt megértéséhez további kutatások szükségesek.

4. *Társadalmi tőke és kohézió.* A Granovetter (1988) féle gyenge kötések számát is képes lehet növelni a coach, ahogy az ügyfeleket segíti más csoportokkal, szakemberekkel való interakciókhoz jutni, valamint eseményeket szervezni. Ez javíthatja a helyi, közösségi kohéziót és az elszigeteltséget csökkentheti a résztvevők körében (Putnam 2000). A gyenge kötések számának növelése javítja a munkahely szerzési esélyt, valamint tágabban a társadalmi integrációhoz is közelebb kerülhetnek így a szegregátumok lakosai, akiket jellemzően kapcsolathálózati szegregáció sújt (Vida 2023). Ha közösségi tevékenységben vagy kulturális programokon vesznek részt az ott élők, már az is erősítheti a helyi kohéziót, a más tevékenységekbe való bevonódást és a kapcsolatépítést is elősegítheti azáltal, hogy ezekre külsős szereplőket is igyekszik bevonni a közösségi coach.

5. *Preventív feladatkör,* amennyiben megvalósulna a közösségi coaching intézményi adaptációja a család és gyermekjóléti alapellátásban. Gondolhatunk az iskolai hiányzások csökkentésére, a korai iskolaelhagyás és gyermekvállalás megelőzésére, a drogprevencióra vagy a kriminalizálódás más formáinak megelőzésére is. Hangsúlyozandó, hogy ezen problémákkal más segítő szakmák behatóbban is foglalkoznak, a feladatuk közé is tartoznak, egyedül nem is lenne kapacitása, kompetenciája hozzá a coachnak, ezért újból az összekötő szerepére, kapcsolathálózatára hivatkozva azt mondhatjuk, hogy a különböző szolgáltatások összehangolásán, az ügyfélkoordináción, az

információáramlás, az együttműködések, az együttműködések van a hangsúly és összességében a szociális ellátás hatásosságának növelésén, végsősoron a társadalmi integrációhoz történő közelebb kerülés elősegítésén.

VI. Összefoglalás, következtetések

A tanulmányban bemutattam a közösségi coachingot megelőző szakirodalmat, a közösségi coachingot és jellemzőit, elhatároltam több más szakmától, valamint rámutattam a sokrétű feladataira, szerepeire. Habár a közösségi coaching és a közösségfejlesztés folyamata, gyakorlati lépéseik sok hasonlóságot mutatnak, ettől a két módszer némely aspektusában különbözik. Ezt követően a szakma végzése során figyelembe veendő tényezőket, adottságokat vettem számba és a társadalmi felzárkózásban betölthető funkcióit fejtegettem, melynek során öt hatásterületet sikerült azonosítanom.

Az aktív terepmunkára építő közösségi coaching az esetleges kihívások, akadályok ellenére is egészen hatásos, működőképes gyakorlat, ami hozzájárulhat a társadalmi felzárkózás sikerességéhez a kötelező állami, önkormányzati szociális feladatellátás kiegészítéseként, annak hatásosságának növelésével, továbbá újító szemlélettel gazdagítja azt. Ennek során a megerősített együttműködések és információáramlás a lakosok és szakemberek között a két legfontosabb erénye. A módszer különlegességét annak hármas célcsoportjának egyidejű megszólítása adja. Emellett a helyiek arra is ráébrednek, hogy ők maguk is tehetnek lakókörnyezetükért és érdekeik érvényesítéséért.

A közösségi coaching valóban egy reflektív folyamat, néha egyet hátrébb kell lépni és a szerepét újragondolni a nagyobb eredményesség érdekében. Megkérdőjelezhetetlen, hogy nincs egyetlen bevált receptje, a külső-belső tényezők hatására előfordulhatnak ad hoc feladatok, de döntéshozói szándék függvényében is átkerülhetnek hangsúlyok egyik tevékenységről, egy másikra, ezért lényeges az, hogy önkéntesen dolgozik-e a coach vagy pedig milyen jellegű szervezetnél, milyen jogviszonyban áll és hol helyezkedik el a szervezeti hierarchiában. Érdemes lenne továbbá kidolgozni az intézményi adaptáció feltételeit, a munkakör kompetenciahatárait, kritériumait és feladatait, hogy

több területen is alkalmazható legyen a módszer, ami a további empirikus kutatások nyersanyagát is adná.

A tanulmány egyik legnagyobb korlátjának jelenleg a fenntarthatóság longitudinális vizsgálatának hiánya tekinthető, hiszen legjobb tudomásom szerint csak néhány éve kezdődött a magyarországi tesztelése. Bár jól adaptálható módszerről beszélünk, elképzelhető, hogy nem mindenhol és minden helyzetben működne ugyanúgy. Emellett a legkedvezőtlenebb, legsérülékenyebb helyzetű egyének és családjaik bevonása is komoly kihívást jelenthet.

Az egyik legnagyobb tanulság az, hogy a coaching folyamata időigényes, kitartás, türelem szükséges hozzá, mert rögzös lehet az útja. A nehézségek, akadályok ellenére a közösségi coachinggal el lehet tehát érni sikereket több területen a módszertan következetes alkalmazásával, a megfelelő szemlélettel, szakismeretekkel és készségekkel rendelkező coachokkal.

Irodalom

- Alpek Balázs Levente (2017): *Hátrányos helyzetű csoportok munkaerőpiaci-területi esélyei Magyarországon* (PhD értekezés). Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola. Online: <http://pea.lib.pte.hu/handle/pea/23128> (Letöltés: 2024. 03. 13.).
- Bihari Ildikó – Kovács Judit – Tibori Tímea (2023): A szociális kompetenciák a hátránykompenzációban, valamint a hátránykompenzáció elvei és gyakorlata az oktatásban Magyarországon a 21. században. *ESÉLY* 34(3):27-44. <https://doi.org/10.48007/esely.2023.3.2>
- Bourdieu, Pierre (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz Róbert – Éber Márk Áron – Gecser Ottó (szerk.): *Társadalmi rétegződés olvasókönyv*. Online: https://dtk.tankonyvtar.hu/bitstream/handle/123456789/7378/0010_2A_19_Tarsadalmi_retegzodes_olasokonyv_szerk_Gecser_Otto.pdf (Letöltés: 2024. 01. 23.).
- Bozer, Gil – Jones, Rebecca J. (2018): Understanding the factors that determine workplace coaching effectiveness: a systematic literature review, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 27(3):342-361. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2018.1446946>
- Cope, Mick (2007): A coaching módszertana. Az együttműködésre épülő coaching kézikönyve. Budapest: Manager Könyvkiadó.
- Dobos Elvira (2022): Könyvajánló – Eric Berne: Sorskönyv. Online: <https://coachszemle.hu/2022/01/31/konyvajanlo-eric-berne-sorskonyv/#ftn3> (Letöltés: 2023. 04. 18.).
- Emery, Mary – Hubbell, Ken – Miles-Polka, Becky (2011): A Field Guide to Community Coaching. Online: https://cyfar.org/sites/default/files/cyfar_research_docs/A%20Field%20Guide%20to%20Community%20Coaching.pdf (Letöltés: 2023. 04. 09.).
- Fenyvesi Éva – Ádám Anna (2016): *A coaching jelene – magyarországi helyzetkép*. In Fenyvesi Éva – Vágány Judit (szerk): *KORKÉP: XXI. századi kihívások*. Budapest: Budapesti Gazdasági Egyetem, 190-211. <https://doi.org/10.29180/KORKEP.2016.9>
- Godó Katalin (2021): A „Tanítsunk Magyarországot Mentorporgram” előkészítő kurzusán résztvevő mentorjelöltek motivációi. *Különleges Bánásmód*, 7(2):21-41. <https://doi.org/10.18458/KB.2021.2.21>
- Granovetter, Mark (1988): A gyenge kötések ereje: A hálózatelmélet felülvizsgálata. In Angelusz Róbert – Éber Márk Áron – Gecser Ottó (szerk.): *Társadalmi rétegződés olvasókönyv*. Online: https://dtk.tankonyvtar.hu/bitstream/handle/123456789/7378/0010_2A_19_Tar

- [szadalmi retegzodes olvasokonyv szerk Gecser Otto.pdf?sequence=1&isAllowed=y](#) (Letöltés: 2022. 01. 23.).
- Gosztonyi Géza (szerk.). (2001): *A szociális munka elmélete és gyakorlata (3. kötet: Közösségi szociális munka)*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.
- Halmos Csaba (2005): A felnőttképzésben részt vevők elhelyezkedése, különös tekintettel a hátrányos helyzetű rétegekre, régiókra. Budapest: Nemzeti Felnőttképzési Intézet. Online: <http://mek.niif.hu/06400/06455/06455.pdf> (Letöltés: 2024. 03. 13.).
- Havasi Virág (2018): A közösségfejlesztés módszertani gazdagságáról és alkalmazási területeiről. *Szellem és Tudomány*, 9(1):29–61.
- Huszi Éva – Albert Fruzsina – Csizmady Adrienne – Nagy Ilona – Dávid Beáta (2021): When Spatial Dimension Matters: Comparing Personal Network Characteristics in Different Segregated Areas. *Social Inclusion*, 9(4):375–387. <https://doi.org/10.17645/si.v9i4.4520>
- Juhász Éva (2015): „Makkokból tölgyfákká nőni” – a coaching és alkalmazása egy cég és egy könyvtár gyakorlatában. *Könyvtári figyelő* 25(3):313–318.
- Kellő Éva (2014): I. Coaching alapok. In Kellő Éva (szerk.): *Coaching alapok és irányzatok*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kenderfi Miklós (2011): *Foglalkozás speciális helyzetű csoportokkal*. Gödöllő: Szent István Egyetem.
- Kenderfi Miklós (2012): Hátrányos helyzetű fiatalok pályaelettségét célzó pályaelettségű csoportfoglalkozások tapasztalatai. In Szilágyi Klára (szerk.): *A pályaelettség szerepe a társadalmi integrációban*. Budapest: ELTE TáTK, 83–96.
- Képes Norbert (2024): Áttörés – Közösségi coaching módszertani kézikönyv. RRF-2.3.1-21-2022-00013 azonosítószámú "Társadalmi Innovációs Nemzeti Laboratórium" elnevezésű projekt.
- Kocsis Nóra – Boci Veronika (2022): A Tanítsunk Magyarorszáért Mentorprogram eredményessége. *Különleges Bánásmód*, 8(2):87–101. <https://doi.org/10.18458/KB.2022.2.87>
- Kozma, J. (Szerk.). (2002): *Kézikönyv szociális munkásoknak*. Budapest: Szociális Szakmai Szövetség.
- Krabák Attila Adrián (2024): A foglalkoztatás elősegítése Miskolc két leszakadó városrészében. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 21(03):153–168. <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2024.32>
- Kunos István (2011): Magyar coaching-körkép. In *Tudásalapú társadalom – Tudásteremtés – Tudástranszfer – Értékváltás*. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 1–12. Online:

http://real.mtak.hu/101983/1/LillafuredKunos_document_14084_section_6316.pdf (Letöltés: 2023. 04. 17.).

Kunos István (2018): Coaching a társadalom és a gazdaság szolgálatában. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 15(01):92–97.

Kunos István (2022): A coaching szerepe a magyar gazdaságfejlesztésben – különös tekintettel a vezetésfejlesztésre és a belső ellenőrzésre. *Pénzügyi Szemle Különszám* 67(1):47–64. https://doi.org/10.35551/PSZ_2022_k_1_3

László Gyula (2016): A hátrányos helyzetűek foglalkoztatási nehézségei. *Opus et Educatio*, 3(3):264–276.

Márczis Márta (2016): A basic tool for inclusive local development. Online: <https://localdevelopmentforinclusion.org/community-coaching.html> (Letöltés: 2023. 04. 18.).

Márczis Márta – Osgyáni Gábor (2024): Közösségi coaching alkalmazása a leszakadó városrészek felzárkóztatása érdekében. In Márczis Márta – Scharle Ágota – Török Zsuzsanna (szerk.): *4IM. Városi kezdeményezés az innovatív és integrált szociális szolgáltatásokért, foglalkoztatás-fejlesztésért Miskolcon*. Online: https://www.miskolc.hu/sites/default/files/egyszeru_oldal/beagyazhato_csatolmanyok/2024-07-09/82689/4im_e-konyv.pdf (Letöltés: 2024. 10. 21.).

Márczis Márta – Scharle Ágota - Török Zsuzsanna (2024): Városi kezdeményezés a 4IM - Innovatív és integrált szociális szolgáltatásokért, foglalkoztatás-fejlesztésért Miskolcon. Online: https://www.miskolc.hu/sites/default/files/egyszeru_oldal/beagyazhato_csatolmanyok/2024-07-09/82689/4im_e-konyv.pdf (Letöltés: 2024. 10. 21.).

Mihályi Helga (2023): A települések erőforrásainak feltárása és elemzése a közösségfejlesztés során. Egy miskolci példa. In Fazekas Csaba (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kúrti László 70. születésnapjára*. Miskolc: Miskolci Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete, 179–199.

MMJV honlapja (2023): Városi kezdeményezés az innovatív és integrált szociális szolgáltatásokért, foglalkoztatás-fejlesztésért Miskolcon - 4IM projekt. Online: <https://www.miskolc.hu/4im> (Letöltés: 2023. 04. 18.).

Molnár Szilárd – Kollányi Bence – Székely Levente (2007): Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom. In Pintér Róbert (szerk.): *Információs társadalom*. Budapest: Gondolat – Új Mandátum, 64–81.

Nagy Judit (2018): Foglalkoztatáspolitikai. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem. Online: <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/7211/Foglalkoztat%E1spolitika2.pdf?sequence=1> (Letöltés: 2024. 03. 21.).

- Nagné Varga Ilona (szerk.) (2011): *Közösségi munka a családsegítésben*. Debrecen: Debreceni Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék.
- Németh Erzsébet (2019): Segély helyett rámpát – A külső-belső kontroll attitúd és a szegénység kapcsolata. *Universitas Budapestiensis de „Metropolitan” Annales*, (12):29–46.
- Óry Mária (2005): Hátrányos helyzetű csoportok helyzete a munkaerőpiacon. Budapest: Nemzeti Felnőttképzési Intézet. Online: <http://mek.niif.hu/06400/06453/06453.pdf> (Letöltés: 2024. 01. 12.).
- Poelje, Sari J. Van (2014): X. A tranzakcióanalitikus coaching. In Kellő Éva (szerk.): *Coaching alapok és irányzatok*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Sik Domonkos (2011): Bourdieu, Habermas, Luhmann Egy hálózatelméleti szintézis vázlatja. *Replika*, 75(2):123–165.
- Szabó Szilvia (2017): Coaching a közszolgálatban. *Tudásmenedzsment*, 18(2):12–17.
- Szabó-Tóth Kinga (2020): A járványhelyzet értelmezési sémái. *Szellem és Tudomány*, 11(2):7–46.
- Szabó-Tóth Kinga (2025): *Social innovation and higher education. From theory to practice*. Hannover: ibidem-Verlag.
- Szabó-Tóth Kinga (2023a): Design gondolkodás, „vad” problémák és társadalmi innováció. In Fazekas Csaba (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kürti László 70. születésnapjára*. Miskolc: Miskolci Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete, 279–300.
- Szabó-Tóth Kinga (2023b): Megküzdési stratégiák és reziliencia kritikus helyzetekben – egyéni, közösségi és társadalmi szinten. In Fazekas Csaba (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Gyulai Éva 70. születésnapjára*. Miskolc: Miskolci Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 367–378.
- Szabó-Tóth Kinga – Mihályi Helga (2022): Városi szegregátumban élők tipológiája. *Publicationes Universitatis Miskolciensis*, 27(6):298–306.
- Sz.n. (2023): Tapasztalati modell. Initiative for innovative integrated interventions in Miskolc - (Miskolc a mi helyünk! - VP/2020/003/0218).
- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona (1998): *Közösségfejlesztés*. Budapest: Magyar Művelődési Intézet. Online: <https://muvelodes.vfmk.hu/4-szakmai-anyagok/letoltes/kozosssegfejlesztes.pdf> (Letöltés: 2025. 12. 12.).
- Vercseg, I. (2011): A közösségi munka folyamata és módszerei. In Nagné Varga I. (szerk.): *Közösségi munka a családsegítésben*. Debrecen: Debreceni Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, 9–102.

Vida László (2023): Marginalizált társadalmi csoportok láthatósága kapcsolathálózati szempontból. *METSZETEK Társadalomtudományi Folyóirat*, 12(1):83–108. <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/1/5>

Vogelauer, Werner (2008): *Coaching a gyakorlatban, Személyes tanácsadás-vezetők szakszerű kísérése, támogatása*. Budapest: Beehive Consulting – Human Telex Consulting.

Whitmore, John (2008): *Coaching a csúcsteljesítményért*. Miskolc: Z-Press Kiadó.

Szabó-Tóth Kinga

Az élet első ezer napja és a korai intervenciós programok jelentősége biopszichoszociális keretrendszerben

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.004>

Absztrakt

Az első ezer nap – a fogantatástól a második életév végéig tartó időszak – a fejlődés egyik legkritikusabb és legérzékenyebb periódusa, amelyben a biológiai, pszichológiai és társadalmi folyamatok egymásba ágyazott módon strukturálják az életpályát. Az írás integrált bio-pszichoszociális keretben vizsgálja e szakasz jelentőségét, összekapcsolva a neuroplaszticitás kutatásait, a Developmental Origins of Health and Disease (DOHaD) paradigmát, a biológiai beágyazódás elméletét, a kötődés- és stresszszabályozás mechanizmusait, valamint a társadalmi reprodukció szociológiai modelljeit. A tanulmány mellett érvel, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek már az első életevekben biológiai lenyomatot hagynak, így a strukturális hátrány szó szerint „testet ölt” a fejlődő szervezetben. A korai intervenciós programok nem csupán egyéni fejlődési kimeneteket javítanak, hanem jelentős társadalmi megtérüléssel is járnak, csökkentve a bűnözést, az egészségügyi kiadásokat és az intergenerációs szegénység újratermelődését. Az első ezer nap támogatása ezért nem pusztán gyermekvédelmi kérdés, hanem stratégiai társadalompolitikai befektetés.

Kulcsszavak: első ezer nap, biológiai beágyazódás, kötődés, toxikus stressz, társadalmi reprodukció, korai intervenció

I. Bevezetés: A kritikus periódus jelentősége

Az „első ezer nap” fogalma a fogantatástól a második életév végéig tartó időszakot jelöli. E periódus kiemelt jelentőségét a fejlődéslelektan, a neurobiológia, a közegészségügy és a szociológia egyaránt hangsúlyozza. A neuroplaszticitás ebben az életszakaszban különösen intenzív, ami egyszerre jelent fejlődési lehetőséget és sérülékenységet (Shonkoff – Phillips 2000). A korai agyfejlődés során rendkívül gyors ütemben zajlik az idegsejtek közötti kapcsolatok kialakulása, majd ezt követő folyamatok – amelyek a környezeti

tapasztalatok függvényében stabilizálják, vagy megszüntetik a kapcsolódásokat – súlyos lenyomatokat képeznek. Ebben az időszakban az érzékszervi, érzelmi és szociális ingerek minősége és mennyisége közvetlen hatást gyakorol az idegi hálózatok szerveződésére. Ismeretes, hogy a fejlődési folyamat nem pusztán egyfajta genetikai program lefutása, hanem dinamikus kölcsönhatás a biológiai adottságok és a környezeti tapasztalatok között.

A Developmental Origins of Health and Disease (DOHaD) elmélet szerint a korai környezeti hatások – ideértve a tápláltsági állapotot, a stresszt és a toxikus expozíciókat – hosszú távon meghatározzák a szervezet fiziológiai működését (Gluckman – Hanson 2004). A magzati fejlődés során a szervezet alkalmazkodási mechanizmusokat alakít ki a feltételezett külső környezethez; ez az úgynevezett „prediktív adaptív válasz”. Amennyiben azonban a prenatális környezet és a későbbi életkörülmények között jelentős eltérés mutatkozik, az adaptívnak induló programozás később kockázati tényezővé válhat. Az anyai tartós stressz például a kortizolszint emelkedésén keresztül befolyásolja a magzati hipotalamusz–hipofízis–mellékvese (HPA) tengely fejlődését, amely a stresszválasz központi szabályozórendszere. A HPA-tengely korai „beállítódása” meghatározhatja az egyén későbbi stresszreaktivitását, érzelmi szabályozását és pszichés sérülékenységét (Sapolsky 1996; Hart – Risley 1995).

A „biológiai beágyazódás” modell szerint a korai tapasztalatok fizikai lenyomatot hagynak az idegrendszerben, az immunrendszerben és az endokrin rendszerben. E folyamat során a környezeti ingerek – különösen a krónikus stressz, az érzelmi depriváció vagy éppen a támogató gondozás – epigenetikai mechanizmusokon keresztül módosíthatják a génexpressziót (Sapolsky 1996). A korai életkörülmények tehát nem csupán pszichológiai emlékként maradnak fenn, hanem biológiai struktúrákba ágyazódnak.

Ez a programozási folyamat meghatározhatja a felnőttkori krónikus betegségek – például a kardiovaszkuláris megbetegedések, metabolikus szindróma vagy depresszió – kockázatát, a stressztűrő képességet és a mentális egészséget. A korai életszakaszban kialakuló fiziológiai „set point” hosszú távon befolyásolja az immunválasz működését, a gyulladós folyamatok szabályozását és az érzelemszabályozási rendszerek stabilitását. Ennek következtében az első ezer nap nem csupán fejlődési előszakasz, hanem olyan alapozó periódus, amelyben a társadalmi és érzelmi tapasztalatok szó szerint testet öltenek, és meghatározzák az egyén egész életútját.

II. Korai kötődési mintázatok és pszichológiai következmények

A kötődésemélet szerint a gyermek és elsődleges gondozója közötti kapcsolat minősége alapozza meg a későbbi érzelmi és társas működést (Bowlby 1982). A kötődés evolúciós értelemben adaptív rendszer: célja a túlélés biztosítása a gondozó közelségének fenntartásával. A csecsemő biológiailag predisponált arra, hogy sírással, mosollyal, kapaszkodással aktiválja a gondozó válaszkészségét. Amennyiben a gondozó következetesen érzékenyen és kiszámíthatóan reagál, biztonságos kötődési mintázat alakul ki. A biztonságos kötődés hozzájárul az érzelemszabályozás fejlődéséhez, az exploráció bátorításához és az adaptív stresszkezeléshez az élet első ezer napja során. A biztonságosan kötődő gyermek képes a gondozót „biztonságos bázisként” használni: feszültség esetén visszatér, megnyugszik, majd újra nyitottá válik a környezet felfedezésére.

A dezorganizált vagy bizonytalan kötődés ezzel szemben fokozott pszichopatológiai kockázattal jár (Ainsworth et al. 1978). Az ambivalens kötődés esetén a gyermek túlzottan függővé és szorongóvá válhat, míg az elkerülő mintázat érzelmi visszahúzóddással és a distressz külső minimalizálásával járhat. A dezorganizált kötődés – amely gyakran traumatikus vagy kiszámíthatatlan gondozói viselkedéshez kapcsolódik – különösen magas rizikófaktora a későbbi disszociatív tüneteknek, impulzuskontroll-zavaroknak és interperszonális instabilitásnak. A kötődési rendszer sérülése tehát nem csupán korai viselkedéses eltérés, hanem a személyiség szerveződés alapjait érintő zavar.

A korai interakciók során kialakuló „belső munkamodell” (Bowlby 1973), a későbbi kapcsolatok mintázatait strukturálja az élet első ezer napja során. Ezek a mentális reprezentációk implicit elvárásokat tartalmaznak önmagunk és mások viselkedésére vonatkozóan. A gyermek megtanulja, hogy a világ biztonságos vagy fenyegető, a másik személy elérhető vagy elutasító, önmaga pedig szerethető vagy értéktelen. E belső munkamodell stabilitása miatt a korai tapasztalatok hosszú távon befolyásolják a párkapcsolati működést, a baráti kapcsolatok minőségét, sőt a munkahelyi együttműködési mintázatokat is. A kötődési reprezentációk meghatározzák, hogy az egyén miként értelmezi

a konfliktusokat, hogyan reagál elutasításra, és mennyire képes bizalmat kialakítani.

A kötődési mintázatok nem csupán pszichológiai konstrukciók, hanem neurobiológiai korrelátumokkal is rendelkeznek (Ainsworth – Blehar – Waters – Wall 1978). A biztonságos gondozói jelenlét szabályozza a stresszválaszrendszer működését, csökkentve a krónikus kortizol-terhelés kockázatát. A kutatások azt mutatják, hogy megfelelően empatikus és egészséges gondozás esetén a HPA-tengely reaktivitása mérsékeltebb, és gyorsabban visszatér az alapállapotba stresszhelyzet után. Ezzel szemben bizonytalan vagy dezorganizált kötődés esetén a stresszválaszrendszer hiper- vagy hiporeaktivitása figyelhető meg, ami hosszú távon befolyásolhatja az érzelemszabályozást és a mentális egészséget. Idegtudományi vizsgálatok továbbá arra utalnak, hogy a korai gondozási minőség hatással van az amygdala és a prefrontális kéreg közötti kapcsolatok fejlődésére, amelyek kulcsszerepet játszanak a félelemfeldolgozásban és az impulzuskontrollban (Shonkoff – Phillips 2000).

Tehát a korai kötődési tapasztalatok az első ezer napban olyan pszichés és neurobiológiai alapstruktúrákat hoznak létre, amelyek meghatározzák az egyén stresszhez, kapcsolatokhoz és önértékeléshez való viszonyát. A kötődés így nem csupán érzelmi kapcsolat, hanem a személyiségfejlődés és a mentális egészség egyik legfontosabb szervezőelve.

III. Toxikus stressz és biológiai lenyomatok

A Harvard Egyetem Center on the Developing Child Intézete¹⁰ három stressztípust különít el: pozitív, tolerálható és toxikus stresszt. A pozitív stressz rövid ideig tartó, mérsékelt intenzitású fiziológiai aktiváció, amely fejlődést elősegítő hatású lehet, például új helyzetekhez való alkalmazkodáskor. A tolerálható stressz súlyosabb megterhelést jelent – például családi krízis vagy betegség esetén –, azonban stabil, támogató felnőttkapcsolat jelenlétében a gyermek képes adaptívan feldolgozni a helyzetet. A toxikus stressz ezzel

¹⁰ <https://developingchild.harvard.edu/resources/videos/stress-and-resilience-how-toxic-stress-affects-us-and-what-we-can-do-about-it/>

szemben tartós, intenzív fiziológiai és pszichés aktivációt jelent stabil, érzelmileg elérhető gondozó hiányában. Ilyen körülmény lehet a krónikus elhanyagolás, a családon belüli erőszak, a mélyszegénység vagy a szülői pszichopatológia.

Toxikus stressz esetén a hipotalamusz–hipofízis–mellékvese (HPA) tengely krónikusan aktiválódik, ami tartós kortizolszint-emelkedéshez vezet az élet első ezer napja alatt. A kortizol rövid távon adaptív, mivel segíti a szervezetet a fenyegető helyzetekhez való alkalmazkodásban. Hosszú távon azonban a tartósan magas kortizolszint neurotoxikus hatású lehet. A krónikus stressz befolyásolja az amygdala érést – amely a félelemfeldolgozás és fenyegetésészlelés központja –, a hippocampus fejlődését – amely a memória és a tanulás kulcsstruktúrája –, valamint a prefrontális kéreg működését, amely az impulzuskontroll, a tervezés és az érzelemszabályozás alapja. A képalkotó vizsgálatok arra utalnak, hogy a tartós stressz csökkentheti a hippocampus térfogatát és módosíthatja a fronto-limbikus kapcsolódásokat (Sapolsky 1996).

A krónikus stressz következményeként kialakuló neurobiológiai változások tanulási nehézségekhez, figyelmi problémákhoz, érzelmi labilitáshoz és fokozott mentális zavar-kockázathoz vezethetnek. A korai toxikus stressz összefüggésbe hozható a szorongásos zavarok, depresszió, poszttraumás stressz-zavar, valamint későbbi addiktív viselkedések nagyobb valószínűségével. Emellett az immunrendszer szabályozása is érintett: a tartós stressz gyulladási folyamatokat aktiválhat, amelyek hosszú távon növelik a krónikus betegségek – például kardiovaszkuláris megbetegedések vagy metabolikus szindróma – kockázatát.

IV. Szociológiai dimenziók és strukturális reprodukció

A társadalmi-gazdasági státusz már 18–24 hónapos korban kimutatható különbségeket eredményez a nyelvi fejlődésben (Hart – Risley 1995). A kutatások azt mutatják, hogy a magasabb státuszú családokban nevelkedő gyermekek lényegesen több és változatosabb nyelvi inputtal találkoznak, ami gazdagabb szókincset, fejlettebb kognitív készségeket és későbbi iskolai előnyt

eredményez. A nyelvi különbségek nem pusztán mennyiségi eltérések, hanem minőségi sajátosságokat is tükröznek: a kérdések, magyarázatok, reflektív párbeszéd gyakorisága eltérő társadalmi kontextusokban más és más. E korai különbségek kumulatív módon hatnak, és hozzájárulnak az oktatási egyenlőtlenségek korai kialakulásához.

Az alacsony státuszú csoportokban magasabb a perinatális mortalitás, az alacsony születési súly és a koraszülés aránya. A strukturális hátrány már a prenatális szakaszban befolyásolja az egészségi kimeneteket: a rossz lakhatási körülmények, a táplálkozási bizonytalanság, a pszichoszociális stressz és az egészségügyi ellátáshoz való korlátozott hozzáférés együttesen növelik a kockázatokat. A társadalmi egyenlőtlenségek tehát nem csupán későbbi oktatási vagy munkaerőpiaci szinten jelennek meg, hanem biológiai szinten is manifesztálódnak.

Pierre Bourdieu (1986) kulturális tőke-elmélete szerint a családi háttérből származó erőforrások – nyelvi mintázatok, viselkedési normák, kulturális kompetenciák – jelentősen befolyásolják az életkilátásokat. A kulturális tőke nem csupán formális tudást jelent, hanem olyan habitust, amely meghatározza, hogyan értelmezzük a világot, miként kommunikálunk, és milyen aspirációkat alakítunk ki. A korai hátrányok így nem csupán anyagi természetűek, hanem szimbolikus tőkehiányként is megjelennek. A gyermek már az első években interiorizálja azokat a normákat és elvárásokat, amelyek később meghatározzák oktatási pályáját és társadalmi mozgásterét.

Bronfenbrenner (1979) ökológiai modellje rámutat, hogy a gyermek fejlődése több egymásba ágyazott rendszerben zajlik és a modell alkalmazható a legkorábbi életszakasz vonatkozásában is. A mikroszisztéma (család), a mezoszisztéma (család és intézmények kapcsolata), az exoszisztéma (szülőlk munkahelye, közösségi erőforrások) és a makroszisztéma (társadalmi normák, gazdasági struktúrák) egyaránt befolyásolják a fejlődést. A szociális integráció (család, közvetlen közösség) és a rendszerintegráció (intézmények, normák) kettőssége meghatározza a fejlődési pályákat. Amennyiben az intézményi környezet támogató, az kompenzálhatja a családi hátrányokat; ellenkező esetben a strukturális hiányok összeadódnak.

A szegregált térbeli és társadalmi környezet partikuláris normarendszereket hozhat létre (Farkas 2022). A társadalmi izoláció csökkenti

a mobilitási csatornákhöz való hozzáférést, és olyan életstratégiákat alakíthat ki, amelyek adaptívak az adott környezetben, de korlátozzák a hosszú távú előrejutást. A „jelenre orientált habitus” (Stewart 2002) a bizonytalanság következményeként alakulhat ki, amikor a rövid távú túlélési stratégiák dominálnak a hosszú távú tervezéssel szemben. Ez a döntési logika racionális válasz lehet instabil környezetben, ugyanakkor hozzájárulhat a strukturális hátrány fennmaradásához.

Ladányi és Szelényi (2004) szerint a mélyszegénységben élők korlátozottan képesek szükségleteik halasztására, ami a szegénység újratermelődéséhez vezethet. A rövid távú haszon előnyben részesítése nem egyéni morális deficit, hanem strukturális kényszerhelyzet következménye. A nélkülözésből fakadó állandó bizonytalanság csökkenti a jövőbe vetett bizalmat és a tervezési horizontot.

A marienthali vizsgálat (Lazarsfeld et al. 1929) klasszikusan mutatja be, miként alakulnak ki eltérő megküzdési stratégiák tartós strukturális krízis esetén. A munkanélküliség nem csupán gazdasági állapot, hanem pszichológiai és közösségi következményekkel járó helyzet.

Kutatásaik során négy típusba sorolták a tartós munkanélküliséggel sújtott város lakóit.

Az első típust töretlennek nevezték. Az ezen kategóriába tartozók jellemzője, hogy van jövőképük, (ezért) folyamatosan keresnek munkát, a háztartás szintjét megőrzik, a gyermekeik pedig ápoltak. A második típust rezignálnak hívták. Legfontosabb jellemvonásaik a tervek hiánya, a jövőtlenség, az egyik napról a másikra való éldegélés. A kialakult helyzetet elfogadják, és igényeiket ehhez mérten redukálják. Az élettől már semmit sem várnak, a hangulat nyugodt, ám vannak apróbb örömeik is. Gyermekeiket gondozzák. Kétségbeesett elnevezéssel illették a harmadik típust, melynek legfontosabb jellemzője a kétségbeesésen kívül a depresszió. A múltnak élnek, munkát már nem keresnek, de a gyermekeiket rendben tartják. Apatikus az utolsó típus, jellemzői: irracionális gazdálkodás, amelynek legfőbb ismérve a segély azonnali felélése, a széteső család és a szenvedélybetegségek.

A különböző válaszok – aktív munkahelykeresés, rezignáció, apátia – generációkon át öröklődhetnek mintázatok és attitűdök formájában. E perspektívából az élet első ezer napja nem elszigetelt biológiai szakasz, hanem

olyan társadalmi térben zajló folyamat, ahol a strukturális egyenlőtlenségek már a kezdetektől formálják az életlehetőségeket.

V. Korai intervenció és társadalmi megtérülés

A korai intervenció programok a fogantatástól a kisgyermekkor végéig támogatják a fejlődést. E beavatkozások célja a fejlődési kockázatok csökkentése, a szülői kompetenciák erősítése, valamint a biológiai és pszichoszociális sérülékenységek mérséklése még azok megszilárdulása előtt. A korai intervenció magában foglalhat prenatális tanácsadást, védőnői vagy otthonlátogatási programokat, szülőtréningeket, korai fejlesztést, valamint integrált egészségügyi és szociális szolgáltatásokat. Az ilyen típusú programok különösen hatékonyak hátrányos helyzetű családok esetében, ahol a strukturális kockázati tényezők halmozottan vannak jelen.

Heckman és Masterov (2007) közgazdasági elemzései kimutatták, hogy a legmagasabb társadalmi megtérülés a legkorábbi beavatkozások esetén figyelhető meg. A humántőke-befektetések megtérülési görbéje azt mutatja, hogy minél korábban történik a beavatkozás, annál nagyobb a hosszú távú gazdasági és társadalmi haszon. A korai fejlesztésbe fektetett erőforrások nem csupán egyéni szinten térülnek meg – jobb iskolai teljesítmény, magasabb jövedelem, stabilabb munkaerőpiaci pozíció formájában –, hanem makroszinten is: csökkennek a szociális kiadások, mérséklődik a bűnözés, és növekszik az adóbevétel. A prevenció tehát költséghatékonyabb, mint a későbbi korrekciós beavatkozások.

A korai intervenció pszichológiai hatásai közé tartozik a biztonságos kötődés erősítése, a szülői kompetenciák növelése és a stresszcsökkentés az élet első ezer napja alatt. A megfelelő és egészséges gondozás támogatása hozzájárul a stabil érzelemszabályozás kialakulásához és a HPA-tengely adaptív működéséhez. A szülői edukációs programok növelhetik a gyermek iránti felelősségvállalást, és csökkenthetik a bántalmazás vagy elhanyagolás kockázatát. A korai fejlesztés révén javulhatnak a gyermek kognitív és nyelvi készségei is, ami hosszú távon csökkenti az iskolai lemorzsolódás esélyét.

Szociológiai szinten a korai intervenció mérsékli az intergenerációs szegénység újratermelődését. A korai életszakaszban kompenzált hátrányok

kisebbségi eséllyel vezetnek tartós társadalmi kirekesztettséghez. Empirikus vizsgálatok kimutatták, hogy az ilyen programok hosszú távon csökkentik a bűnözési arányt, növelik a foglalkoztatottságot, valamint mérséklik az egészségügyi és szociális ellátórendszer terhelését.

VI. Következtetések

Az első ezer nap komplex biopszichoszociális folyamat, amelyben a biológiai programozás, a kötődési mintázatok és a társadalmi struktúrák kölcsönhatásban formálják az életpályát. A genetikai predispozíciók, az epigenetikai módosulások, a korai érzelmi tapasztalatok és a strukturális feltételek egymásba ágyazott rendszert alkotnak. A korai tapasztalatok tartósan beágyazódnak az idegrendszerbe és a társadalmi esélystruktúrákba egyaránt az élet első ezer napja során. Ez a beágyazódás egyszerre biológiai és társadalmi természetű: a társadalmi egyenlőtlenségek szó szerint „testet öltenek” a fejlődő szervezetben.

A fejlődés így nem értelmezhető sem pusztán biológiai, sem pusztán társadalmi dimenzióban. A neurobiológiai sérülékenység és a strukturális hátrány egymást erősíthetik, míg a támogató gondozás és a kedvező intézményi környezet kompenzáló hatással bírhat. A korai életszakasz tehát olyan fordulópont, ahol a prevenció és a társadalmi beavatkozás kiemelt jelentőséggel bír.

A korai intervenció ezért nem csupán fejlesztéspolitikai eszköz, hanem átfogó társadalompolitikai befektetés. Az első ezer nap támogatása a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklésének egyik leghatékonyabb módja, mivel a biológiai és pszichoszociális alapstruktúrák ekkor a leginkább alakíthatók. A hosszú távú társadalmi fenntarthatóság, az egészségesebb populáció és a nagyobb társadalmi mobilitás szempontjából az első ezer napba történő befektetés ennél fogva stratégiai jelentőségű.

Irodalom

- Ainsworth, Mary D. Salter – Blehar, Mary C. – Waters, Everett – Wall, Sally N. (1978): *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum.
- Bourdieu, P. (1986): The forms of capital. In J. Richardson (ed.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Westport: Greenwood, 241–258.
- Bowlby, John (1973): *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, John (1982): Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4):664–678. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x>
- Bronfenbrenner, Urie (1979): *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge – London: Harvard University Press.
- Farkas Zoltán (2022): A társadalmi integráció főbb felfogásai és az intézményes-relációs-rationális társadalmi integráció. *Szellem és Tudomány*, 13(1):47–77.
- Gluckman, Peter D. – Hanson, Mark A. (2004): Living with the past: Evolution, development, and patterns of disease. *Science*, 305(5691):1733–1736. <https://doi.org/10.1126/science.1095292>
- Hart, Betty – Risley, Todd R. (1995): *Meaningful differences in the everyday experience of young American children*. Baltimore: Paul H. Brookes.
- Heckman, James J. – Masterov, Dimitriy V. (2007): The productivity argument for investing in young children. *Review of Agricultural Economics*, 29(3), 446–493. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9353.2007.00359.x>
- Ladányi, János – Szélényi Iván (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Lazarsfeld, Paul F. – Jahoda, Marie – Zeisel, Hans (1971): *Marienthal: The sociography of an unemployed community*. New York: Routledge.
- Sapolsky, Robert M. (1996): Why Stress Is Bad for Your Brain. *Science*, 273(5276):749–750. <https://doi.org/10.1126/science.273.5276.749>
- Shonkoff, Jack P. – Phillips, Deborah A. (eds.) (2000): *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. Washington D.C.: National Academies Press.
- Stewart, Michael (2002): Deprivation, the Roma and the underclass. In Hann, C.M. (ed.): *Postsocialism. Ideals, ideologies and practices in Eurasia*. London: Routledge.

Fodor Tamás Albert

A tanácsdemokrácia elmélete Anton Pannekoek gondolkodásában – Kritika, alternatíva és gyakorlati koncepció

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.005>

Absztrakt

A tanulmány Anton Pannekoek tanácsdemokrácia-elméletét vizsgálja politikafilozófiai és történeti szempontból. A dolgozat bemutatja Pannekoek kritikáját a parlamentáris demokráciával és a bolsevik pártállami modellel szemben, valamint elemzi a munkástanácsok szerepét, mint az öngazgatás és a közvetlen demokrácia formáit. A tanulmány összehasonlítja Pannekoek nézeteit más tanácsdemokratikus és baloldali gondolkodók elképzeléseivel, továbbá kitér az 1956-os magyar munkástanácsok tapasztalataira és a tanácselvű szerveződés kortárs példáira. A dolgozat arra a következtetésre jut, hogy a tanácsdemokrácia nem pusztán történeti jelenség, hanem a demokratikus részvétel és öngazgatás modern alternatívájaként is értelmezhető.

Kulcsszavak: tanácsdemokrácia, Anton Pannekoek, munkástanácsok, öngazgatás, politikai filozófia, marxizmus

I. Bevezetés

A 20. század politikai gondolkodásának egyik legnagyobb kihívása annak meghatározása volt, miként érvényesíthető a munkásosztály önálló politikai cselekvése a kapitalista termelési rend keretein belül, illetve azon túl. A bolsevik típusú forradalommal és állampárti berendezkedéssel szemben egyes baloldali gondolkodók alternatívát kerestek, amely nemcsak formájában, hanem tartalmában is demokratikusabb lenne. Ezek közé tartozott Anton Pannekoek is, aki a tanácsdemokrácia fogalmát a munkáshatalom egyetlen autentikus formájaként határozta meg.

A tanácsdemokrácia elve az 1905-ös és 1917-es oroszországi forradalmak idején keletkező szovjetek gyakorlatában gyökerezik, de az 1918–19-es németországi munkástanácsok is jelentős hatással voltak az elgondolásra.

Pannekoek nézetei élesen szemben álltak nemcsak a kapitalista parlamentarizmussal, hanem a kommunista párti centralizmussal is. Szerinte az ún. forradalmi párt által vezetett állam nem lehet a munkások valódi önkifejezésének eszköze.

A dolgozat elméleti-politikafilozófiai elemzésként vizsgálja Anton Pannekoek tanácsdemokrácia-elméletét. A kutatás elsődleges módszere a szövegértelmező és összehasonlító politikai elméletelemzés. A tanulmány egyrészt Pannekoek elsődleges műveire – különösen a *Workers' Councils* és a *Lenin as Philosopher* című munkákra – támaszkodik, másrészt összeveti elképzeléseit más tanácsdemokratikus és marxista gondolkodók nézeteivel. A dolgozat nem empirikus politikatudományi kutatásként, hanem normatív és történeti politikafilozófiai vizsgálatként értelmezi tárgyát. Az elemzés célja annak bemutatása, hogy Pannekoek tanácsdemokrácia-elmélete milyen filozófiai előfeltevésekre épül, milyen kritikát fogalmaz meg a parlamentáris és bolsevik modellekkel szemben, illetve milyen alternatív demokratikus struktúrát kínál. A történeti példák – különösen az 1956-os magyar munkástanácsok – nem közvetlen bizonyítékként, hanem összehasonlító esettanulmányként jelennek meg, annak vizsgálatára, hogy a tanácselvű öngazgatás milyen formában jelent meg történelmi gyakorlatként.

A dolgozat tudományos hozzájárulása abban áll, hogy Anton Pannekoek tanácsdemokrácia-elméletét nem kizárólag történeti marxista irányzatként értelmezi, hanem a kortárs demokratikus legitimációs válság és a részvételi politikai modellek kontextusában vizsgálja. A tanulmány külön hangsúlyt helyez arra, hogy kapcsolatot teremtsen a klasszikus tanácskommunista elméletek, az 1956-os magyar munkástanácsok tapasztalatai, valamint bizonyos modern részvételi-demokratikus és öngazgatási kezdeményezések között. A dolgozat célja továbbá annak bemutatása, hogy Pannekoek tanácsdemokrácia-felfogása nem pusztán történeti-politikai érdekesség, hanem a jelenkori demokratikus gondolkodás számára is releváns alternatívát kínálhat.

A dolgozat először Pannekoek életútját és politikai fejlődését tekinti át, majd részletesen elemzi tanácsdemokráciáról szóló elgondolásait. Az ezt követő fejezetekben összehasonlításra kerülnek más elméletek, valamint a gyakorlati alkalmazhatóság kérdései. Végül a dolgozat megkísérli meghatározni Pannekoek politikai gondolkodásának kortárs relevanciáját.

II. Anton Pannekoek életútja és politikai fejlődése

Anton Pannekoek (1873–1960) holland származású marxista gondolkodó és csillagász volt, aki a 20. század elején vált meghatározó alakjává a tanácskommunizmusnak. Tudományos pályája kezdetén a leideni egyetemen tanult természettudományokat, később a naptevékenység és a tejút szerkezetének kutatásával szerzett elismerést. Ugyanakkor már fiatal korától foglalkoztatta a társadalmi igazságosság kérdése, és korán kapcsolatba került a marxista elmélettel, különösen a német szociáldemokrácia révén.

Pannekoek az 1900-as évek elején csatlakozott a Német Szociáldemokrata Párthoz (SPD), ahol főként filozófiai és elméleti munkát végzett. Már ekkor élesen bírálta az SPD reformista szárnyát, különösen Eduard Bernstein revizionizmusát. Híve volt a munkásosztály önálló akcióinak, a spontaneitásnak, és annak, hogy a forradalmi mozgalmat nem lehet pusztán parlamenti eszközökkel megvívni. Rosa Luxemburg és a baloldali szárny állt hozzá közel.

Az első világháború idején Pannekoek végleg szakított a II. Internacionáléval és a szociáldemokrata pártokkal, amelyeket a háború támogatása miatt árulással vádolt. Ekkoriban kezdett elmélyülni a munkástanácsok, mint az új társadalom alapegységei iránti érdeklődése. Részt vett a Spartakus-csoport és a németországi baloldali kommunisták vitáiban, és az 1920-as években aktívan közreműködött a Kommunista Munkáspárt (KAPD) tevékenységében, amely elutasította a bolsevik modellt és a lenini pártfogalmat.

A Kommunista Internacionáléval való szakítását követően Pannekoek visszavonult Hollandiába, ahol tudományos munkáját folytatta, miközben továbbra is írt és publikált politikai tárgyú műveket. Legismertebb munkája, a Workers' Councils (Munkástanácsok) csak halála után jelent meg teljes egészében, de kéziratban és részleteiben már korábban is ismertté vált. Ebben az írásban fogalmazta meg a tanácsdemokrácia legteljesebb koncepcióját.

Pannekoek életpályája egyedülálló példája annak, hogyan kapcsolódhat össze tudományos gondolkodás és radikális politikai filozófia. A következő

fejezetben a tribünisták mozgalmának jelentőségét tekintjük át, amely meghatározó szerepet játszott Pannekoek baloldali fordulatában.

III. A tribünisták és a holland baloldali marxizmus

A tribünista mozgalom a 20. század elején jelent meg Hollandiában, és központi szerepet játszott Anton Pannekoek politikai orientációjának kialakulásában. A mozgalom nevét a De Tribune című újságról kapta, amelyet 1907-ben alapítottak a holland Szociáldemokrata Munkáspárt (SDAP) baloldali ellenzékének tagjai, miután szakadást idéztek elő a párton belül.

A tribünisták elutasították a reformista szociáldemokráciát, amelyet opportunistának és a burzsoá államhoz való alkalmazkodónak tartottak. Úgy vélték, hogy a szocializmus nem fokozatos reformokkal, hanem forradalmi úton, a munkásosztály közvetlen hatalomátvételével valósítható meg. A párton belüli ellentétek végül a Szociáldemokrata Munkáspárt szakadáshoz vezettek, amelyből megalakult a Holland Szociáldemokrata Párt (SDP), majd később a Holland Kommunista Párt (CPN).

Pannekoek a tribünisták elméleti hátterének egyik legjelentősebb képviselőjévé vált. A mozgalomban való részvétele nem csupán politikai, hanem szervezeti tapasztalatokat is adott számára, és hozzájárult ahhoz a meggyőződéséhez, hogy a munkásosztály saját politikai szerveződéseit alulról, autonóm módon kell létrehozni. A tribünisták hatására Pannekoek fokozatosan elmozdult az ortodox marxizmus irányából egy radikálisabb, tanácsalapú társadalmi elképzelés felé.

A tribünisták központi gondolata, hogy a parlamentáris politika zsákutca a munkásosztály számára, visszaköszön Pannekoek egész életművében. A mozgalom ugyan kisebb méretű volt, de jelentős szellemi hatást gyakorolt azokra a baloldali kommunista irányzatokra, amelyek később a német és holland tanácskommunizmus alapjait képezték. Pannekoek itt sajátította el a radikális demokrácia eszméjét, amely későbbi munkáiban a tanácsdemokrácia formájában teljesedett ki.

IV. A tanácsdemokrácia elvi alapjai

Anton Pannekoek politikai gondolkodásának középpontjában a tanácsdemokrácia mint a munkáshatalom legradikálisabb és legdemokratikusabb formája áll. E felfogás lényege, hogy a munkásosztály kizárólag saját önszerveződéseiben, azaz tanácsokon keresztül képes valódi társadalmi és politikai hatalmat gyakorolni. Pannekoek szerint minden olyan forma, amely kívülről kívánja „irányítani” vagy „vezetni” a munkásokat – legyen az párt, szakszervezet vagy állami bürokrácia – szükségszerűen elidegeníti őket saját forradalmi potenciáljuktól.

„Workers’ councils are not merely organs of workers’ power; they are the living tissue of the revolution itself.” (Pannekoek 1950:27)

A tanácsdemokrácia alapját a munkahelyi, termelési egységekben létrehozott munkástanácsok alkotják. Ezek közvetlen, alulról szerveződő testületek, amelyek küldötteket választanak, akik visszahívhatók és felelősséggel tartoznak a választóiknak. Ez szöges ellentétben áll a parlamenti demokrácia elvével, ahol a választott képviselők a választások után autonómmá válnak, és döntéseiket nem kötelesek a választópolgárokkal egyeztetni.

Pannekoek felfogása szerint a tanácsdemokrácia nem csupán politikai, hanem gazdasági struktúra is: a munkások nemcsak a politikai hatalmat gyakorolják, hanem a termelési folyamatokat is közvetlenül irányítják. Ez a megközelítés meghaladja a pusztán „szocialista állam” fogalmát, és egy új társadalmi berendezkedést vázol fel, amelyben az állam, mint elkülönült hatalmi szféra megszűnik.

Fontos hangsúlyozni, hogy Pannekoek a tanácsdemokráciát nem egy statikus struktúraként képzelte el, hanem dinamikus, állandóan fejlődő formaként, amelyben a munkásosztály tapasztalatai, harcai és szerveződésai folyamatosan alakítják a döntéshozatal módját és kereteit. Ezért elutasította a központosított, hierarchikus szervezeteket, és a tanácsokat tekintette a proletariátus önnevelésének és történelmi önformálásának legfőbb eszközének.

„The workers’ councils are not a form of permanent government, to be established after the victory; they are the organs of the working class, arising

in the course of the revolutionary struggle, and whose task it is to organize and direct production.” (Pannekoek 1950:54)

A tanácsdemokrácia tehát Pannekoek értelmezésében nem pusztán egy intézményi modell, hanem a forradalom élő szövete, amelynek révén a munkásosztály megszűnteti saját elnyomását, és létrehozza az új társadalmat. A következő fejezetben a képviseleti rendszer kritikáját és a tanácsmodell ezzel szembeni alternatíváját tárgyaljuk részletesebben.

V. A tanácsdemokrácia filozófiai alapjai

Anton Pannekoek tanácsdemokrácia-elméletének filozófiai alapjai szorosan összefonódnak a történelmi materializmussal és a munkásosztály aktív szerepének hangsúlyozásával. Pannekoek szerint a történelem nem külső erők által mozgatott folyamat, hanem az osztályharcokon keresztül alakul, amelyben a munkásság tudatos politikai és gazdasági gyakorlata meghatározó tényező.

„Die Proletarier haben nichts zu verlieren als ihre Ketten. Sie haben eine Welt zu gewinnen.” (Marx – Engels 1848:14)

Pannekoek elutasította a mechanikus determinizmust és a marxizmus vulgáris, „tudományoskodó” értelmezését. Helyette a tudatos emberi cselekvés, a tömegek önszerveződése és az osztályöntudat fejlődésének központi szerepét emelte ki. Nézete szerint „a forradalom nem külső körülmények eredménye, hanem a munkásosztály saját belső fejlődésének kifejeződése”.

Filozófiai nézetei különösen világosan tükröződnek Lenin filozófiai munkáit bíráló írásában (Lenin mint filozófus), ahol az ortodox marxizmus nevében fellépő leninizmust idealistának és autoriternek bélyegzi. Pannekoek számára a tudás és az igazság nem pártvezetésen vagy „tudományos szocializmuson” keresztül születik meg, hanem a kollektív tapasztalatból és gyakorlati részvételből.

Történelemfilozófiája szorosan kapcsolódik a praxis fogalmához. A marxista praxiselmélet, különösen a fiatal Marx írásai, kiemelt szerepet kapnak nála: a társadalom nem csupán értelmezendő, hanem átalakítandó – méghozzá az elnyomott osztályok öntevékeny cselekvése révén.

A tanácsdemokrácia mögötti filozófiai kiindulópont tehát egy olyan antropológiai emberkép, amely az embert képesnek tartja saját viszonyainak tudatos alakítására. Ez éles ellentétben áll mind a kapitalista piaclogikával, mind a bolsevik típusú „fentről vezetett” forradalommal. Pannekoek szerint a szabadság nem egy végső állapot, hanem egy folyamat: a részvétel, a tanulás és az önszervezés állandó gyakorlata.

Filozófiai értelemben tehát a tanácsdemokrácia a társadalmi autonómia etikájára épül. Nem pusztán intézményrendszer, hanem az emberi emancipáció egyik formája – ahol a közösségi lét új minősége jöhet létre.

„For Pannekoek, the councils were not simply structural alternatives to parliamentarism, but the indispensable instruments for the proletarian self-education (Selbsterziehung) through which the class could shed the mental shackles of bourgeois dependency.” (Gerber 1989:143)

VI. A képviseleti rendszer kritikája és a küldötti modell

Pannekoek tanácsdemokráciájának egyik sarkalatos pontja a hagyományos képviseleti rendszer radikális kritikája. Szerinte a parlamenti demokrácia intézménye nem a néphatalom tényleges gyakorlásának eszköze, hanem a burzsoá osztályuralom formális leplezése. A képviselők elszakadnak a választóktól, autonóm döntéseket hoznak, és nem vonhatók vissza. Ezzel a parlamenti rendszer egy olyan politikai réteg létrejöttét eredményezi, amely saját érdekeit a választók feje felett érvényesíti.

A tanácsdemokrácia ezzel szemben a közvetlen demokrácia eszményén alapul. A tanácsokat alkotó küldöttek a konkrét termelési egységek (gyárak, üzemek, hivatalok) dolgozói közül kerülnek ki, és mandátumuk pontosan körül határolt, bármikor visszavonható. A küldött tehát nem „képviselője” a választóinak, hanem szócsöve és végrehajtója az akarataknak.

A küldötti rendszer alapja az állandó visszacsatolás: a tanácsok döntései csak akkor bírnak legitimitációval, ha megfelelnek az alulról jövő kezdeményezéseknek. Ez kizárja a pártok és vezető csoportok hatalomkoncentrációját. Pannekoek számára ez nem csupán politikai kérdés, hanem ontológiai és antropológiai probléma is: a munkásosztály csak akkor

válhat kollektív szubjektummá, ha közvetlenül alakítja és ellenőrzi saját intézményeit.

„The delegate must always remain at the disposal of the meeting that elected him; he carries no mandate of his own.” Pannekoek (1950:61)

A képviseleti rendszer és a küldötti tanácsmodell közti különbség nem csupán technikai vagy szervezeti, hanem mélyen elvi természetű. Az előbbi a választópolgárok politikai passzivitására, az utóbbi a politikai aktivitásukra épít. A képviseleti rendszer a polgárok elidegenedését konzerválja, míg a tanácsmodell a cselekvő közösségek önszerveződését ösztönzi.

Pannekoek a parlamenti szocializmus kritikáján keresztül mutatta be, hogy a munkásosztály felszabadítása nem történhet meg intézményesített képviseleten keresztül, hanem csak a társadalom gyökeres átszervezésével, amelynek alapsejtjei a tanácsok. A következő fejezetben Pannekoek kritikáit vizsgáljuk részletesebben a bolsevik forradalom és a kommunista pártvezetések viszonylatában.

VII. Pannekoek kritikája a bolsevizmus és a párturalom ellen

Anton Pannekoek a bolsevik forradalmat és annak intézményesülését nem a proletárforradalom beteljesülésének, hanem annak eltorzulásának tekintette. Bár kezdetben rokonszenvvel figyelte az oroszországi eseményeket, hamar felismerte, hogy a bolsevik hatalomgyakorlás nem a munkásosztály önszerveződésén, hanem egy központosított pártbürokrácia uralmán alapul. Véleménye szerint Lenin felfogása – miszerint a munkásosztály csak egy forradalmi párt vezetése alatt lehet győztes – a marxizmus alapvető félreértésén nyugszik.

Pannekoek éles különbséget tett a forradalom tartalma és formája között. Úgy látta, hogy a bolsevik forradalom céljai nem a munkásság önfelszabadítására, hanem egy új államapparátus kiépítésére irányultak. A tanácsok kezdeti szerepe Oroszországban gyorsan formalizálódott és alárendelődött a kommunista párt hierarchiájának. Ezzel megszűnt valódi funkciójuk, és pusztán legitimációs eszközzé váltak.

Lenin híres művét, az Állam és forradalom című művét, Pannekoek eleinte nagyra értékelte, mert abban Lenin az állam fokozatos elhalásának szükségességét hirdette. Ám a gyakorlatban a bolsevik hatalom épp ellenkező irányba haladt: nem az állam felszámolását, hanem annak megerősítését valósította meg, amely a pártállam formájában a kapitalista elnyomás új változatát teremtette meg. Pannekoek ezt úgy értékelte, mint a proletárforradalom elárulását.

„The Bolshevik theory of the state is the exact opposite of that which Marx understood—and intended.” Pannekoek (1925:48)

A leninizmus legnagyobb problémája Pannekoek szerint az volt, hogy a politikai hatalom centralizálását a forradalom szükséges feltételeként kezelte. Ezzel szemben Pannekoek a hatalom decentralizálását, a közvetlen munkáshatalmat tekintette a forradalom valódi céljának. A párt nem lehet a munkásosztály nevében cselekvő szerv, mert ezzel újra kialakul az uralom és alávetés viszonya, még ha „proletár” köntösben is.

„His critique of Leninism was as much philosophical as it was political: for Pannekoek, true socialism demanded the abolition of all professional political strata.” (Mattick 1971:102)

Pannekoek nem tagadta a forradalmi pártok történelmi szerepét, de elutasította azt az elvet, hogy a párt legyen a forradalom hordozója és irányítója. A tanácsdemokrácia keretei között a pártoknak – ha léteznek – csupán véleményformáló és javaslattevő szerepük lehet, nem döntéshozói vagy hatalomgyakorlói.

Ez a kritika nem pusztán a bolsevizmusra vonatkozik, hanem általában minden olyan rendszerre, amely a nép nevében, de nélküle kormányoz.

VIII. A tanácsdemokrácia szervezeti és működési elvei

Pannekoek szerint a tanácsdemokrácia nem pusztán ideológiai program, hanem konkrét szervezeti és működési modell, amely a munkásosztály öngazgatásán alapul. A tanácsokat alulról felfelé építkező rendszerként képzelte el: a munkahelyi tanácsok küldötteket delegálnak magasabb szintű

testületekbe, amelyek továbbra is közvetlenül visszahívhatók és beszámolási kötelezettséggel tartoznak. Az így kialakuló struktúra nem piramisszerű, hanem hálózatszerű, ahol a döntések nem fentről lefelé, hanem lentől felfelé mozognak.

A működési elvek középpontjában az állandó részvétel, ellenőrizhetőség és rotáció áll. A tanácsok nem csak döntéshozó, hanem deliberatív fórumok is, amelyek lehetőséget biztosítanak a kollektív akaratképzésre. Pannekoek hangsúlyozza, hogy a tanácsok működésének nem szabad formalitássá válnia vagy bürokratizálódnia – ez ugyanis visszavezetne az állam logikájához.

A tanácsrendszer megszervezi a társadalmi termelést is: az üzemek és szolgáltatások tanácsai közvetlenül egyeztetnek egymással a szükségletek és erőforrások elosztásáról. Ez egy decentralizált, önkoordináló gazdasági struktúrát eredményez, amely alternatívát kínál mind a kapitalista piac, mind a bürokratikus tervgazdaság modelljével szemben.

Pannekoek tanácsmodellje tehát egyszerre politikai, gazdasági és társadalmi rendszer. Lényege nem csupán az intézmények újra rendezése, hanem a társadalmi viszonyok forradalmi átalakítása: a munka és a döntéshozatal elválasztásának megszüntetése. A tanácsban dolgozó és döntő ember ugyanaz – ez a proletárönkormányzás kulcsa.

A következő fejezetben Pannekoek tanácseszméjét más tanácsdemokratikus gondolkodók elképzeléseivel hasonlítjuk össze.

IX. Más kortárs tanácsdemokratikus gondolkodók és összehasonlítás

Pannekoek tanácsdemokráciáról alkotott elképzelései nem egyedülállók a 20. század forradalmi baloldali gondolkodásában. Hozzá hasonlóan más elméleti és politikai szereplők is próbálkoztak a munkásosztály öngazgatásának koncepcióival, eltérő hangsúlyokkal és következtetésekkel. A legjelentősebb közülük Rosa Luxemburg, Karl Korsch, valamint később Cornelius Castoriadis.

Rosa Luxemburg számára a forradalom nem előre tervezett események sorozata, hanem a munkásosztály spontán cselekvésének megnyilvánulása.

Luxemburg elutasította a pártiktatúra gondolatát, és a munkástanácsokat a szocialista demokrácia szövetének tekintette. Noha nem dolgozta ki részletesen a tanácsrendszer intézményes kereteit, nézetei szorosan rokoníthatók Pannekoek autonómiára és közvetlen részvételre épülő felfogásával.

„Die spontanen Massenaktionen der Arbeiter sind die eigentliche Schule der sozialen Demokratie.” (Luxemburg 1906:84)

Karl Korsch szintén élesen bírálta a bolsevik típusú államszocializmust, és a marxizmust nem doktrínának, hanem a munkásosztály történelmi gyakorlatának tekintette. Pannekoekhoz hasonlóan úgy vélte, hogy az államhatalom meghaladása a szocialista forradalom egyik fő célja, és a tanácsrendszer ennek megfelelő formája lehet. Korsch hangsúlyozta a forradalmi elmélet és gyakorlat egységét, ami Pannekoeknál is alapvető követelmény.

Cornelius Castoriadis a 20. század közepén újraértelmezte a tanácsdemokrácia fogalmát, immár nemcsak marxista, hanem szélesebb társadalomkritikai keretben. A Socialisme ou Barbarie mozgalomban végzett munkája során Castoriadis rámutatott arra, hogy a bürokratikus társadalmak – legyenek kapitalisták vagy szocialisták – elidegenítik az embereket saját tevékenységüktől. Ezzel szemben a tanácsrendszer lehetőséget teremt az önirányításra és a kreatív társadalmi részvételre. Noha Pannekoek és Castoriadis között elméleti különbségek is felfedezhetők, az autonómia, az önkormányzás és a társadalmi önformálás eszméje mindkettőjüknél központi jelentőségű.

„Self-management does not mean that the workers elect their own bosses; it means that the hierarchical chain of command is abolished, and that decision-making is placed directly into the hands of the collectivity of producers.” (Castoriadis 1984:112)

E rövid összehasonlítás alapján látható, hogy Pannekoek a tanácsdemokrácia egyik legkonzekvensebb és legradikálisabb képviselője, de munkássága szervesen illeszkedik egy tágabb kritikai hagyományba. A tanácsdemokrácia különböző elméleteinek összehasonlítása alapján megállapítható, hogy Pannekoek sajátossága nem pusztán a közvetlen demokrácia támogatásában rejlik, hanem abban a következetes elméleti törekvésben is, amely a politikai, gazdasági és társadalmi öngazgatást egységes rendszerként próbálja értelmezni. Míg más tanácsdemokratikus vagy autonóm

marxista gondolkodók gyakran részleges kritikát fogalmaztak meg a parlamentáris vagy pártállami modellekkel szemben, Pannekoek egy teljes alternatív társadalomszervezési logikát dolgozott ki. A dolgozat értelmezése szerint éppen ez teszi elméletét a kortárs demokratikus részvételtől szóló vitákban is relevánssá. A következő fejezetben ennek a hagyománynak egy különleges példáját, a magyarországi munkástanácsokat vizsgáljuk meg, különös tekintettel az 1956-os forradalomra.

X. A tanácsdemokrácia és az anarchista hagyomány viszonya

Anton Pannekoek tanácsdemokrácia-elmélete és az anarchista hagyomány számos alapvető ponton találkozik, ugyanakkor jelentős különbségek is megfigyelhetők közöttük. Mindkét irányzat közös kiindulópontja az állam és a hierarchikus hatalmi struktúrák elutasítása, valamint a munkásosztály és az elnyomottak közvetlen, önszerveződő részvételének hangsúlyozása. Ezzel szemben a társadalmi szerveződés formái és a történelmi-materialista megközelítés különbözősége árnyalja ezt az összetett viszonyt.

Az anarchista hagyomány, melynek kiemelkedő képviselői Bakunin, Kropotkin és később Bookchin, alapvetően a hierarchia nélküli, öngazgató közösségekre helyezi a hangsúlyt. Az anarchoszindikalizmus kifejezetten a munkásosztály öngazgató szövetségeit tartja a társadalmi forradalom fő eszközének, a szakszervezetek, tanácsok és egyéb alulról szerveződő formák összefonódásával.

„The State is not ‘the people’, but the organization of privilege and force against the people.” (Bakunin 1873:5)

Pannekoek ezzel szemben marxista keretben dolgozta ki tanácsdemokrácia-koncepcióját, amely szoros kapcsolatban áll a történelmi materializmus elveivel. Ő a forradalmi osztálytudat és a történelmi folyamatok szempontjából értelmezte a tanácsok szerepét, és úgy vélte, hogy a társadalmi átalakulás a munkásosztály önszerveződésén keresztül, a kapitalista rendszer és az államhatalom lebontásával valósulhat meg.

A két hagyomány közös vonása az állam, mint elnyomó struktúra megkérdőjelezése és az autonóm, horizontális szerveződés előtérbe helyezése. Mindemellett Pannekoek marxista elkötelezettsége miatt a történelmi osztályharc és a gazdasági viszonyok vizsgálatát hangsúlyozza, míg az anarchista hagyomány inkább az egyéni szabadság és a közösségi szolidaritás dinamikáját emeli ki, kevésbé kötődve egy előre meghatározott történelmi narratívához.

Ez a különbség a politikai stratégiában is megnyilvánul: Pannekoek a munkásosztály politikai tudatának fejlődését tartja a forradalom előfeltételének, míg az anarchisták a jelen pillanatban is működő alternatív szervezetek létrehozását és a hatalom decentralizálását szorgalmazzák, gyakran radikálisabb önállóságot követelve.

Összességében elmondható, hogy bár a tanácsdemokrácia és az anarchista mozgalmak eltérő filozófiai és történelmi alapokon nyugszanak, mindkettő a hierarchia nélküli, részvételen alapuló társadalmi szerveződés eszméjét képviseli, és egymást kiegészítő alternatívát kínál a kapitalista és állami hatalmi berendezkedéssel szemben.

XI. A magyarországi munkástanácsok és az 1956-os forradalom

Az 1956-os magyar forradalom különleges fejezete a 20. századi kelet-európai történelemnek, és sajátos, gyakran alulértékelt példája a tanácsdemokrácia gyakorlati megvalósulásának. A forradalom során létrejövő munkástanácsok nemcsak spontán szerveződések voltak, hanem tudatosan törekedtek a gyári és vállalati öngazgatás kialakítására, valamint a politikai döntésekbe való közvetlen beleszólásra.

A magyar munkástanácsok működésében számos vonás felismerhető, amelyek Pannekoek tanácsdemokrácia-elméletével rokoníthatók. Ilyenek a közvetlen választás, a visszahívhatóság, a horizontális koordináció és a párturalomtól való függetlenség elvei. A tanácsok nem csupán gazdasági kérdésekről döntöttek, hanem politikai követeléseket is megfogalmaztak –

például a szovjet csapatok kivonását, a többpártrendszer bevezetését, vagy a sztrájkjog biztosítását.

„Nincs formális megállapodás, de nincs döntő nézeteltérés abban sem, hogy a munkástanácsoknak, parasztszervezeteknek, értelmiségi és egyéb szervezeteknek a forradalmi alkotmányozó gyűlés megszűnése és az általános választások megtörténte után is valamilyen módon országos szervezetekké kell válniuk, és valamilyen formában – feltehetően egy második kamara formájában – az állam szervezetébe is bele kell épülniök.” (Bibó 1957:110)

A Budapesti Munkástanács, valamint több vidéki tanács szándéka nem a régi rendszer restaurációja, hanem egy új, demokratikus, szocialista öngazgatás megteremtése volt. Ez összhangban állt azzal a felfogással, amely szerint a munkásosztály nemcsak végrehajtó, hanem döntéshozó szerepet is betölt a társadalomban – Pannekoek egyik legfőbb tételével.

Noha a forradalom leverése megakadályozta a tanácsrendszer kiteljesedését, a magyarországi munkástanácsok történelmi jelentősége vitathatatlan. Egyrészt gyakorlati példát szolgáltatott arra, hogyan jöhet létre egy alternatív hatalmi struktúra alulról, spontán módon. Másrészt megmutatták, hogy a szocializmus és a demokrácia egymással nemcsak összeegyeztethetők, hanem egymásból következnek, ha az alapjuk az öngazgatás. Az 1956-os magyar munkástanácsok különösen fontos példát jelentenek a tanácsdemokrácia gyakorlati értelmezése szempontjából, mivel spontán módon, központi pártirányítás nélkül hoztak létre működőképes politikai és gazdasági koordinációs formákat. A dolgozat egyik központi állítása, hogy e történelmi tapasztalatok nem csupán politikatörténeti jelentőséggel bírnak, hanem Pannekoek elméletének gyakorlati relevanciáját is alátámasztják.

A következő fejezetben a tanácsdemokrácia elméletének reflexióit és kritikáit vesszük számba, különös tekintettel a későbbi marxista és nem-marxista értelmezésekre.

XII. Reflexiók és kritikák a tanácsdemokrácia elméletéről

A tanácsdemokrácia elmélete a 20. századi politikai gondolkodás egyik radikális alternatívája volt, amely különféle ideológiai és gyakorlati kritikákat is kiváltott. Anton Pannekoek elképzeléseit – noha konzekvensen felépített és történelmileg megalapozott rendszert kínáltak – számos irányból ért bírálat.

A marxista–leninista irányzat szerint Pannekoek elutasította a pártvezetés szükségességét, és ezzel a forradalom gyakorlati kivitelezhetőségét kérdőjelezte meg. A bolsevik típusú forradalom hívei a tanácsmodellt naiv idealizmusnak tartották, amely nem képes stabil államhatalom kiépítésére és megőrzésére. A történelmi tapasztalatok alapján azt hangoztatták, hogy a tanácsok rövid élettartamúak és széttöredezettek, ezért nem alkalmasak hosszú távú társadalmi koordinációra.

Más kritikusok – különösen a nyugati marxista és újbaldoldali irányzatok képviselői – viszont éppen Pannekoek következetességét és autonómia-központúságát dicsérték. Az 1968-as mozgalmak, valamint az öngazgatási kísérletek (pl. Jugoszláviában vagy Franciaországban) újraértelmezték a tanácsdemokrácia gondolatát, mint a kapitalista és államszocialista rendszerek alternatíváját. E körökben Pannekoekot nemcsak mint marxista teoretikust, hanem mint a közvetlen demokrácia radikális gondolkodóját is tartották számon.

Nem-marxista kritikák a tanácsdemokráciát gyakran utópisztikusnak, túlzottan egalitáriusnak vagy működésképtelennek tartották. Különösen a liberális demokrácia hívei számára tűnt problémásnak a képviselőteljes elutasítása és az állam „eltűnésének” víziója. Emellett a tanácsmodell működtetése intenzív részvételt és politikai tudatosságot feltételez, amit sokan nem tartanak fenntarthatónak modern társadalmakban.

E kritikák ellenére a tanácsdemokrácia – különösen Pannekoek megfogalmazásában – továbbra is érvényes és gondolkodásra serkentő alternatívát kínál a képviselői demokrácia, a párturalmi rendszerek és a bürokratikus gazdasági modellek helyett. A következő zárófejezetben a tanácsdemokrácia gyakorlati lehetőségeit vizsgáljuk.

XIII. További gondolatok és gyakorlati példák

A tanácsdemokrácia gyakorlati alkalmazása Pannekoek halála után is inspirációként szolgált különböző önszerveződő mozgalmak és alternatív társadalomszervezési kísérletek számára. Bár a 20. század végére a tanácsrendszerek nem váltak domináns politikai modellekké, új formákban és kontextusban mégis megjelentek.

A 21. század elején például számos önkormányzati és közösségi kezdeményezés hivatkozik a tanácselvű működésre, különösen Latin-Amerikában (pl. Venezuela kommunális tanácsai), illetve a globális és helyi Occupy-mozgalmak, vagy a spanyolországi 15M tüntetések során. Ezekben a mozgalmakban újra előtérbe kerültek az alulról jövő döntéshozatal, a horizontális szerveződés, valamint a közvetlen részvétel eszméi.

Emellett az olyan újbaloldali elméleti munkák, mint például David Graeber anarchista-antropológiai írásai, vagy a Rojava autonóm régió politikai modellje (amely a demokratikus konfederalizmus elvein alapul), Pannekoek tanácselvű elképzeléseivel párhuzamos gondolatokat hordoznak: decentralizált, részvételi, önszerveződő intézményekre épülnek.

A tanácsdemokrácia tehát – noha ritkán hivatkoznak rá expliciten – tovább él a demokratikus önrendelkezés különféle formáiban. A részvételi költségvetés, a közösségi szövetkezetek, vagy az alternatív iskolák működési gyakorlata is hordozza a tanácsrendszer alapelveit.

A tanácsdemokrácia kortárs újragondolása során különösen fontossá válik annak vizsgálata, hogy az öngazgatás és a decentralizált döntéshozatal miként kapcsolható össze a modern technológiai és társadalmi viszonyokkal. A dolgozat értelmezése szerint Pannekoek tanácselvű modellje nem egyszerűen történeti marxista örökség, hanem olyan demokrácia-elméleti alternatíva, amely a politikai részvétel, az autonómia és a társadalmi önrendelkezés jelenkori problémáira is reflektálhat.

Összefoglalásként megállapítható, hogy Pannekoek tanácsdemokrácia-elmélete nem csupán történeti érdekesség, hanem élő hagyomány, amely a demokratikus újragondolás és a társadalmi önszerveződés tereiben újra és újra felbukkan. A tanácsdemokrácia koncepciója arra hívja fel a figyelmet, hogy a

hatalom decentralizálása, az aktív állampolgárság és az önirányítás nem utópia, hanem egy lehetséges alternatíva – különösen egy olyan korszakban, amikor a képviseleti rendszerek hitelességi válságba kerülnek.

Irodalom

Pannekoek, Anton (1925): *Lenin as Philosopher*. London.

Pannekoek, Anton (1950): *Workers' Councils*. s.l.: J. A Dwson & Co.

Bibó István (1957): Munkástanácsok és a többpártrendszer, In Bibó István: *Válogatott tanulmányok IV.* (szerk. Vida István, Nagy Endre, Ifj. Bibó István). Budapest: Magvető.

Castoriadis, Cornelius (1984): *Crossroads in the Labyrinth*. Cambridge: MIT Press.

Gerber, John (1989): *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers' Self-Emancipation, 1873-1960*. Amsterdam: Kluwer Academic Publishers.

Marx, Karl – Engels, Friedrich (1848): *Manifest der Kommunistischen Partei*. London: Bildungs-Gesellschaft für Arbeiter.

Bakunjin, Mikhail (1873): *Statism and Anarchy*. Geneva.

Mattick, Paul (1971): *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers' Self-Emancipation. Vol. I-II*. London.

Luxemburg, Rosa (1906): *Die Massenstreik*. Berlin.

Rabócz Vivien, Fonó Szabolcs

A 20. század történelmének hatása a kelet-közép-európai kereszténydemokrácia sajátosságaira

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.006>

Absztrakt

Dolgozatunk célja azoknak az okoknak a bemutatása, amelyek alátámaszthatják, hogy a kereszténydemokrata mozgalmak és pártok miért alakultak ki különböző módokon Kelet- és Nyugat-Európában az 1945-ös háború utáni és az 1990-es rendszerváltásokat követő időszakokban. Fő állításaink, hogy a kereszténydemokrata mozgalmak kialakulását Nyugaton olyan társadalmilag beágyazott intézmények és külső körülmények segítették, amelyek Keleten a posztkommunista rendszerekben nem voltak jelen. Emellett az említett mozgalmak és pártok nem ugyanazon ideológiai-morális síkon kellett, hogy elhelyezkedjenek, így amíg Nyugaton a centrumot egyértelműen azonosíthatjuk a kereszténydemokrácia ideájával, Keleten teljesen más kiinduló alaphelyzetet ismerhetünk meg. Ezen okok pedig olyan intézményi-ideológiai hátteret biztosítottak Kelet-Közép-Európa kereszténydemokrata pártjainak, amelyek determinálták szerepük marginális mivoltát, lehetőséget adva más, meghatározásukban nem elsősorban kereszténydemokrata pártoknak a retorikájuk használatára. Ezen folyamat megértésére is kísérletet teszünk, ugyanis hipotéziseink részét képezi, hogy bemutassuk, a populizmus is hatással bírt az említett pártok marginalizálódására, magyarázó erejű lehet annak megértésére. Hipotézisünk szerint az is akadályozta a kereszténydemokrácia keleti megerősödését, hogy a kommunista korszak elnyomó politikája miatt az egyházak társadalmi és politikai beágyazottsága nem volt olyan erős, mint Nyugat-Európában. A vallási intézmények nem tudtak olyan stabil bázist biztosítani, amelyre önálló, tömegeket megszólító kereszténydemokrata pártok épülhettek volna.

A dolgozatban nagyrészt kvalitatív módszerekkel, szakirodalmak vizsgálatával, saját gyűjtésekkel és összehasonlító módszerekkel kívánjuk bemutatni mind a nyugati, mind a keleti kereszténydemokrata pártokat. Emellett kvantitatív módszert is használunk a felállított megállapításaink ellenőrzésére.

Kulcsszavak: kereszténydemokrácia, Kelet-Közép-Európa, 20. század

I. Rabócz Vivien: A kereszténydemokrácia kialakulása

A kereszténydemokrácia sikerességének utóhatását Nyugat-Európában napjainkban is érezhetjük, de vajon miért alakult máshogy a nyugati és keleti országokban ugyanaz a politikai eszmerendszer? Az alábbi sorokban igyekszem összefoglalni a kereszténydemokrácia kialakulását Európában, valamint ahhoz, hogy minél átfogóbb képet adjak, a fogalmi meghatározást is szükségesnek érzem ismertetni.

Mi is a kereszténydemokrácia? A kereszténydemokrácia egy olyan politikai irányzat, amelynek a legfontosabb elvei közé tartozik a perszonalizmus, szubszidiaritás és a szolidaritás. A demokráciát, valamint a közjót keresztény elvek szerint kívánja politikai eszközökkel szolgálni. Azt, hogy ez hogyan és milyen formában érvényesül, egy későbbi fejezetben részletezném.

1.1 Eszmei előzmények

A kereszténydemokrácia eszmei előfutárának a liberális katolicizmus tekinthető. A liberális katolicizmus fellendülése az 1820-as években kezdődött, amikor az egyház bizonyos képviselői rádöbbenek arra, hogy túl sokáig zárták ki önmagukat a politikai és társadalmi rendszerből, ebben pedig változásra volt szükség. A katolikusok egy része a korszak uralkodó ideológiáját a liberalizmust nem tekintették a katolicizmussal szembenállónak. Tulajdonképpen egyszerre tudtak húek maradni az egyházhoz és emellett liberális elveiket is tudták vállalni (Katus 2001). A liberális katolicizmus vagy katolikus liberalizmus elemei Nyugat-Európában jelentek meg először Belgiumban az 1831-es alkotmányban, amely a katolikus egyház önállóságának vágyát a liberalizmus szabadságtörekvések részeként jelenítette meg, ezzel mintát adva a többi európai ország liberális katolikusai számára. Nagyon fontos szerepet játszottak a francia papok és fiatalok által szerkesztett újságok a liberális keresztények érvrendszerének megfogalmazásában, különösképpen Robert de Lamennais, aki az egyház szabadságának szükségszerűségét helyezte munkássága középpontjába.

Az igazi áttörést XIII. Leó pápa Rerum Novarum című enciklikája jelentette (1891), hiszen ezzel egy keresztény alapokon nyugvó, azonban demokratikus modern politikai ideológiának adta meg az alapját. Ez az egyházi felelet keresztény megoldásokat kínál a világ aktuális problémáira és nehézségeire, mint például a munkásosztály társadalmi latba vetett súlyára. Azonban ami ettől is fontosabb: a keresztény politizálás alapját tekintve kritizálta egyszerre a vadkapitalizmust és a szocializmust is. Emellett pedig felvetődtek a keresztény társadalmi tanítás olyan alapelvei, mint a szubszidiaritás, az igazságosság és a közjó. Ezek a keresztény elvek a ma népszerű kereszténydemokrata pártok programjai/alapvetései között is megtalálhatóak, de természetesen az már másik kérdés, hogy mennyire tudják a pártok betartani és érvényesíteni azokat.

Az elsősorban a szociális problémákra reagáló keresztényszociális eszme – amit bizonyos megszorításokkal a mai értelemben vett kereszténydemokrácia egyik előzményének tekinthetünk – Európa szerte nagyon változatos politikai szervezeti formákban nyilvánult meg. Keresztényszocialista pártok, munkásmozgalmak, keresztény szakszervezetek, szakegyesületi mozgalmak, érdekvédelmi szervezetek jöttek létre, később pedig a keresztényszocialista eszmék képviselőit a keresztény társadalmi mozgalmak vették át.

1.2 A kereszténydemokrácia történeti fejlődése

A német katolikus egyesületek első alkalommal Mainz-ban találkoztak 1848. október 3–6. között, s alapították meg a „*Katolischen Verein Deutschlands*”-ot, s volt valami szimbolikus abban, hogy tőlük vagy harminc kilométerre ülésezett Frankfurtban a német nemzet első, szabadon választott, alkotmányozó parlamentje. A forradalmat követő „reakciós” időszak egyik fontos eseménye volt a katolikusok számára 1852. júliusában kiadott, a porosz vallásügyi miniszter, von Raumer nevével fémjelzett dekrétum, amelyik jelentős mértékben korlátozta a katolikusok alkotmányos jogait. Az általános felháborodás eredményeképpen az újonnan választott képviselőházban 1852. november 30-án 62 taggal megalakult az első katolikus képviselőcsoport „*Katolische Fraktion*” néven. A csoport azonnal fellépett és megfogalmazta a „politikai katolicizmus” első tételeit a katolikusok egyenjogúságát illetően, mi több, elkötelezve magukat a vallásszabadság és a jogegyenlőség elvei mellett, a frakció a zsidó kisebbség mellé állt, mikor néhány konzervatív képviselő ez

utóbbiak önkormányzati posztokra való megválaszthatóságát vonta kétségbe. Az eléggé heterogén frakció belső feszültségeinek csökkentése érdekében a katolikus frakció névhez még hozzátették 1859. januárjában a „*Zentrum*” jelölést is. A Bismarckkal szövetséges nacionalista-liberális nyomás hatására ez a *Zentrum* lassan felőrlődött, s a megmaradt néhány képviselőjük a függetlenek közé ült át. A lassú elsorvadásban az is szerepet játszott, hogy a katolikus szervezetek jó része alig, vagy egyáltalán nem érdeklődött a politikai érdekvédelem iránt. Az 1870 novemberében lezajlott poroszországi választások nyomán ötven katolikus képviselő került a parlamentbe, akik szintén megszavazták az új birodalmi alkotmányt – bár sokuknak csalódást okozott. Egy hónappal később ezek a képviselők Berlinben megalapították az új *Zentrumot* (Alkotmányos Párt). A párt nyitva állt a protestánsok és mások előtt is, bár ez a nyitás inkább elvinek, mintsem gyakorlatinak bizonyult. Az új *Zentrum* félelmetes gyorsasággal növekedett, rövid időn belül tekintélyes befolyással rendelkező katolikus sajtó szerveződött köré (126 napilap 320 ezer olvasóval 1871-ben és 446 napilap 2 millió 624 ezer olvasóval 1912-ben). A katolikus pártot aztán a Bismarckkal történt összecsapás ágyazta be véglegesen a Reich politikai életébe. A párt szociálkatolikus jellegét erősítendő Ketteler püspök 1873-ban adó-, és szociális reformjavaslatokat tett le a *Zentrum* asztalára. Az első keresztényszociális programú párt, a *Centrum Párt* Németországban Ketteler kezdeményezésére alakult meg. Ludwig Windthorst 1891-ben bekövetkezett halálakor egy olyan *Zentrumot* hagyott örökül, amelyik tökéletesen illeszkedett a porosz jogállamiságba, vagyis támogatta a kormányt minden olyan esetben, amelyik az úgynevezett „nemzeti célok” szolgálatában állt, s opponálta, mikor képviselői úgy vélték, a kormány a *Zentrum* képviselte elvek ellenében ment. Ennek ellenére, a középen elhelyezkedő szavazók egyre inkább sodródtak a rendkívül vonzó pángermán eszmék felé, és egyre inkább hallgattak a nacionalista hangokra – a németség nagy részével együtt. A *Zentrum* a Weimari Köztársaság egyik alapító pártja volt, és több koalíciós kormányban is részt vett. A párt 1933. július 5-én önként feloszlatta magát, hogy elkerülje a náci rezsim általi kényszerű megszüntetést. 1945-ben megalakult a *Kereszténydemokrata Unió* (CDU), amely a *Zentrum* politikai örökségét is magába olvasztotta, de felekezeti alapon szerveződött, így szélesebb társadalmi bázist tudott megszólítani. A 19. századi keresztényszociális gondolat jegyében fogant pártok még általában konzervatív

jobboldali pártokként pozícionálták magukat a politikai palettán, de ez nem jelentette azt, hogy a keresztényszociális eszme ne lett volna kezdetől differenciált.

Olaszországban 1875-ben jött létre az *Opera dei Congressi* mozgalom, amely később a kereszténydemokrácia bázisává vált. Romolo (Monte San Pietrangeli, Itália, 1870. aug. 27. – Róma, 1944. márc. 3.): áldozópap, publicista, a kereszténydemokrata *Olasz Néppárt* (Partito Popolare Italiano; PPI) egyik alapítója. Törekvése volt, hogy Itáliában létrejöjjön egy szociális célokért küzdő katolikus párt, a Szocialista Párt befolyásának csökkentésére (noha szervezeti felépítési mintának éppen az alulról építkező szocialistákat tartotta). Róma 1870-es elfoglalása és a pápai állam felszámolása óta az olasz politikai életben való részvétel teljes egyházi tilalom alatt állt, még a hívekre, sőt a szavazásokban való részvételre kiterjedően is, ezt a tilalmat kívánta túlhaladni egy világi irányítású katolikus párttal. 1900-ban kereszténydemokrata csoportot szervezett az *Opera dei Congressi* katolikus szociális szervezetten belül, amelyből ugyanabban az évben Rómában a Katolikus Kongresszuson megalakult az *Olasz Néppárt*. A Néppárt sikeresen terjedt, de működése leállt, mivel az egyházi vezetők csak a kulturális tevékenységét engedélyezték, megtiltva a politikai szereplést. Másrészt a csoport tevékenysége belső feszültséget keltett az Opera szervezetében; ezért X. Pius pápa 1907-ben feloszlatta az *Opera dei Congressi*-t.

XIII. Leó Graves de Communi Re című enciklikájában (1901. január 18.) elfogadhatónak nyilvánította a „kereszténydemokrácia” kifejezést, amely nem jelentett mást, mint a katolikusok társadalmi tevékenységét. A keresztényszocializmus és kereszténydemokrácia ebben az értelemben közös töről fakadó, de nem azonos fogalmak. A nagyhatású politikai gondolkodók sorában találjuk Luigi Sturzot (1871–1959), aki egy keresztény eszmékre és elvekre épülő társadalmat vizionált a laikus állam keretei között, és aki megalakította 1919-ben az *Olasz Néppártot*, melynek később számos tagja az olasz kereszténydemokrata párt, a *Democrazia Cristiana* (DC) alapító tagja lett. Az új párt 12 pontos programjában – többek között – helyet kapott a család sérthetlensége és a közkerölcs védelme, a szakszervezeti szerveződés szabadsága. Sürgette a szociális törvények megalkotását, nagybirtokok felosztását, a kisbirtokosok és társulások támogatását, a közigazgatás decentralizálását, a progresszív adózás bevezetését és a választójog

kiterjesztését. Sajnos a háború után kénytelen volt a liberálisokkal szövetségre lépni a szocialisták ellenében. Mussolini 1922-es uralomra jutását követően 1926-ban betiltotta minden antifasiszta párt működését, így a Néppártét is és a párt programjában vázolt elképzelések nem teljesedhettek ki.

A keresztény politizálás számára a két világháború között politikai helyzet több szempontból is kihívást jelentett. Mind teológiai, mind pedig vallásügyi alapon oppozícióba kerültek a kiépülő új hatalmi centrumokkal szemben. A diktatúrával és a faji megkülönböztetéssel való szembenállást az egyház vallásügyi alapjai kétségtelenné tették. A diktatúrákkal szembeni elvi oppozíció azonban különböző okok miatt nem jelentette automatikusan azt, hogy a legfontosabb katolikus pártok számottevő politikai ellenállást tudjanak tanúsítani a politikai hatalom totális kisajátítására törő fasiszta és nemzetiszocialista erőkkel szemben. A németországi *Centrum Párt*, az olasz *Katolikus Néppárt*, valamint az osztrák keresztényszociális párt felmorzsolódott a korszak politikai küzdelmeiben.

A megújulás bölcsője a forradalom óta vallásellenesnek számító Franciaország volt, ahol a katolikus politizálás – nem utolsó sorban a pápa ösztönzésére – felerősödött az 1930-as években. 1924 őszén, az egymástól függetlenül ténykedő, szociális kérdések iránt elkötelezett katolikusok és demokrata republikánusok közeledésének és együttműködésének az eredményeképpen alakult meg az első, országos szervezeti struktúrával, szilárd vezetéssel, országos terjesztésű lappal rendelkező, a parlamenti munkába integrálódott francia kereszténydemokrata párt, a *Parti Démocrate Populaire* (PDP – Népi Demokrata Párt). A párt – attól függetlenül, hogy a blokkosodást elősegítő választási rendszer miatt a konzervatív oldal felé sodródott – a kereszténydemokrata program számos olyan elemét jelenítette meg, amely ismét éles kritikát váltott ki jobb- és baloldalon egyaránt. A párt szociális kérdések tekintetében a kereszténydemokrácia hagyományos elveit vallotta. A különböző keresztény csoportok összefogásával létrejött a *Népi Demokrata Párt*, amelynek politikai alapállására a kereszténydemokrácia és a mérsékelt konzervativizmus volt a jellemző. A párt elismerte a francia köztársaságot, hitet tett a demokratikus szabadságjogok és a munkaadók és munkavállalók párbeszéde mellett, ugyanakkor a keresztény szakszervezetek önállóságát védelmezve helytelenítette a Marc Sangnier vezetése alatt álló szintén kereszténydemokrata Jeune République társaság népfrempolitikáját.

A francia katolikus szellemi megújulás hatására a kereszténydemokrácia megerősödve küzdött a totalitarizmus ellen és megakadályozta, hogy az antifasiszta harcban való részvételt kizárólag a baloldal tulajdoníthassa ki magának. A háború utáni kibontakozásban a francia kereszténydemokrácia új lendületet kapott. Nyugat-Európa kereszténydemokrata formációihoz hasonlóan tömegpárttá vált – első ízben a francia katolikus politizálás megjelenése óta –, és mozgósítani tudta a katolikus választók többségét. A *Mouvement Républicain Populaire* (MRP – Köztársasági Népi Mozgalom) politikai sikerében nagy szerepe volt az ellenállásban játszott „briliáns” szerepének s annak, hogy vezetői nem kompromittálódtak. A háború utáni „új világban” különös visszhangot nyert az a szándékuk, hogy békét teremtsenek a társadalom különböző osztályai, a tőke és a munka között.

A háború után Európában minden megváltozott, és ezekre a változásokra az európai kereszténydemokrata-keresztényszocialista politikai erőknek reagálniuk kellett. Egyrészt újjá építkezve, másrészt a hagyományaikra támaszkodóan új utakat keresve. Ennek a törekvésnek fontos eredménye a *Katolikus Párt* utódjaként alapított belga Keresztényszociális Párt (Parti Social Chrétien) 1945 karácsonyán meghirdetett programja.

Az 1940-es évekhez köthető több kereszténydemokrata néppárt alakulása is, például az olasz *Democrazia Cristiana*, amely 1943-ban kezdte meg működését és fontos szerepe volt a második világháború utáni Olaszország új demokratikus alapokra helyezésében. 1993–94-re tehető az első köztársaság politikai válsága, amely idején Giulio Andreotti vezette a kormányzó *Democrazia Cristiana* pártot és meggyengülés következett be, majd formálisan megszűnt és utódpartjaként jött létre az *Olasz Néppárt* (Partito Popolare Italiano, PPI) és a *Kereszténydemokrata Centrum*, amely egy konzervatívabb irányt követ (Centro Cristiano Democratico, CDD) (Horváth 2007).

A fentiekből látható, hogy Nyugat-Európában a kereszténydemokrácia társadalmi és intézményi beágyazottsága fokozatosan és organikusán épült fel ezért, a kereszténydemokrácia történeti és eszmei gyökereinek feltárása után fontos megvizsgálni, miként alakult e politikai irányzat sorsa a 20. század második felében, különösen a világháborúkat követő időszakban. Míg Nyugat-Európában a kereszténydemokrácia a demokratikus újjáépítés és az európai integráció egyik meghatározó ideológiai pillérévé vált, addig Kelet-Közép-Európában a kommunista rendszerek elnyomása és a vallási élet háttérbe

szorítása miatt egészen más fejlődési pályát járt be. A következő fejezet ennek a különbségnek a nemzetközi és politikai kontextusát elemzi: bemutatja, hogy a hidegháború idején milyen szerepet játszottak a nagyhatalmi támogatások a nyugat-európai kereszténydemokrata pártok megerősödésében, illetve miért hiányoztak azok az előfeltételek, amelyek a kelet-közép-európai térségben lehetővé tehetnék volna a hasonló politikai siker kibontakozását. Az elemzés ezáltal rávilágít arra, hogy a kereszténydemokrácia térbeli és történeti eltérései nem pusztán ideológiai, hanem mélyen strukturális és társadalmi különbségekből fakadnak.

II. Fonó Szabolcs: Különbségek Keleten és Nyugaton

II.1 Nemzetközi támogatás és környezet Nyugat-Európában 1945 után

A második világháború után kialakulóban lévő „Új Európa” pártosodási folyamata korántsem zajlott külső befolyásoló tényezőktől mentesen. Akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy a legkevésbé sem: közismert ugyanis, hogy a világháború keleti győztese, a Szovjetunió, mindamellett, hogy eredetileg egészen Ausztriáig tolhatta ki közvetlen befolyási környezetét, hatalmas anyagi és információs erőforrásokat mozgató meg a nyugat-európai (olasz, francia, német) kommunista és munkáspártok támogatására és hatalomba juttatására. (Nem összemosandó a szocialista pártokkal, melyeket sokszor baloldali riválisaként kezelte!) Ez a tendencia, habár csekély sikerrel járt, mégis széles körben ismert. Kevésbé képezi beszédtema tárgyát ezzel ellentétben a világháború nyugati győztese, az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok hasonló anyagi és információs beavatkozása a nyugati pártosodás folyamatába. Viszont ma már tényszerűen bizonyított, hogy ezen országok több esetben finanszírozták az antikommunista politikai szerveződések és mozgalmakat, köztük a kereszténydemokrata pártokat is. De mielőtt néhány bizonyítékot bemutatnánk, értekeznünk kell a támogatás okairól is.

Az 1945 utáni években a nyugati győztes hatalmak számára kulcskérdés volt (leginkább biztonsági szempontból), hogy a háborúban elpusztított Európát újra egy stabil, demokratikus, de határozottan antikommunista struktúrába integrálják. A korábban említett nagyhatalmak, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok felismerték azt az általunk is bemutatni kívánt tendenciát, amely szerint a kontinens fennhatóságuk alatt maradó részének jövőjét csak olyan politikai szerveződések tudják garantálni, amelyek egyszerre képesek távolságot tartani a szélsőbaloldali és szélsőjobboldali totalitárius ideológiáktól és emellett társadalmi legitimációt építeni a már meglévő és a háborús, totalitárius pusztításokat is túlélő keresztény, humanista és szociális érzékenységet is magába foglaló értékek köré. Ez a felismerés szülte a vázolt stratégiát, amely a kereszténydemokrata pártokat a politikai és társadalmi újjáépítés elsődleges eszközeivé tette, a biztonsági kérdés megoldásával együtt.

A háború után a politikai közép újraértelmezése szükségszerű lépés volt a tartós demokráciák felépítéséhez, ugyanis a fasizmus egész Európában diszkreditálta a hagyományos konzervatív jobboldalt, a kommunizmus pedig balról fenyegette a felépíteni kívánt demokráciákat. A kereszténydemokrácia ezen kettős helyzetben tudta megfelelően pozicionálni magát a szélsőségek közé, és egyben mérsékelni is az azokkal kapcsolatos „bélyegeket”, melyek besározták a politikai centrum korábbi legitimitását. Ez a középutas stratégia ugyan szociálisan érzékeny volt, tehát elfogadta a társadalmi szolidaritás szükségességét, de nem volt marxista és kollektivista. A keresztény értékek mentén törekedett a nemzeti identitás megőrzésére, de nem volt nacionalista és demokratikus intézményrendszert támogató. Ez az ideológia képezte az amerikai-brit stratégia megbízható partnerét. A Foreign Policy Association egy nyilvánosságra hozott dokumentumában (Great Decisions [and] Teacher's Guide 1995:91) olvashatók a következő sorok:

“The religious roots of popular anti-communism helped it assume doctrinal status, legitimated by the potency of religious themes, symbols and metaphors in public discourse. Christianity and democracy were placed at the core of anti-communism. It became a unifying force that reminded Europe and America of their shared fundamental beliefs and basic values, their common history and interests. The defence of Western civilisation and Christianity became anti-communism’s central rhetorical device, reinforcing the two fundamental contentions on which anti-communism rested: that communism

was a supreme and unqualified evil, and that its purpose was world domination."

Tovább erősítette a tény az, hogy a hidegháború kibontakozó fázisában nem volt egyértelmű, hogy mely törésvonal mentén stabilizálódhat Európa kettéosztottsága: Franciaországban és Olaszországban például valósnak tűnő esély mutatkozott arra, hogy a kommunista pártok választás útján ragadják meg a kormányzást, mely a nyugati hatalmak számára megengedhetetlen kimenetel volt. Az Egyesült Államok 1947-től kezdve közvetlen politikai befolyást kezdett el gyakorolni az ezen fenyegetésnek kitett országokban: anyagi támogatást nyújtott pártoknak, sajtóorgánumoknak a kommunista befolyás megállításának érdekében. Ugyanezen említett dokumentumban olvasható, hogy:

"The 1948 Italian national election was approached by the US as an East-West contest. The role of the CIA has received considerable attention. One estimate suggests it spent \$10 million to ensure a Christian Democrat victory."

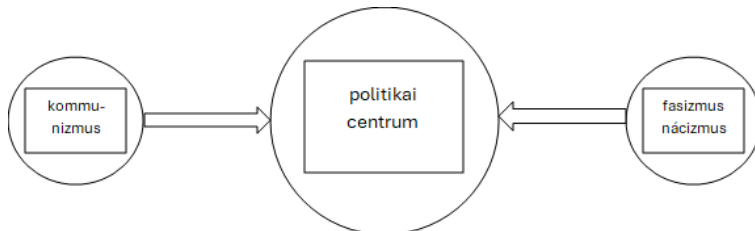
"... during most of the cold war, it was the CIA that covertly funneled aid to political parties, trade unions and other mass organizations, and to individual politicians in a number of countries. Japan's Liberal Democrats and Italy's Christian Democrats were only the most prominent of many recipients of the agency's largesse."

Mindemellett a gazdasági újjáépítést szolgáló Marshall-terv nem csak anyagi, hanem ideológiai fegyver is volt a nyugat-európai demokráciák megerősítésében. A támogatások elosztása politikai feltételekhez is kötődött, és a stabil, mérsékelt, jellemzően kereszténydemokrata vezetésű kormányok megbízható partnerekké váltak az amerikai-brit stratégia számára.

Ahhoz, hogy megértsük a kereszténydemokrácia kelet-európai kudarcát, szükséges ismernünk, hogy a hidegháború kezdeti szakaszában ez az irányzat, mindamelllett, hogy fejlődésének kiindulópontját tekintve maximálisan organikusan fejlődött ki, a nagyhatalmak nézőpontjából erősen favorizált politikai erőről beszélünk, melynek kontinentális méretűre duzzadása pontosan ezen okból nem tekinthető tisztán természetes folyamatnak. A későbbi, 1990-es évek keleti demokratizációs folyamataiban nem feltétlenül létezett ilyen konkrét, preferált politikai irányzat, ugyanis a kialakítani kívánt erőviszonyok egy két- és nem többpólusú ideológiai tengelyen helyezkedtek el.

II.2 A kereszténydemokrácia kapcsolata a kereszténységgel és a demokráciával

Félreértés tehát ne essék: a kereszténydemokrácia nyugat-európai sikere nem kizárólag a külső támogatásnak volt köszönhető, hanem annak is, ahogyan az irányzat képes volt a politikai közép definícióját a világháború után újra természetes módon legitimmé tenni. A fasizmus/nácizmus bukásával a konzervatív jobboldal morális válságba került, ugyanis több esetben együttműködött a totalitárius irányzatokkal, vagy legalábbis nem volt azonosítható az ellenállás motívumával, ami a háború után a legitimitás alapkövét adhatta volna. A baloldal alternatíváját a kommunizmus képezte, amely változó sikerrel, de megkezdte elterjedését Európában, viszont nem tartozott a társadalmi többséghez, ezzel pedig a demokratikus baloldal hitelességét is sikeresen csorbította. Egyértelmű volt, hogy egy kialakuló sikeres politikai szerveződésnek e két pólus közé kell pozicionálnia magát, ezzel a politikai közép új alapjait teremtve meg.

1. ábra. Centripetális tengely

Forrás: Saját ábra

A kereszténydemokrácia mint új ideológia olyan politikai szintézist kínált a társadalomnak, amelyben integrálta a liberalizmus, a konzervativizmus és a szociális érzékenység elemeit, amely a szélsőséges politikák által traumatizált társadalmak számára kielégítő és biztonságos középutat jelenthetett: ez tulajdonképpen tömegpárti mivoltát predesztinálta. Németországban, Olaszországban és a Benelux államokban ez a kompromisszumos attitűd jelentős tömegbázisra is talált, egyszerre egyesítette a munkásrétegeket, a városi polgárságot és a katolikus középosztályt, tulajdonképpen megszüntetve ezáltal az osztálypártok korábbi dominanciáját a térségben.

Azért nem tartjuk szükségesnek a vallás és demokrácia kapcsolatát mélyebben kibontani ebben a dolgozatban, mert ezen időszakban a kereszténység tulajdonképpen olyan politikai nyelvvé vált, amely már nem egyházi, hanem világi és demokratikus kontextusban kezdett el működni. A világháborút megelőző időszakban Európában az egyházak társadalmi tekintélye ugyan számottevő maradt, de a politikai befolyásuk érezhetően lecsökkent. A demokratikus újjáépítés során a politikai vezetők számára kedvező eszközként szolgált egy olyan legitimáló politikai nyelv kialakítása, amely egyszerre nyúl a kontinens évezredes keresztény civilizációs gyökereihez és örökségéhez, ugyanakkor nem kötődik túl szorosan az egyházi intézményekhez vagy a vallási dogmákhoz (magyarán: imponál a korábban visszaszorított társadalmi-kulturális elemekkel, de nem korlátozza azok hatását szigorúan a keresztény csoportokra). A kereszténydemokrata politikusok tehát nem elvont teológiai, hanem közérthető társadalmi kontextusban kezdték újra értelmezni a kereszténység politikai jelentését, így az egyház szerepét részben a politikai képviselő vette át, tovább kumulálva a szekularizáció folyamatát. Nem az egyház határozta meg a legszélesebb társadalom számára, hogy mi a kereszténység, hanem a politikusok vehették át ezt a feladatot. Ezt a jelenséget pedig Konrad Adenauer gondolatmenete is megerősíti:

“As Frank Bösch, the chronicler of Adenauer’s achievement as a coalition architect in the postwar years, observes, it was Adenauer’s belief that »Christian« meant moderate. Despite his personal religious faith, Adenauer looked opportunistically upon the name he favored for his party. »Christian« would generate less hostility than other names that might have been bestowed on the same political formation, e.g., »national« or »German« or »socialist.« All of the alternative designations carried baggage and presumably might have led to electoral disaster. Calling oneself a Center Party was not a serious option, since such a party continued to exist after the War, and it combined a narrowly sectarian focus with socialist economic stands. As someone who wished to be seen as a temperate statesman, Adenauer argued for the non-threatening nature of a »Christian« party.” (Gottfried 2007)

Ez az opportunizmus nem tekinthető feltétlenül negatív értéknek, sokkal inkább korszerű, modern politikai stratégiának mutatkozik. A politikusok alapvető érdekében állt az extremitás minden formájának elkerülése, hisz az ezzel kapcsolatos megőrzés végzetes lehetett volna az adott párt számára.

A közép-re helyezkedés tehát tudatos politikai manőver volt (Gottfried 2007), mindamellet, hogy bal- és jobboldali irányban is véghezvihető volt a politikai szövetségek kialakítása, amely a kormányzati stabilitás megteremtésében alapjaiban betonozta be a kereszténydemokrata pártok több évtizedes vezető szerepét. A kétirányú koalíciókészség mindaddig a hatalmi centrumban tartotta ezeket a pártokat, amíg azok képesek voltak a kor mércéje szerint a politikai centrumban maradni. Ez (a politikai centrum átrendeződése) vezetett később a kereszténydemokrata pártok részleges marginalizálódásához a nyolcvanas évekre.

II.3 A kereszténydemokrácia kelet-közép európai újraértelmezése 1990 után

A rendszerváltás után Kelet- és Közép-Európában a kereszténydemokrata eszme új politikai lehetőségként jelent meg (oly sok másik között), de nem voltak jelen azok az előfeltételek, amelyek a nyugat-európai sikernek korábban megágyaztak. Az új, magukat kereszténydemokratának tituláló pártok gyakran szimbolikus hivatkozásként használták az elnevezést (például a nyugati, ekkorra már nagy tekintéllyel rendelkező, de leköszönt politikusok presztízse miatt), de mindeközben a társadalmi bázisuk és működésük eltérő volt a klasszikus értelemben vett nyugati modell logikájától.

Ugyan a politikai verseny helyreállt az 1990-es évek elején a térségben, a politikai mező korántsem volt konszenzusos, sőt, sokkal inkább morális kérdésekkel túlterhelt volt. A politikai verseny fő törésvonala így nem ideológiai, hanem elsődlegesen múltértelmezési jellegű volt: a bukott kommunista rendszerhez való viszony határozta meg a pártok identitását. Ebben a környezetben a kereszténydemokrata pártok nem a társadalmi közepet integrálták (hogyan is tehették volna?), hanem az antikommunista pólusban kívántak megtestesíteni egyfajta morális, erkölcsi bástyát.

2. ábra. Bipoláris tengely

Forrás: Saját ábra

Azonban mivel a paletta minden más, ezen pólus környékén elhelyezkedő pártja is ehhez hasonló politikai tevékenységet kísérelt meg végezni, ennek politikai súlya nem volt olyan jelentős, mint nyugaton 1945-öt követően. Ez a szerepvállalás, betagozódás gátolta meg a centrumépítést, ugyanis a politikai környezet nem tette lehetővé a mérséklet és kompromisszumkészség politikájának széleskörű társadalmi beágyazódását, hiszen a kommunista/posztkommunista tengelyt az elszigetelés eszközével igyekeztek több-kevesebb sikerrel neutralizálni. A kereszténydemokrata pártokat így többségében a jobboldali érték alapú pártok táborába sorolták be, a politikai közép pedig üresen maradt, de nem ideológiai, hanem történeti-társadalmi okokból.

A kelet- és közép-európai kereszténydemokrata pártok 1990 után egy kezdeti fellendülés után többnyire kiszorultak a releváns politikai erők térfeléről. Ezt javarészt a gyenge történeti gyökereknek, azaz a társadalmi és kulturális folytonosság hiányának tudhatjuk be. Nyugat-Európában a kereszténydemokrata pártok olyan közösségi hálózatokra építhettek, amelyek már a 19. század végétől jelen voltak (Kelet-Európában is), lásd: szakszervezetek, katolikus mozgalmak, egyházi karitatív szervezetek, kezdetleges civil szerveződések. Kelet-Európában a kommunista rezsimok elnyomó évtizedei alatt (melyek civilizációs hatásukban eltérő minőségűek és mértékűek az 1945-öt megelőző totalitarizmustól) teljesen megszakította az organikus fejlődést az egyház és a civil szféra elnyomása, valamint a politika teljes állami hegemoniája. A Szovjetunió széthullása után bekövetkező rendszerváltások során így nem összehasonlítható a táptalaj azzal, amelyből a nyugat-európai demokráciák meríteni voltak képesek a mérsékelt, kompromisszumkész és nagy társadalmi kiterjedésű kereszténydemokrata

ideológia megalkotásához, amelynek sikerét épp ez a társadalomszervező képesség (vagy inkább lehetőség) adta, s mely Keleten közel sem volt jelen azonos mértékben.

Épp ezért nevezik sokan a kelet európai posztkommunista országok rendszerváltásait „elitprojekteknek”, amelyekben bármiféle kereszténydemokratának nevezett mozgalom csak egy elitek által így megnevezett (s ezzel legitimálni kívánt) morális és egyben nyugati stabilizációval kecsegtető hivatkozás volt, mely nem párosult létező társadalmi beágyazódással, sem a kereszténydemokrata pártok nyugatról ismert programjával (pl.: szociális piacgazdaság).

A centrum kialakulásának hiányát egy másik, a rendszerváltáshoz köthető jelenség is befolyásolta: a kompromisszum jelenléte és narratívája. Míg Nyugaton a kompromisszum, mint fogalom, a későbbi stabilitás egyik korán felismert szükséges elemeként jelent meg, addig Keleten ez a kifejezés sokszor a múltbéli elemekkel való kollaboráció, a morális megkérdőjelezhetőség szinonímájává alakult. A társadalmi (és politikai) megosztottságot a posztkommunista-antikommunista tengely jelentette, amelyen a rendszerváltó elhelyezkedés megkövetelte az erkölcsi fölény különböző módokon történő legitimálását, s ily módon a kompromisszumképtelenséget eredményezte, így pedig a kereszténydemokrata pártok is kiszorultak a politikai középből (amely a politikai sikertelenségüket is megalapozta: a kereszténydemokrácia nem egy jobboldali alternatíva, hanem kísérlet a társadalmi közép hiteles képviselőjére. Amint megszűnik az igény a centrum hatalmára, vagy megváltozik annak relatív helyzete, pl. a baloldali pártok megerősödnek Nyugat-Európában, a kereszténydemokrácia a történeti tanulságok szerint háttérbe szorul, hisz nem vehetik fel hitelesen a versenyt egy ideológiai síkon versengő párttal, az erőteljes és kívülről is támogatott antikommunizmust leszámítva).

Összegezve kijelenthető, hogy a kereszténydemokrácia Európában nem ideológiai eltérések, hanem társadalmi és intézményi hiányosságok és nemzetközi különbségek miatt alakult ki eltérő minőségben. A nyugati modell társadalmi bázisát és erejét a történeti kontinuitás, a kompromisszumok, szövetségek és koalíciók kötésére való alkalmasság és a szélsőségektől való távolságtartással együtt járó legitimációs kényszerhelyzet megfelelő felismerése adta. Ezzel szemben keleten a kereszténydemokrácia kísérlete kudarcosnak nevezhető, okai pedig a történeti kontinuitás hiányában, a vallás

társadalmi beágyazottságának gyengeségében és a politikai mező erős, posztkommunista-antikommunista tengelyen megjelenő polarizáltságában keresendőek. Az antikommunizmus történetileg ismert erkölcsi alapállása rövidtávon legitimitációt biztosított a megjelenő keleti pártoknak, de hosszú távon az irányzat elszigetelődött a politikai középtől, amely Nyugaton éppen ideiglenes sikerének zálogát jelentette, s ily módon nem is került a kereszténydemokrata jellegéből fakadóan különösebb nemzetközi támogatás célkeresztjébe, mely szintén határozott eltérés az 1945-öt követő időszakkal ellentétben.

A kereszténydemokrácia kialakulásának történeti és eszmei alapjainak áttekintése után szükségszerűen felmerül a kérdés, miként jelent meg ez a politikai irányzat a posztkommunista térségben. A rendszerváltást követően a kelet-közép-európai országokban a kereszténydemokrácia új politikai és társadalmi környezetben próbált gyökeret verni, gyakran eltérő szervezeti, vallási és ideológiai feltételek között, mint Nyugat-Európában. Míg Nyugaton a kereszténydemokrácia a politikai centrumot stabilizáló és integráló tömegpárttá vált, Kelet-Közép-Európában a kommunista rendszerek öröksége éppen ezeket az előfeltételeket szüntette meg. A következő fejezet ennek a folyamatnak a konkrét országokéinti vizsgálatára vállalkozik, bemutatva, hogy Lengyelország, Szlovákia, Horvátország, Szlovénia esetében milyen történelmi és társadalmi tényezők határozták meg a kereszténydemokrata pártok létrejöttét és politikai szerepét.

III. Rabócz Vivien – Fonó Szabolcs: Miért nem lett domináns a kereszténydemokrácia Kelet-Európában?

A következő fejezetben a figyelmünket a már posztkommunistának tekinthető országok irányába fordítjuk, hogy láthassuk az ott megjelenő kereszténydemokraták milyen politikai pozíciót tudtak kiküzdeni pártjaik részére. Mielőtt történeti eszme-futtatásba kezdenénk, számszerű ábrával is szeretnénk demonstrálni az előző fejezetekben kifejtett eltérést.

3. ábra. Kereszténydemokrata pártok szavazatarányának ötévenkénti alakulása

Forrás: Saját ábra

A fenti ábra azt hivatott bemutatni, hogyan változott a Visegrádi Együttműködés országaiban azon pártok választási eredményeinek alakulása, amelyek önmeghatározásukban elsősorban kereszténydemokrata címkét használtak. A kérdéskör nehézségét az adja, hogy ugyan a kereszténydemokrácia, mint fogalom, rendkívül elterjedt (melyre a nyugati sikertörténet rendkívüli hatást gyakorolt), ez pedig megnehezíti a valódi, szigorúan kereszténydemokrata értékrendet követő pártok elkülönítését a hangzatos, az ideológiát, mint „catch-all” párti stratégiaként használó, többnyire jobboldali, populistá pártoktól. Ezt az ellentmondásosságot azzal a módszerrel oldottuk fel, hogy elemzésünkben csak azokat a pártokat vizsgáltuk, amelyek megnevezésükben is kereszténydemokraták, keresztények, katolikusok, vagy önmeghatározásukban és programjukban rendkívül hangsúlyosan a kereszténydemokrácia értékrendje mellett sorakoztak fel. A koalícióban induló pártoknál, egyéb adatok hiányában kénytelenek voltunk több helyen a képviselők mandátumarányából és nem az összkoalíció választási eredményéből kiindulni, úgy véljük ez hitelesebb forrást biztosít a pártok támogatottságát illetően.

A vizsgált pártok tehát a teljesség igénye nélkül, országokra lebontva a következők voltak:

Csehország:

- Kereszténydemokrata Unió – Csehszlovák Néppárt (*Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová, KDU-ČSL*)

Lengyelország:

- Katolikus Választási Akció (*Wyborcza Akcja Katolicka, WAK*),
- Kereszténydemokrácia (*Chrześcijańska Demokracja*),
- Kereszténydemokraták Pártja (*Partia Chrześcijańskich Demokratów*),
- “Apaország” Katolikus Választási Bizottság (*Katolicki Komitet Wyborczy “Ojczyzna”*),
- Keresztény Nemzeti Unió (*Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, ZChN*),
- 1997-ben a Szolidaritás Választási Akció harminc párt eklektikus sokaságát alkotta, amelynek részei voltak a korábban ismert kereszténydemokrata pártok is (*Akcja Wyborcza Solidarność, AWS*),
- Lengyel Kereszténydemokrata Egyezmény (*Porozumienie Polskich Chrześcijańskich Demokratów, PPChD*)

Magyarország:

- Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP)

Szlovákia:

- Kereszténydemokrata Mozgalom (*Kresťanskodemokratické hnutie, KDH*)
- Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom (Maďarské kresťanskodemokratické hnutie, MKDM)

A vizsgált időszakban (1990-2025) öt évenkénti bontásban (a különböző választási ciklusok miatt) figyelhetjük meg a következő tendenciákat: A kereszténydemokrata pártok mindegyike még az 1990-es évek elején bekövetkező rendszerváltások időszakában megalakult. Ekkor Csehországban és Magyarországon kialakult a (később csak vélt) szavazóbázisuk maximális mérete is, azt később sosem ugrották meg kirívó mértékben. Ez Lengyelországban és Szlovákiában más trendet követett, itt a hiteles kereszténydemokrata pártok egy viszonylag nagyobb, stabilabb választói

réteget szólítottak meg, melyet hosszabb-rövidebb ideig megtartottak (azzal a különbséggel, hogy míg Szlovákiában az egységes felállás elősegítette a releváns szerep kialakulását, addig Lengyelországban a szélsőséges felaprózódás ellehetetlenítette azt). A 2000–2010 közötti időszakban azonban ezek a pártok is a más kelet-közép európai pártokhoz hasonló, marginális méretű pártokká alakultak, vagy teljesen eltűntek és más populista, jobboldali erők hasznosították a retorikájukat.

Table 1. Average support for Christian Democracy.

	Post-communist Europe	Western Europe
Average vote for CD in countries where CD competed	6.6%	28.6%
Average vote for CD across all countries	4.4%	18.5%
Average vote for CD 1990–2010	4.4%	16.0%

Data: European Election Database (http://www.nsd.uib.no/european_election_database.) Unit of analysis: election result.

4. ábra. A kereszténydemokrata pártok támogatottsága

Forrás: Grzymala-Busse (2019:320)

Ide köthető és a bizonyítást könnyen segítő ábrát alkotott meg Grzymala-Busse is ugyanezen témával foglalkozó dolgozatában. A módszertana nem ismert (pl.: mely pártok számítanak kereszténydemokratának a vizsgálatban), de az összesítésnek köszönhetően kvantitatív bizonyítékot tudunk felmutatni a központi témánkra vonatkozóan: Nyugat-Európa országaiban átlagosan több, mint négyszeres szavazatarányt szereznek a kereszténydemokrata pártok, mint Kelet-Európában (Grzymala-Busse 2019).

III.1 Mikor, hogyan és milyen formában jelentek meg a kereszténydemokraták a keleti blokk felbomlása következtében?

A kereszténydemokrácia posztkommunista megjelenésének megértéséhez elengedhetetlen áttekinteni azokat a történeti és társadalmi előfeltételeket, amelyek a térségben döntően eltértek a nyugat-európai tapasztalatoktól. Míg Nyugat-Európában a kereszténydemokrata pártok organikus módon, a 19–20. század fordulójától kezdve fokozatosan építették ki társadalmi bázisukat, intézményi beágyazottságukat és politikai funkciójukat, addig Kelet-Közép-

Európában a kommunista rendszerek négy évtizedes dominanciája megszakitotta az eszmék, szervezeti formák és társadalmi közösségek természetes fejlődését.

A rendszerváltás után létrejövő új pártok számára a legfőbb politikai törésvonal nem az ideológiai bal-jobb skála volt – amely Nyugaton a kereszténydemokrácia pozícióját hosszú ideig meghatározta – hanem a *posztkommunista-antikommunista* tengely körüli megosztottság (amelyet a korábbi fejezetben felvázoltunk). A politikai legitimitás alapja így nem társadalmi programok, hanem morális pozíciók mentén szerveződött. A frissen alakult kereszténydemokrata pártok – Csehországban, Szlovákiában, Magyarországon vagy Lengyelországban – így elsősorban az antikommunista oldal „értékalapú” szereplőiként jelentek meg, nem pedig integratív centrumépítő formációkként.

III.2 A kontinuitás hiánya: kereszténydemokrácia a keleti blokkban a rendszerváltás után

A *Csehszlovák Néppárt* 1919 januárjában alakult több katolikus párt egyesülésével. A párt első éveiben arra összpontosított, hogy beilleszkedjen a politikai életbe és szembeszálljon a szocialisták és liberálisok katolikusellenes nyomulásával. Sikeresen sikerült késleltetnie a legtöbb meghatározó törvény elfogadását ezen a téren, egészen addig, amíg az „*El Rómától!*” mozgalom nem kezdte meg működését. Ekkor elvesztette lendületét, és a párt a kormányerők nélkülözhetetlen részévé vált, ami végül hozzájárult az állam és az egyház szétválasztásának bevezetésére irányuló kísérletek összeomlásához, valamint a katolikus egyház és az állam közötti kölcsönösen elfogadható kompromisszumok megtárgyalásához például az oktatás vagy a házasság területén. A pártot kezdettől fogva bizonyos fokú feszültség jellemezte a gyengébb cseh és az erősebb morva szárny között, amely a mai napig fennáll. A világháborúk között a párt politikája a katolikusokra és a katolikus egyházzal kapcsolatos kérdésekre összpontosított (ugyanakkor állandó és ádáz harcot vívott az agráriummal a katolikus parasztok szavazataiért és a katolikus hierarchák kegyeiért). A kommunista átvétel követően a következő években a pártot az Alois Petr és a kiátkozott pap, Josef Plojhar által vezetett kommunista-

barát szárny uralta és vezette. 1948–1989 között a párt a *Nemzeti Front* részeként létezett. 1985-től kezdve az antikommunista tagok és tisztségviselők az úgynevezett Újjászületési áramlatban profilálódtak, amely fokozatosan megerősödött és 1989 végén átvette a párt vezetését. Josef Bartončíkot állította a párt élére, aki visszavezette a pártot eredeti politikájához és ideológiájához. A párt taglétszáma nagyon gyorsan bővült, mivel új támogatók és a régi, kommunistabarát vezetés által kizárt régi tagok csatlakoztak a párthoz. 1989. őszén a pártnak 40 000 tagja volt, 1990. márciusában már 90 000 környékén járt. 1993-ban az ország cseh és szlovák részre tagozódása következtében a csehek tovább folytatták a kereszténydemokrata párt működtetését, amely mai napig is szereplője a politikai életnek, hiszen a *Kereszténydemokrata Unió – Csehszlovák Néppárt* (KDU-ČSL) a választásokon koalíciós pártként indul. 2021-ben a *TOP09* és *ODS* cseh pártokkal alakítottak kormányt, azonban 2025-ben az októberi választás következményeként jelenleg ellenzéki státuszban, de a korábbi koalíciós formátumban bejutottak a parlamentbe és a második legtöbb mandátumot szerezték meg.

Szlovákiában a *Krestanskodemokratické Hnutie* (KDH) – Kereszténydemokrata Mozgalom alapítása 1990-hez köthető. Létrejöttét a vallásos szlovák értelmiségiek, papság és ellenzéki csoportok alapozták meg. Jelenlegi státusza többször parlamenti párt volt, de 2016 óta nem került be a parlamentbe (2023-ban visszajutott). Tulajdonképpen a szlovák pártrendszer jellegzetességének nevezhető, hogy új pártok, politikai aktorok kiszorítják a hagyományos formációkat, ezért jellemezhető a KDH parlamenten kívülsége és vissza térése.

A keresztény pártpolitizálás Magyarországon 1943 augusztusától erősödött fel Kovrig Béla, Pálffy József és Apor Vilmos kezdeményezésére, de fontos megemlíteni korábbi kezdeményezéseket, amelyek kiterjedtek a katolikusokra és később a kereszténydemokrácia bázis megalkotóivá váltak. Ezek elsősorban érdekvédelmi szervezetek voltak: a KALOT – *Katolikus Legényegyletek Országos Testülete*, az EMSZO – *Egyházközösségi Munkásszakosztályok*, a *Hivatásszervezet*, a KIOE – *Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete*, és az ezeket tömörítő *Katolikus Szociális Népmozgalom*. 1989-ben merült fel a gondolata a *Kereszténydemokrata Néppárt* újjáépítésének, amikor a Magyar Szocialista Munkáspárt tekintélye és hatalmi pozíciója határozottan elkezdett meggyengülni és a külföldön, valamint itthon

élő kereszténydemokrata politikusok arra ösztönözték Keresztes Sándort (korábbi DNP képviselőt), hogy szervezzék újjá a DNP-t. A Kereszténydemokrata Néppárt egy történelmi párt, amely a rendszerváltó pártok közé sorolható, de az egykor önálló párt jellemzői már nem vonatkoznak a jelenlegi KDNP-re. A párt önállósága a 2010-es évektől kezdett el csorbulni, ahogy a Fidesz sikeresen eleinte maga mellé, majd maga alá sodorta a pártot. Jelenleg koalíciós partnerként van jelen a Fidesz mellett, azonban az utóbbi években a párt már csak szelleme az 1944-ben megalapított Keresztény Demokrata Néppártnak.

Lengyelország esetében beszélhetünk a *Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe* (ZChN) – Keresztény-Nemzeti Unióról. Amelynek alapítása 1989-ben történt a kommunista fellélegzés után. Szoros kapcsolatot ápol a katolikus egyházzal, a Szolidaritás mozgalom egyik jobboldali utódaként tartjuk számon. 2001-ben megszűnt és a tagjai részben beolvadtak a Jog és Igazságosságba (PiS), vagy olyan pártokba, mint a Polska Razem vagy a Porozumienie dla Demokracji (korábban kereszténydemokrata irányultságú kisebb pártok). Lengyelországban a katolikus egyház erősen beágyazódott a társadalomban és emiatt a keresztény értékek megjelennek a politikai pártok életében, de nem konkrétan egy stabil kereszténydemokrata párti jelenlétről tudunk beszélni.

A Visegrádi Együttműködés tagjain kívüli országokban is érdemes megemlíteni a kereszténydemokrácia kialakulását.

Horvátország esetében említendő a Hrvatska Demokratska Stranka (HDS) – Horvát Kereszténydemokrata Párt, melynek alapítás szintén, nem meglepő módon 1990-hez köthető. Már megjelenésekor is katolikus és nemzeti érdekekre épült kisebb párt volt, amely méretéhez illően politikai szerepe napjainkban is kisebb és gyakran szövetségekben jelenik meg. Horvátország másik kereszténydemokrata pártja a Hrvatska Demokratska Zajednica (HDZ), amely a másik párthoz képest korábban, már 1989-ben alakult, azonban nem nevezhető klasszikusan kereszténydemokratának, csak konzervatív, nemzeti és vallásos retorikát használ, amely miatt mindenképpen említésre méltó. Nem mellékesen a legnagyobb horvát párt, amely kormányon van 2016-óta.

Szlovéniában a Nova Slovenija – Krščanski Demokrati (NSi) pártot érdemes megnéznünk, amely a Szlovén Kereszténydemokrata Párt utódjaként alakult meg 2000-es években. A Szlovén Kereszténydemokrata Párt (SKD) 1989-ben

alakult és 2000-ben egyesült a Szlovén Néppárttal, amellyel sok kereszténydemokrata szavazó nem értett egyet, ezért alakult meg az Új Szlovénia- Kereszténydemokraták (NSi) mai formája. A legutóbbi 2022-es választásokon önállóan, koalíciós partner nélkül szerzett 90 mandátumból 8-at az országgyűlésbe az említett, új párt.

Mint láthatjuk, a kereszténydemokrata pártok sikeressége nem a vallásosság mértékétől, az állam és egyház közötti konfliktusoktól vagy az egyházakkal való szövetségektől függött. Inkább azokban az országokban voltak sikeresebbek, ahol a két világháború közötti időszakban a kereszténydemokrácia részt vett az állam- és nemzetépítésben. A posztkommunista országokban az egyházak politikai szerepe korlátozott volt. A kommunista időszakban az egyházakat elnyomták, és bár a rendszerváltás után újra aktívabbá váltak, nem tudtak olyan politikai befolyást gyakorolni, mint Nyugat-Európában. Ez megnehezítette a kereszténydemokrata pártok számára, hogy erős társadalmi bázist alakítsanak ki.

III.3 A populizmus térnyerése

A posztkommunista országokban a pártok és pártrendszerek rendkívül ingatagok voltak a rendszerváltás utáni évtizedekben. Ennek főbb jellemzői: gyakori pártszakadások, új pártok megjelenése, régiak eltűnése (pl. Lengyelországban és Szlovákiában is szinte minden választáson csak új pártok jutottak be a parlamentbe) gyenge pártidentitás és párthűség a választók részéről. Az ideológiai irányvonalak gyakran nem voltak világosak, a pártok sokszor pragmatikus, populista módon alkalmazkodtak az aktuális közvéleményhez. A kereszténydemokrácia, mint összetett ideológia (egyszerre konzervatív, szociális és vallási), nehezen tudott stabil és világos identitást felépíteni.

Míg ezzel szemben Nyugaton a kereszténydemokrata pártok gyűjtőpárttá tudtak alakulni, és könnyedén a jobboldal domináns erejévé váltak. Ez a folyamat Kelet-Európa országaiban nem alakult így, ennek legfőbb oka pedig a folytonosság hiánya. Amíg Európa nyugati részén a politikai pártoknak lehetősége volt a fejlődésre, a hagyományok folytonos gyakorlására, addig a keleti blokkban 40 évre megszakította a politikai hagyomány történeti

fejlődését a kommunistának vagy államszocialistának nevezett rendszer. Nyugat-Európában a kereszténydemokrácia a politikai centrum nagy, integratív tömegpártjává vált. Kelet-Európában viszont a politikai centrum gyenge volt, így a jobboldali populizmus töltötte be azt a funkciót, amelyet Nyugaton a kereszténydemokrata pártok láttak el. A posztkommunista országokban a jobboldali választókat a populizmust képviselő pártok szervezték egységes tömbbé (Fidesz, PiS, SMER, OĽaNO). Magyarországon a Fidesz populizmusa elszívta a KDNP választói bázisát, ezért amennyiben a KDNP nem koalíciós partnerként indulna a választáson, feltételezhetően rendkívül alacsony lenne a támogatottsága. A lengyel PiS erős populista retorikájának hatására, amely nemzeti és keresztény értéket hangsúlyoz a kereszténydemokrata pártok háttérbe szorultak. A populista pártok – a Fidesz, a PiS, a SMER vagy az OĽaNO – sikeresen sajátították ki azt a morális nyelvezetet, amely a kereszténydemokrata politizálás egyik fontos legitimációs eleme volt Nyugat-Európában. A „nép” és „elit” szembeállítása gyakran egy nemzeti-keresztény identitásdiskurzusba ágyazódott, amely a társadalomban betöltött szerepet erkölcsi kategóriák mentén definiálta. Ez különösen fontos volt ott, ahol az egyházak társadalmi szerepe továbbra is erős kulturális jelentéssel bírt (Lengyelország, Horvátország), de a politika világában nem tudott stabil kereszténydemokrata párttá szerveződni.

Nyugat-Európában a kereszténydemokrata pártok klasszikus „catch-all” pártokként működtek (Kirchheimer 2015), integrálva a társadalom különböző csoportjait. A posztkommunista térségben azonban ezt a szerepet a populista pártok vették át. A magyar Fidesz, a lengyel PiS vagy a szlovák SMER képesek voltak széles társadalmi koalíciókat építeni a jobboldalon, amelyben a keresztény-demokrata elemek (identitás, retorika, értékvilág) beépültek, de pártszervezeti formában és közpolitikai gyakorlatukban marginalizálódtak.

Ezek a folyamatok azt eredményezték, hogy a kereszténydemokrácia Keleten nem önálló politikai erőként, hanem a jobboldali populista tömb részeként, háttérbe szorítva jelent meg. A populizmus így nem pusztán kihívója, hanem egyben „elszívó mechanizmusa” lett mindannak, amit Nyugat-Európában a kereszténydemokrata pártok jelentettek: identitást, szervezeti integrációt, politikai centrumot és választói gyűjtőszerepet.

Így tehát összességében a populizmus megjelenése ledominálja a politikai jobboldalt és a korábbi kereszténydemokrata formációk visszább szorulnak,

amely nem csak a populizmus és a történelmi folytatólágosság hiánya, hanem az önmegújulás kudarcra is lett a térségben.

IV. Konkluzív megállapítások

A kereszténydemokrácia kialakulásának tagadhatatlanul különböző történelmi, társadalmi és ideológiai előzményei voltak mind Nyugat-, mind Kelet-Európában. Megállapítottuk, hogy míg nyugaton az erőter a jobb-bal tengelyén, szélsőségek közé ékelődve duzzadt meghatározó méretűvé és domináns jellegűvé, a kereszténydemokrácia keleten a posztkommunista-antikommunista tengely mentén kiszorult a centrumképzés gyümölcsöző lehetőségéből, és morális-erkölcsi alapállás mentén az egyik pólusban kellett, hogy elhelyezkedjen. Itt összefonódott olyan más, hasonló retorikájú pártokkal, amelyek alapvetően jobboldali értékrendet képviseltek, ezáltal megszüntetve a nyugati kereszténydemokrácia azon jellemzőjét, amely leginkább kedvezett annak társadalmi támogatottságának szempontjából: a középutas jellegét. Mindemellett bemutattuk, hogy a nyugati kereszténydemokrata, s egyben antikommunista pártok olyan nemzetközi segítségnyújtásban, s ily módon előnyben részesültek, amely keleti testvérpártjaik esetében nem állt fenn ilyen favorizált módon. A történelmi ismertetés során a kelet-európai kereszténydemokrácia kudarcára is bemutattunk egy lehetséges választ: a populizmus előretörése átvette azokat a kedvező retorikai és programelemeket a tisztán kereszténydemokrata pártoktól, melyek csekély legitimitásukat mindaddig képesek voltak megőrizni, ezzel a marginalizálódás útjára kísérve azokat.

Összességében kijelenthető, hogy a kereszténydemokrácia kelet-európai gyengesége nem pusztán ideológiai, de társadalmi és strukturális okokra is visszavezethető: a történelmi kontinuitás megszakítottága, az egyházak korlátozott szerepe, a posztkommunista domináns politikai törésvonal és a populista jobboldal elszívó ereje mind olyan tényezők, melyek megváltoztatták annak kialakulási folyamatát. Mindezek együtt járultak hozzá ahhoz, hogy a kereszténydemokrata pártok a térségben nem tudtak nyugat-európai értelemben vett centrumképző erővé válni.

Irodalom

- Duverger, Maurice (1963) *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. New York: Wiley.
- Fontaine, Pascal (2015): *Út Európa szívébe 1953–2009*. s.l.:Scolar Kiadó.
- Gergely Jenő (2007): *A kereszténydemokrácia Magyarországon*. *Múltunk*, (3):113–154.
- Gottfried, Paul (2007): The Rise and Fall of Christian Democracy in Europe. *Orbis*, 51(4):711–723. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2007.08.012>
- Grzymala-Busse, Anna (2019): Why There is (Almost) No Christian Democracy in Post-Communist Europe. *Party Politics*, 19(2):319–342. <https://doi.org/10.1177/1354068811407596>
- Horváth Jenő (2007): Olaszország és a Keresztény Demokrácia (1943-1994). *Múltunk*, (3):237–274.
- Katus László (2001): *Liberális Katolikusok és Katolikus Liberálisok Nyugat-Európában a 19. Század Dereán / Állam és Egyház a Polgári Átalakulás Korában Magyarországon 1848-1918*. Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.
- Kirby, Dianne (2006): The Cold War, the hegemony of the United States and the golden age of Christian democracy. In McLeod, Hugh (szerk.): *The Cambridge History of Christianity*. Cambridge: Cambridge University Press, 285–303.
- Kirchheimer, Otto (2015): The Transformation of the Western European Party Systems. In La Palombara, Joseph – Weiner, Myron: *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, 177–200.
- Máté-Tóth András (2013): *Vallás és társadalom: hatás-ellenhatás és társadalmi felelősségvállalás Kelet- és Közép-Európában*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.

Takács Máté János

Az Amerikai Egyesült Államok és Izrael Iránnal vívott háborújának előzményei a perzsa stratégiai örökség tükrében

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.007>

Absztrakt

A tanulmány az Amerikai Egyesült Államok és Izrael Iránnal vívott 2026-os háborújának előzményeit térképezi fel, kiemelt figyelemmel a perzsa állam eszkalálódó gazdasági és stratégiai kihívásaira, amelyek jelen elemzés szerint annak stratégiai gondolkodásából, illetve a nemzetközi rendszerbe való integrációjának több szempontból is korlátozott lehetőségéből fakadnak. A sokezer éves perzsa civilizáció és az általa tanúsított történelmi korokon átívelő reziliencia jelenlegi iterációja egy olyan többdimenziós nemzetközi szereplő, amely önnön megfogalmazása szerint egyszerre nemzetállam és forradalmi bázis, magát egyszerre vallja univerzálisan iszlámnak, de emellett síitának és etno-kulturálisan perzsának is. Identitásának eddig szintézisre nem hozott, egymással potenciálisan ellentmondásba kerülő pólusai miatt, Irán számára állandó kihívás olyan stratégiai célok megfogalmazása, amelyek elérésére tett törekvései egymást nem akadályozzák. Ugyanakkor az Irán jelentette nemzetközi kihívás, illetve a nemzetközi rendszer által a perzsa állam számára jelentett kihívás, meglátásom szerint az ország nemzetközi történelmében visszatérő mintázatok feltérképezésével hozzájárul ahhoz, hogy a jelenlegi háború előzményeit, majd egy következő tanulmányban esetleg magát a konfliktust is, a perzsa stratégiai örökség horizontján tudjuk értelmezni.

Kulcsszavak: Irán, perzsa állam, síita állam, USA, Izrael, perzsa stratégiai örökség, tüntetés.

I. Bevezetés

Jelen elemzésben a 2025 decemberében kirobbant iráni tüntetéshullámok okozta válsághelyzet mélyszerkezetét igyekszem bemutatni, amely a 2026. február végén kezdődő háború közvetlen előzményeként is értelmezhető. Az elemzés kitér azokra a strukturális okokra is, amelyek a perzsa állam gazdasági nehézségeinek és nemzetközi konfliktusainak hátterében állnak. Meglátásom szerint a szóban forgó konfliktusok jelentős része túlmutat a gazdasági, illetve

a nemzetközi erőegyensúlyt érintő kérdéseken, minthogy ezek gyökerei a perzsa állam történelmileg kialakult stratégiai gondolkodása és nemzetközi környezete közötti ellentmondásokban azonosíthatók.

II. Az iráni tüntetэшullám

László Dávid elemző megállapította, hogy a 2025 decemberében kirobbanó, az 1979-es forradalom óta nem látott mértékű iráni tüntetэшullámot az iráni riál (IRR) zuhanása okozta, minthogy akkori feketepiaci árfolyam szerint 1 USD megközelítőleg 1,5 millió IRR értéket képviselt (László 2026). Irán régóta fennálló gazdasági nehézségeit Samridhhi Vij szerint három, egymással szorosan összefüggő gyökérforrás okozza (Vij 2025):

- A nemzetközi szankciók.
- Irán gazdaságának szerkezeti függősége az alternatív pénzügyi eszközökkel realizált exporttól/ olajexporttól.
- Az iráni atomprogram költségvetési igényei. Amelynek humánerőforrásait és tárgyi kapacitásait Vij elemzése óta a 12 napos háború számottevően visszavetette (Britannica: Israel-Iran Conflict).

Minthogy Iránt nemzetközi kereskedelmi szankciók sújtják, a pénzpiaca ki van tiltva a nemzetközi kereskedelem olyan kommunikációs rendszereiből, mint a SWIFT. Következésképpen az ország „legális úton” nehezen tud kereskedni, valamint külföldi devizatartalékokat sem tud felhalmozni, ami azonban szükséges volna többek között a jelentősebb nemzetközi kölcsönök felvételéhez. Ebben a helyzetben Irán a költségvetési hiány fedezésére pénznyomtatással válaszolt, amely a riál hiperinflációját okozta (Vij 2025). Az infláció mértéke 2026-ra 40% feletti lett: 41% – 42,5% (Vij 2025; László 2026).

Természetesen Irán képes arra, hogy fedőcégeken és alternatív (nem nyugati) fizetésimechanizmusokon keresztül külkereskedelmet realizáljon (Vij 2025). Fő partnerei között találjuk a Kínai Népköztársaságot, Indiát, Pakisztánt és Örményországot, ahová akár évi 13,2 milliárd USD értékben is exportál (OEC 2023), de az így befolyó profit döntő részét a perzsa állam hajlamos nem saját gazdasági alapjának stabilizációjába, hanem a rezsim túlélése szempontjából

kritikus fontosságúnak ítélte, de rendkívül költséges atomprogramba forgatni (Vij 2025).

Az irániak vásárlóereje az infláció hatására csökkent (tekintve, hogy kevesebbet ér a pénzük) és milliók szembesültek számottevő megélhetési gondokkal (Vij 2025). Elsőként a teheráni bazár kereskedői zárták be üzleteiket és kezdtek tiltakozni. Ehhez a csoporthoz csatlakoztak később a diákok, majd pedig a szélesebb tömegek (László 2026). A teheráni bazár kereskedőinek elégedettsége kiemelt rendszerstabilitási tényező a modern perzsa történelemben, minthogy tiltakozásuk már az 1905–1911-es konstitucionalista forradalomban is az események egyik motorja volt (Rostoványi 2011:56), valamint a Mohamed Réza sah „fehér forradalmával” szembeni ellenállás egyik okát pont a bazári kereskedők igényeinek figyelembe nem vétele, új gazdasági rendszerbe való be nem integrálása szolgáltatta (Rostoványi 2011:156).

2025 decemberében, a gazdasági okokból kezdődő tüntetések hamar rendszerellenes tiltakozásba csaptak át. Bár az 1979 előtti monarchista jelképek dokumentáltan feltűntek a demonstrációk során, a GAMAAN felmérése szerint az irániak többsége valamilyen (egységes koncepció nélküli) demokratikus reformot szeretett volna. Az USA-ban élő Réza Pahlavi herceg, állítása szerint szívesen vállalt volna közvetítő szerepet egy „demokratikus átmenetben”, de nem kíván uralkodni. Tekintettel arra, hogy a jelenleg 66 éves herceg kényelmes, nyugodt életet él, ez a kijelentése megalapozottnak tűnik (László 2026).

III. A rezsim válasza

Az iráni vezetés engedményekkel, illetve kontrollal válaszolt a tüntetésekre: mindenekelőtt lecsérélték a jegybank elnökét, konzultációt ígértek a kereskedőkkel, a lakosság számára pedig 4 hónapon keresztül, havi 10 milliós riálos vásárlási utalványt biztosítottak. Ennek reálértéke egy nagyobb kiszerezésű olaj ára a boltban (László 2026).

Ezzel párhuzamosan már a tüntetéshullám elejétől voltak források, amelyek éleslőszer használatára hivatkoztak, valamint a rezsim nyíltan kilátásba helyezte a halálbüntetést a zavargók, illetve a zavargások támogatói számára. Ez rövid úton kiegészült az internet és a telekommunikációs hálózatok, valamint

több helyen az áram lekapcsolásával is. László Dávid, az *Oeconomus* elemzője összesítésében kiemeli, hogy az egymástól függetlenül kikerült képek és jelentések megerősítették a halálos erő alkalmazását a rezsim részéről, de az áldozatok számának tekintetében a források beszámolóí között nagy a szórás (László 2026):

- A brit székhelyű *Iran International* 12 ezer halottról számolt be.
- A szintén brit székhelyű, de saját bevallása szerint a perzsa államban újságírókat foglalkoztató *Iran Wire* beszámolója 6000 áldozatot tételezett. Állításuk szerint felhívták a teheráni kórházakat a regisztrált halottak számáról érdeklődve, majd azt átlagolták, felszorozták, és így kaptak egy 900–1000 fős értéket. Ezt a többi városra arányosították, így jött ki a 6000 fő.
- A *New York Times* 3000, míg a *Reuters* 2000 főről számolt be, tegyük hozzá, hogy állítása szerint mindkét hírcsatorna a saját iráni forrásai alapján közölte az értéket.
- A *Human Rights Watch* helyi aktivistái saját bevallásuk szerint 2615 áldozatot „tudtak megerősíteni.”
- Az ENSZ emberjogi biztosa, exkluzív ENSZ források alapján néhány száz halottról beszélt.

Összehasonlításképpen talán érdemes megemlíteni, hogy a 2019-es tüntetéshullám áldozatai 1500 főre tehetőek. Ekkor a 200–300%-al megemelkedett üzemanyagárak ellen tüntettek az irániak.

IV. Irán érdekei és céljai

Az Iráni Iszlám Köztársaság azonnali érdeke a rendszer társadalmi és gazdasági alapjának helyreállítása lett volna, ugyanis az állam intézményrendszere és ideológiája fennmaradása szempontjából ez a társadalomelmélet szerint létfeltétel (Lin 2012:57–58). Klaus Von Dohnanyi, Helmut Kohl egykori politikai tanácsadója felhívja a figyelmet arra, hogy megmaradásuk érdekében sem a demokratikus, sem pedig az autokratikus kormányzatok nem tudnak teljes mértékben függetlenedni népeik véleményétől, akarattól (Von Dohnanyi 2022:130). Amennyiben azt figyelmen kívül hagyják, akkor gyakorlatilag a rendszer jellegének függvényében

megágyaznak saját demokratikus leváltásuknak, vagy az ellenük irányuló forradalomnak. Egy nyugati értelemben vett demokratikus rendszerben a politikusokat a nép nagy gyakorisággal leváltja, ha és amennyiben nem elégedett az életszínvonal alakulásával. Az autoriter rezsimekben pedig a nép előbb-utóbb fellázad, és akár forradalmi keretek között is szembeszáll vezetésével, ha az ingerküszöbét meghaladó gazdasági nehézségekkel szembesül.

Az ismertetett összefügés alól egy állam csupán akkor mentesül, amennyiben számottevő kontrollt gyakorol a társadalmi élet különböző szegmensei felett, külföldi beavatkozástól pedig nem kell tartania. Ez a helyzet például az állami ellenőrzés átfogóan megszervezett formái, a biztonsági erők elsöprő ereje, valamint a külföldi beavatkozás ellen védő nukleáris képesség miatt a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban áll fenn (Roy 2017:3–4). Az Iráni Iszlám Köztársaságban azonban más a helyzet. Az ország nem rendelkezik nukleáris fegyverekkel, így nincsenek garanciái a külföldi beavatkozás ellen, valamint a tiltakozáshullámokból is látszik, hogy a politikai rendszer társadalom felett gyakorolt befolyása messze nem abszolút. Következésképpen a társadalmi-gazdasági alap helyreállítása irányába tett törekvés lett volna az iráni vezetés szempontjából kívülről leglogikusabbnak tűnő lépés.

Samriddhi Vij szerint a perzsa állam számára kiemelten fontos volna visszatérni az Átfogó Közös Cselekvési Tervhez, illetve visszacsábítani oda a 2018-ban abból kivonuló USA-t (Vij 2025). Ezt az iráni atomprogram átláthatóvá, ellenőrizhetővé tételére és bizonyos nemzetközi szankciók feloldására irányuló megállapodást 2015-ben a második Obama-adminisztráció ütötte nyélbe az USA, Irán és a világ vezető hatalmai között. A megállapodás republikánus oldalról éles bírálatokat kapott, mondván, hogy túlságosan engedékeny a perzsa állammal szemben. 2018-ban az első Trump-adminisztráció ki is vonult belőle, majd 2019-ben maga Irán is (Britannica: Joint Comprehensive Plan of Action). Vij másik javaslata a Pénzügyi Akciócsoport (FATF) feltételrendszerének való nagyobb megfelelés, hiszen így Irán sokkal nagyobb mozgástérrel kapcsolódhatna be a nemzetközi kereskedelembe, illetve érdemi devizataralékokat is felhalmozhatna. Vij szerint Irán visszatérése a cselekvési terv feltételei közé lehetővé tenné a számára azt, hogy bevételeit a rendkívül költséges atomprogram helyett a társadalom gazdasági alapjának konszolidációjába forgassa, valamint az átfogóbb világ gazdasági integráció nem

csupán élénkítené a perzsa gazdaságot, de jelentősen javítaná Irán esélyeit arra is, hogy hozzáférhessen a külföldön befagyasztott 100 milliárd USD értékű vagyonához (Vij 2025).

Ugyanakkor Iránnak nyomós okai voltak arra, hogy nem a fentebb említett lehetőségekben kereste a helyzet megoldását. Ami az atomprogramot illeti, Irán ezt kritikus prioritásként kezeli. (A perzsa állam stratégiai céljait lentebb még tárgyalom.) A világgazdaságba való átfogóbb integrációra pedig azért sem törekszik, mert az ország gazdasági, politikai és katonai szektorát vezető Iszlám Forradalmi Gárda ellenőrzése alatt tartja az alternatív fizetési mechanizmusokon keresztül realizált kereskedelmet. Következésképpen az országot kormányzó erőknek nem áll sem stratégiai, sem pedig anyagi érdekében a kereskedelmi folyamatoknak a nemzetközi nyilvánosság számára is átláthatóvá tétele, vagy a gazdasági erők központok diverzifikációja. Ezzel együtt Iránt az is távol tartja a Pénzügyi Akciócsoport (FATF) feltételrendszerétől (amely a világgazdaságba való átfogóbb integrációjának belépője volna), hogy ez a nemzetközi megegyezés zéró toleranciát alkalmaz az általa terrorszervezetnek minősített csoportok finanszírozását illetően (Vij 2025). Így a perzsa államnak le kellene mondania aszimmetrikus erőkvivetési képességének tartóoszlopáról, az Ellenállás Tengelyének keretében működő proxy-hálózatáról (Britannica: The Axis of Resistance).

V. Az iráni stratégia genezise

Ugyanakkor az elmondottak fényében adja magát a kérdés, hogy a perzsa állam miért a leírtakkal ellentétes irányban fogalmazza meg stratégiáját? Miért azonosítja kritikus prioritásként azt az atomprogramot, amely érvágással felérő szankciók alatt tartja, ráadásul költséges volta miatt a rezsim társadalmi bázisát is rendre fenyegeti? Amennyiben Irán atomfegyverhez jut, azzal felborulna a Perzsa-öböl érzékeny biztonsági architektúrája, hiszen befolyása óriásira nőne mind a térségben, mind azon túl. A perzsa állam így képessé válna arra, hogy veszélyeztesse Izrael létét, sőt még az USA-ra is nyomást tudna gyakorolni. Következésképpen igen valószínű, hogy rövid úton izraeli-amerikai megelőző csapás célpontjává válna (Kis-Benedek 2018:109). Másrészt Irán atomfegyverhez jutása kiterjedt nukleáris proliferációhoz vezetne a Közel-

Keleten. Többek között a szaúdi koronaherceg Mohamed bin Szalmán, 3 évvel ezelőtt a Fox Newsnak adott interjújában (tehát mondhatni ország-világ előtt) is kinyilvánította, hogy bár országának önmagától nincsenek támadó jellegű nukleáris ambíciói, tekintettel a vonatkozó kockázatokra és esetleges nemzetközi ellenségességre, amennyiben Irán atomfegyverhez jut, úgy Szaúd-Arábiának az alapvető erőegyensúly miatt és biztonsági megfontolásokból is be kell szereznie a sajátját (Al Arabiya English 2023). A nukleáris proliferáció a Közel-Keleten olyan világbiztonsági kockázat, amelyet a nagyhatalmak semmi esetre sem engedhetnek meg, tehát a rezsim, amely ennek előmozdításán dolgozik, saját létét kockáztatja. Miért játszik tehát Irán ilyen veszélyes játékot? Miért nem törekszik a világgazdaságba való átfogóbb beilleszkedés lehetőségének megteremtésére, ha kell belső reformok árán is? Meglátásom szerint e kérdések megválaszolásában segítséget adhat az iráni stratégiai gondolkodás főbb tartóoszlopainak feltérképezése.

J. Matthew McInnis szerint egyes társadalmi-politikai rendszerek döntéshozatalaiban, kihívásokra adott válaszaiban, politikacsinálásában felismerhetők bizonyos mintázatok. Ezek kontextusban való értelmezéséhez eszközöket ad olyan faktorok vizsgálata, mint egy ország történelmi öröksége, a nép körében meghatározó hiedelmek, kollektív tapasztalatok és a döntési modellek. Irán esetében mindenképpen fontos kiindulási pont az a civilizációs identitástudat és reziliencia, amely a perzsa kultúrát évezredek át jellemezte, és amely történelmi sztenderdekhez képest az Iráni Iszlám Köztársaság jelenlegi nemzetközi befolyása elenyésző. A Kr. e. 6. évszázadban felemelkedő Óperzsa/Akhaimenida Birodalom adja a civilizációs és kulturális öntudat alapját. Ezt a Kr. e 330-as években Makedón (Nagy) Sándor legyőzte, majd a perzsák egymást követő külföldi hatalmaknak alávetve éltek. A mintázat abban állt, hogy a hódítók rendre asszimilálódtak, minthogy átvették a perzsa tudományos, kulturális és közigazgatási vívmányokat a hatékony kormányzás és prosperálás érdekében. A perzsa identitás tehát *soft power* eszközökkel maradt fent a történelemben. A perzsa civilizációs vívmányok átvételével emelkedett fel például a Pártus, majd a Szászánida Birodalom is, amelyek Róma és Bizánc riválisai voltak a Nyugat-Eurázsia feletti uralomért. A zoroasztriánus Szászánida Birodalmat a Kr.u. 7. században hódították meg az arabok, ekkor kezdődött az iszlámra való áttérés folyamata. Történelmi léptékben nem telt el sok idő, és 750-től az Abbászida Kalifátus is átvette a perzsa civilizációs

vívmányokat, majd a 10. századtól a 15. századig lezajló türk és mongol hódítások is ugyanezt az eljárást követték (McInnis 2015:1–2). 1501-ben felemelkedett a térségben egy hosszú idő után ismét perzsa irányítás alatt álló entitás, a Szafavida Birodalom, amely még az Oszmán Birodalomnak is méltó ellenfele volt. A szafavidák idején zajlott le többek között Perzsia síta iszlámra való áttérése is. A szafavidákát a 18. században, az el-perzsásodott türk kádzsárok győzték le (McInnis 2015:2). Az ő uralmuk alatt történt, hogy az ipari forradalom vívmányaival rendelkező oroszok és britek, „nagy játszójuk” keretében befolyási és ellenőrzési övezetekre osztották Perzsiát, középen a szűk mozgástérrel rendelkező, e külföldi hatalmak felé eladósodott, valamint velük szemben a végletekig kiszolgáltatott kádzsár vezetéssel (Rostoványi 2011:57). Brit támogatással ezt a kádzsár-dinasztiát trónfosztotta Réza kán, majd 1926-tól megalapította a Pahlavi dinasztiát (Rostoványi 2011:82), amelyet aztán 1979-ben az Iráni Iszlám forradalom elűzött (Rostoványi 2011:196).

A megvizsgált történelmi dinamikák következtében McInnis megállapítja, hogy Iránt és az iráni vezetést jellemzi a civilizációs nagyság megalapozott tudata. A meggyőződés, hogy a Közel-Keleten, illetve a Kaukázusban a perzsa államot történelmileg vezető szerep illeti meg, hiszen ez hagyományosan így is volt. Az ország a Kaszpi-tengertől Délre, a Perzsa-öböltől és az Ománi-öböltől Északra helyezkedik el, tehát a kereskedelmi útvonalak miatt, történelmileg, aki Perzsiát uralta, uralta Nyugat-Euráziát is (McInnis 2015:3). Ebből következik például az, hogy Teheránnak ma sem kell túl nagy hatótávolságban tengeri erőt projektálnia ahhoz, hogy a nemzetközi kereskedelemben fennakadásokat okozzon. Emiatt az USA és más hatalmak haditengerészeti egységeket állomásoztatnak a térségben, amelytől Irán eredendően fenyegetve érzi magát (McInnis 2015:4).

Ehhez a civilizációs ön- és küldetésstudathoz hozzáadódik az a bizalmatlanság és fenyegetettségérzet, amelyet a perzsa állam az elmúlt két évszázad negatív tapasztalati nyomán a Nyugattal és Oroszországgal szemben kialakított (McInnis 2015:2). A bizonytalanság fennáll közvetlen szomszédai felé is, tekintve, hogy Irán perzsa, vallása pedig síta. Következésképpen etno-kulturális szolidaritásra nem számíthat szomszédaitól. Ez a politikai pszichológiában ostrompszichózisnak nevezett állapot kialakulásának állandó kockázatát hordozza, hiszen Irán túl nagy ahhoz, hogy a világ vezető hatalmai és szomszédai figyelmen kívül hagyják őt, de túl gyenge ahhoz, hogy *hard power*

eszközökkel elrettentse őket. Következésképp Irán stratégiai izolációja a percipiált gyengeségével párosulva önvédelmi, valamint erőkitvétési kényszerhelyzet elé állítja, ezzel pedig vezetésnek a döntéshozatali folyamataiban számolni kell (Pahlavi – Quellet 2020:95–96). A perzsa állam erre a kényszerhelyzetre igyekszik válaszolni az atomprogram erőltetésével, valamint kiterjedt proxy-hálózatával.

A perzsa civilizáció történelmében a *soft power* eszköze mindig is kritikus fontosságúnak bizonyult, így a perzsa stratégiai kultúra szerves részét képezi. Ahogyan a perzsa misztikus és költő, Rümī fogalmazott: „*Ne a hangodat emeld fel, hanem szavaid minőségét. Hiszen a virágokat az eső növeszti, nem a mennydörgés.*” (Pahlavi – Quellet 2020:95) Ebből következik, hogy Irán a 2020-as évek elejére 6 nemzetközi televíziós, és 30 műholdasan, illetve rövid hullámhosszon fogható rádiócsatornát üzemeltetett, több mint 30 nyelven: Többek között angolul, németül, héberül, spanyolul, arabul, franciául, olaszul, oroszul, bosnyákul és kurd nyelveken is. Ezekon olyan tartalmakat sugároz, amelyben önmagát a Nyugattal, illetve annak imperializmusával dacoló iszlám bajnokaként azonosítja (Pahlavi – Quellet 2020:98–99). Irán a számára kedvezőtlen erőviszonyok miatt aszimmetrikus harcmodort folytat, tehát az Iráni Iszlám Forradalmi Gárda által irányított, a vonatkozó iráni minisztériumok és kutatóintézetek szakmai, illetve anyagi támogatásával kifejtett széleskörű propagandatevékenység, a saját lakosságát és a nemzetközi közönséget is célzó psyops műveletek mellett (Pahlavi – Quellet 2020:96–97) fenntart egy politikai-katonai proxy-hálózatot is, az „Ellenállás Tengelyét.” Ebbe többek között olyan szervezetek és milíciák tartoznak, mint a Hezbollah, a jemeni húszik, a Hamász, vagy a Népi Front Palesztina Felszabadításáért szervezetből kiváló Főparancsnokság és a Palesztin Iszlám Dzsihád (Pollack 2020:1; Britannica: The Axis of Resistance; McInnis 2015:4) Minthogy Irán gazdasági és katonai lehetőségei ellenfelei képességeinél korlátozottabbak, számára anyagilag célszerűbb alacsony, illetve változó intenzitású konfliktusok hosszútávú fenntartása, időszakos eszkalációja (Pollack 2020:1).

VI. Az iráni stratégiai gondolkodás eddig szintézisre nem hozott ellentmondásai

Amennyiben a stratégia, többek között az önpercepció függvényében beazonosított célok összekötését jelenti az elérésükhöz szükséges, illetve rendelkezésre álló eszközökkel (The White House 2025:1), akkor Irán stratégiai vonalvezetésében szintézisre még nem hozott ellentmondásokat fedezhetünk fel. Ez abban nyilvánul meg, hogy saját identitása megfogalmazásakor olyan minőségeket vindikál, amelyek egymással potenciálisan ellentmondásba feszülhetnek. Így fennáll a veszélye olyan, egymással ellentétes irányú célok megfogalmazásának, amelyeknek az elérésére tett erőfeszítések egymást gyengítő hatást fejthetnek ki.

Irán identitását tekintve perzsa, ami egy partikuláris etno-kulturális identitás, iszlám, ami azonban egy univerzális identitás. Az 1979-es forradalom is hangsúlyozta, hogy „*nem szunnizmus, nem síitizmus, hanem iszlám forradalom.*” (Rostoványi 2011:198) Ugyanakkor síita, ami iszlám volta ellenére mégsem szunnita. Forradalmi, ami szintén univerzális minőség, de Irán a perzsa nemzetállam is, következésképpen partikuláris nemzeti érdekei vannak (McInnis 2015:4).

Ezek az ellentmondások lecsapódnak a perzsa állam nemzetközi működésében is, és így fennáll annak a kockázata, hogy deklarált identitásának szintézisre nem hozott elemei, illetve a következésképpen egymás hatásait szabotáló cselekedetei gyengítik az iráni társadalmi-politikai rendszert. Irán a síita iszlám védelmezőjeként/vezetőjeként információs és proxy-hálózatán keresztül kiterjeszti befolyását a MENA síita közösségeire, azokkal kapcsolatot létesít. Ezzel azonban azt éri el, hogy a szunnita vezetésű, de síita lakosságot is tartalmazó államok veszélyforrásként tekintenek rá, ami akadályozza azon törekvését, hogy az iszlám világ vezetője legyen, valamint gazdag ellenségeket is szerez (McInnis 2015:4).

Ugyanakkor az iszlám forradalom forradalmi jellegébe kódolva van, hogy Irán államhatárain túl is hatást kívánjon kifejteni. A síita állam ezért is támogat milíciákat, valamint forradalmi alapon, némiképp marxista logika szerint kritikát fogalmaz meg az USA vezette (bár napjainkra egyre inkább átrendeződő) nemzetközi rendszer ellen, minthogy olvasatában e rendszer

imperialista és elnyomó. Az iszlám világ bajnokaként azonosított identitása, illetve az USA rendszerének kritikája a palesztin-ügy felkarolására sarkallja a perzsa államot, következképp Irán nyíltan anti-cionista érzületet és retorikát táplál, valamint Izrael-ellenes milíciákat támogat (McInnis 2015:4). Ez a forradalmi jellegű nemzetközi szerepvállalás azonban ütközik az iráni nemzetállam érdekeivel, amelynek mindenekelőtt saját társadalmi, gazdasági alapjának helyreállítása és megerősítése lenne vitális nemzeti érdeke, amelyet a világ vezető hatalmaival való nagyobb együttműködés, valamint a globális gazdaságba való átfogóbb integráció útján kísérhetnek meg elérni. Ehhez azonban visszább kéne fognia Nyugat-ellenes és anti-cionista retorikáját, átláthatóvá kellene tennie atomprogramját, valamint jelentősen le kellene építenie proxy-hálózatát. A tárgyalatok alapján azonban látszik, hogy ezek a lépések kikezdenék azokat az alapvetéseket, amelyek mentén az Iráni Iszlám Köztársaság önmagát jelenleg megfogalmazza. Viszont ezek fenntartása láthatóan olyan feszültségekkel, ellentmondásokkal jár, egy Iránnal szemben bizalmatlan nemzetközi rendszerben, amelyek súlya alatt az iráni gazdaság és társadalom szövete megroppanni látszik. Következésképpen a rendszer valamilyen formában való átalakulásának szükségessége, esetleges leváltásának kérdése egyre inkább aktuálissá kezdett válni, már 2026 tavasza előtt is.

VII. Amerikai válasz és következtetések

László Dávid felhívta a figyelmet arra, hogy a tiltakozáshullám kirobbanása után az USA vezetésétől kiszivárgott (kiszivárogtatott) információk szerint többféle lehetőséget is számba vettek, úgy katonai csapásokat, mint pszichológiai, vagy kiberhadviselést, amilyen például műholdas internet biztosítása a tiltakozóknak. László kiemelte, hogy meg nem erősített sajtóhírek szerint a térség arab államai kezdetben önmérsékletet kértek az USA-tól, illetve azt, hogy várja ki az iráni rezsim további gyengülését mielőtt erővel beavatkozna. Trump plusz 25%-os vámot is kilátásba helyezett minden olyan ország számára, amelyik Iránnal kereskedik. A tizenkét napos háború óta ugyan az USA kivonta repülőgéphordozóit a térségből (László 2026), de 2026. január 28-án Donald Trump elnök saját közösségimédia-platformján bejelentette, hogy a

USS Abraham Lincoln repülőgéphordozó anyahajó vezetésével hadiflottát küld Irán partjaihoz. Trump bejegyzése szerint a flotta nagyobb volt, mint amelyik Venezuela ellen vonult fel, illetve erőszakot helyezett kilátásba amennyiben Irán nem hajlandó „tárgyalóasztalhoz ülni.” (Trump 2026)

Ezek voltak az Amerikai Egyesült Államok és Izrael Irán elleni 2026-os háborújának előzményei. Az iráni rezsim túlélésének valószínűsége jelenleg megkérdőjeleződik, ennek esélyeit meglátásom szerint a külföldi szárazföldi beavatkozás bekövetkezése vagy elmaradása dönti majd el, illetve az, hogy a perzsa állam biztonsági szervezetei kellőképpen hűségeseznek bizonyulnak-e a rendszerhez, illetve szükség esetén ezek a szervek együttesen (a már említett Észak-Korea mintájára) erősebbnek bizonyulnak-e a belső és külső fenyegetésnél.

Irodalom

- Al Arabiya English (2023): Saudi Crown Prince Interview with Fox News. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=w0Nxl44yBDM> (Letöltés: 2026.01.30.).
- Britannica (d.n.): Axis of Resistance. Online: <https://www.britannica.com/topic/Axis-of-Resistance> (Letöltés: 2026.01.30.).
- Britannica (d.n.): Israel-Iran Conflict. Online: <https://www.britannica.com/event/Israel-Iran-conflict> (Letöltés: 2026.01.30.).
- Britannica (d.n.): Joint Comprehensive Plan of Action. Online: <https://www.britannica.com/topic/Joint-Comprehensive-Plan-of-Action> (Letöltés: 2026.01.30.).
- Kis-Benedek József (2018): *Katonai Biztonság Marokkótól Iránig*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- László Dávid (2026): Inflációtól a vérfürdőig. Az iráni tüntetések háttere. *Oeconomus Gazdaságkutató Alapítvány*, 2026.01.16. Online: <https://www.oeconomus.hu/irasok/inflaciotol-a-verfurdoig-az-irani-tuntetesek-hattere/> (Letöltés: 2026.01.30.).
- Lin, Yifu Justin (2012): *Demystifying the Chinese Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McInnis, J. Matthew (2015): *Iran's Strategic Thinking: Origins and Evolution*. s.l.: American Enterprise Institute.
- OECD (2023): Iran's Export Destinations. *Observatory of Economic Complexity*, 2023. Online: <https://oec.world/en/profile/country/irn> (Letöltés: 2026.01.30.).
- Pahlavi, Pierre – Quellet, Eric (2020): Iran. *Journal of Strategic Security*, 13(2):94–106. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.13.2.1796>
- Pollack, Kenneth M. (2020): *The Evolution of the Revolution. The Changing Nature of Iran's Axis of Resistance*. s.l.: American Enterprise Institute.
- Rostoványi Zsolt (2011): *A Közel-Kelet története*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Roy, Denny (2017): *Misunderstanding North-Korea*. s.l.: East-West Center.
- The White House 2025: *The White House: National Security Strategy of the United States of America. November 2025*. Online: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf> (Letöltés: 2026.01.30.).
- Trump, Donald J. (2026): A massive Armada is heading to Iran... *Truth Social*, 2026.01.28. Online: <https://truthsocial.com/@realDonaldTrump/posts/115972658725010644> (Letöltés: 2026.01.30.).

Vij, Samriddhi (2025): From Resistance to Recovery. The Iranian Economy's Fight to Survive. *ORF Middle East*, 2025.07.18. Online: <https://orfme.org/expert-speak/from-resistance-to-recovery-the-iranian-economys-fight-to-survive/> (Letöltés: 2026.01.30.).

Von Dohnanyi, Klaus (2022): *Nemzeti érdekek. Útmutatás a német és az európai politika számára a globális átalakulások korában*. Budapest: Habsburg Ottó Alapítvány.

Udvarvölgyi Zsolt András

A tanzániai választások margójára

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.008>

Absztrakt

Az írás áttekinti a kelet-afrikai Tanzánia politikai fejlődésének főbb állomásait a függetlenség kivívásától a 2025-ös választásokig, külön kitérve a Forradalmi Párt (Chama Cha Mapinduzi) tartós politikai dominanciájára és a jelenlegi államfő, Samia Suluhu Hassan szerepére. A 2025. októberi 29-i választásokat követően erőszakos tiltakozások bontakoztak ki, amelyek kapcsán az ellenzék súlyos visszaélésekről és jelentős számú áldozatról számolt be, különösen a nagyvárosi központok térségében.

A 2026 januárjában – mintegy két és fél hónappal az eseményeket követően – tett személyes látogatás tapasztalatai azt mutatták, hogy a zavargások közvetlen nyomai már nem voltak érzékelhetők. A mindennapi élet stabil keretek között zajlott, a turizmus működött, a köztereken ugyanakkor még láthatók voltak a választási kampány maradványai. A helyszínen készített fotók ezt a konszolidálódott állapotot dokumentálják: egy olyan társadalmi közeget, amelyben a politikai feszültségek rövid idő alatt lecsillapodtak, és a lakosság figyelme elsősorban a megélhetésre és a gazdasági stabilitás fenntartására irányul.

Kulcsszavak: Tanzánia, választások, Zanzibár, Samia Suluhu Hassan, tüntetések, atrocitások

I. Bevezetés

A kelet-afrikai térség államai közül a kontinensen elhelyezkedő Tanganyika volt az első, amely 1961 decemberében kivívta függetlenségét a brit gyarmati uralom alól. A nemzet „Tanítómestereként” tisztelt függetlenségi vezető, Julius Kambarege Nyerere 1962-ben tette le hivatali esküjét, mint a Tanganyikai Köztársaság első elnöke. A politikai folyamat következő meghatározó állomását Zanzibár 1963-as függetlenné válása jelentette, majd a szigetállam csatlakozását követően Nyerere 1964. október 29-én hivatalosan is kikiáltotta az Egyesült Tanzániai Köztársaság megalakulását, amely föderatív államszerkezetben egyesítette a két politikai entitást. Tanzánia történetében nem került sor etnikai alapú polgárháborúra, ami a térségben korántsem

tekinthető általános jelenségnek. A közel 130, különböző nyelvet beszélő etnikai közösség viszonylagos békében integrálódott az új állam keretei közé, részben annak köszönhetően, hogy egyik csoport sem tett szert hegemon politikai pozícióra. Ebben jelentős szerepet játszott Nyerere tudatos nemzetépítő stratégiája is: a szuahéli nyelv államnyelvi rangra emelése elősegítette az egységes nemzeti identitás kialakulását, és mérsékelte a törzsi alapú politikai fragmentáció veszélyét.

Az 1967-ben meghirdetett, ún. Ujamaa-szocializmus ideológiai és gazdaságpolitikai értelemben a Keleti Tömb irányába orientálta az országot. Mindez annak ellenére történt, hogy Tanzánia később csatlakozott a „harmadik utas” külpolitikai irányvonalat képviselő El Nem Kötelezettek Mozgalma (Non-Aligned Movement – NAM) szervezetéhez; a két törekvés a hidegháborús kontextusban nem feltétlenül zárta ki egymást. Az Ujamaa-program azonban mintegy másfél évtized alatt súlyos gazdasági nehézségekhez vezetett, amelyek következtében 1985-ben Nyerere visszavonult, és az állam vezetését Ali Hassan Mwinyi vette át. A nemzetközi pénzügyi intézmények és a nyugati államok nyomására 1992-ben alkotmánymódosítással bevezették a többpártrendszert, ami jelentős politikai liberalizációt eredményezett. Az első többpárti parlamenti választásokat 1995-ben tartották, egy időben az elnökválasztással, amelynek eredményeként Benjamin Mkaapa került az államfői tisztségbe. Mkaapa átfogó reformprogramot indított, amely a gazdasági szerkezetátalakítást, a piacgazdasági mechanizmusok erősítését és a külföldi működőtőke bevonását célozta, emellett igyekezett Tanzánia nemzetközi mozgásterét is bővíteni.

A 2005. december 14-én megrendezett elnök- és parlamenti választásokat követően 2005. december 21-én beiktatták a független Tanzánia negyedik elnökét, Jakaya Mrisho Kikwetet. A 2000-es évekre ugyanakkor ismét előtérbe került az úgynevezett zanzibári kérdés, vagyis a félig autonóm, turisztikai és történelmi jelentőséggel bíró szigetcsoport szeparatista törekvéseinek problémája. A félig autonóm Zanzibár szigetén az unió létrehozásától kezdve folyamatosan erősödött a szinte egyeduralgó Forradalmi Párt (CCM) legnagyobb ellenzékét képviselő Egyesült Polgári Front (CUF). A 2000-es választásokat az ellenzék részéről választási csalás vádja kísérte, és a politikai feszültségek erőszakos összecsapásokhoz vezettek a két párt hívei között. A 2005-ös választások lebonyolítása sem zajlott konfliktusoktól mentesen. A zanzibári Képviselőház több alkalommal napirendre tűzte az egyesült

köztársaságból való kiválás lehetőségét, ami nem csupán a sziget, hanem Tanzánia egészének nemzetközi megítélésére és belpolitikai stabilitására nézve is jelentős kihívásokat hordoz (Tarrósy 2006:387, 392).

II. Tanzánia „erős asszonya”

Az elmúlt húsz évben a belpolitikai helyzet nem sokat változott az országban és reflektorfénybe került az ország jelenlegi elnöke, Samia Suluhu Hassan. Hassan, Tanzánia „erős asszonya” 1960. január 27-én született Zanzibárban, amely egykor rabszolgakereskedelmi központ és kereskedelmi állomás volt az Indiai-óceánon. Ekkor még Zanzibár brit gyarmat volt. 1963. december 19-én nyerte vissza függetlenségét és független alkotmányos szultánság lett. 1964. január 12-én a szultánt azonban elűzték és a sziget egyesült a szárazföldi Tanganyikával, azonban nagyfokú autonómiát élvez azóta is. Édesapja tanár, édesanyja háztartásbeli volt. Hassan elvégezte a középiskolát, de később nyilvánosságra hozta, hogy az érettségi eredményei gyengék voltak, ezért 17 évesen irodai gyakornoki állást vállalt egy kormányhivatalban. 1988-ra, további tanulmányokat követően, a ranglétrán előre lépve fejlesztési tisztviselő lett a zanzibári kormányban.

Később projektmenedzserként dolgozott az ENSZ Világélelmelési Programjánál (WFP), majd a 1990-es években egy, a zanzibári nem kormányzati szervezeteket (NGO-kat) összefogó ernyőszervezet ügyvezető igazgatójává nevezték ki. 2000-ben a CCM jelöltjeként beválasztották a Zanzibári Képviselőházba. Ezt követően a helyi, autonóm kormány minisztereként szolgált – először az ifjúsági foglalkoztatásért, a nőkért és a gyermekekért felelt, majd a turizmusért és a kereskedelmi beruházásokért.

2010-ben megválasztották képviselőnek a Nemzetgyűlésbe, a szárazföldi Tanzániában. Az akkori elnök, Jakaya Kikwete, kinevezte őt, mint az – afrikai kontinensen lévő országrész és Zanzibár viszonyával foglalkozó – uniós ügyekért felelős miniszternek. Egyetemi végzettségeket szerzett Tanzániában, Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban. Négygyermekes édesanyaként nyilvánosan is arra bátorította a tanzániai nőket és lányokat, hogy kövessék álmaikat. „Lehet, hogy udvariasnak tűnök, és nem kiabálok beszéd közben, de a

legfontosabb az, hogy mindenki megértse, amit mondok, és a dolgok úgy történjenek, ahogy mondom” – mondta Hassan egy 2020-as beszédében.

A 2015-ös választás hajrájában John Magufuli elnök az alelnökjelöltjévé tette, és sikeresen nyertek, majd 2020 októberében pedig – vitatott választást követően – újrátartották. Magufuli 2021 elején bekövetkezett halálát követően – az elhunyt elnök 2025-ös mandátumának végéig – Tanzánia hatodik elnöke lett, s ezzel az első nő, és az első zanzibári hazája államfői székében (Asala 2024).

III. A 2025-ös tanzániai választások

Tanzániában 2025. október 29-én tartották az általános választásokat az elnök, a Nemzetgyűlés tagjai és a kerületi tanácsosok (önkormányzati képviselők) megválasztására. Samia Suluhu Hassan, a hivatalban lévő elnök és a kormányzó Forradalmi Párt (Chama Cha Mapinduzi-CCM) vezetője, második ciklusáért indult a választáson. A Tanzánia területén az általános választásokat követő három napban kibontakozó tiltakozások során több száz ember vesztette életét – közölte az ország legnagyobb ellenzéki pártja. A demonstrációk a szerdán megtartott országos voksolást követően kezdődtek, és rövid idő alatt kiterjedt zavargásokká alakultak. A halálos áldozatok számáról egymásnak ellentmondó információk láttak napvilágot, amit tovább nehezít az a körülmény, hogy országsszerte felfüggesztették az internet-hozzáférést, jelentősen korlátozva az információáramlást és a független ellenőrzés lehetőségét.

Az ellenzéki Demokráciáért és Haladásért Párt (Chama cha Demokrasia na Maendeleo-Chadema) szóvivője az AFP hírügynökségnek nyilatkozva azt állította, hogy „mintegy 700 ember” hunyt el a biztonsági erőkkel történt összecsapások következtében. Ezzel szemben egy tanzániai diplomáciai forrás a BBC-nek arról beszélt, hogy hiteles bizonyítékok alapján legalább 500 halálos áldozatról lehet tudni. A kormány az erőszakhullám megfékezésére hivatkozva megnövelte a fegyveres erők utcai jelenlétét, valamint meghosszabbította a kijárási tilalmat. A szavazás napján több városban is összecsapásokra került sor; a rendőrség könnygázt és éles löszert egyaránt alkalmazott. Az utóbbi napok demonstrációiban elsősorban fiatalok vettek részt, akik a kormányt azzal vádolták, hogy tisztességtelen módon befolyásolta a választási folyamatot, és

ellehetetlenítette az ellenzéki szereplőket. Az ellenzék egyik meghatározó vezetője jelenleg börtönben van, míg egy másik politikust technikai indokokra hivatkozva kizárták a választási versenyből, ami érdemben növelte Samia Suluhu Hassan és a kormányzó Forradalmi Párt győzelmi esélyeit. Mahmoud Kombo külügyminiszter „néhány elszigetelt incidensről” beszélt, hangsúlyozva, hogy a biztonsági erők „gyorsan és határozottan” léptek fel a rend helyreállítása érdekében. A halálos áldozatok számának független ellenőrzését jelentősen akadályozza, hogy a kórházak nem adnak ki hivatalos adatokat, így újságírók és emberi jogi szervezetek csak korlátozott információkhoz jutnak. Egy Dar es Salaam-i forrás szerint három nap leforgása alatt a kórházi osztályok és a hullaházak egyaránt megteltek. A Chadema egyik politikusa a BBC-nek nyilatkozva arról beszélt, hogy félti az életét, mivel állítása szerint „éjszakánként mézszárlások zajlanak, amikor senki sem látja, mi történik”. John Kitoka, a Chadema külügyi igazgatója a BBC Newshour című műsorában úgy fogalmazott: „A biztonsági erők leivadásszák a vezetőinket, néhányan már el is hagyták az országot. Ezek az emberek büntetlenül ölnek.” Hozzátette, hogy a választásokat zaklatások, emberrablások és megfélemlítések előzték meg, amelyek ellenzéki politikusokat, újságírókat és civil szervezetek képviselőit érintették.

A nemzetközi közösség részéről is érkeztek reakciók: az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) felszólította a tanzániai biztonsági erőket az indokolatlan erőszak mellőzésére, míg az Egyesült Királyság, Kanada és Norvégia külügyminiszterei közös nyilatkozatban a „lehető legnagyobb önmérséklet” tanúsítására, és a szólásszabadság tiszteletben tartására szólították fel a hatóságokat.

Időközben a Tanzániai Választási Bizottság közzétette a hivatalos eredményeket: Samia Suluhu Hassan hivatalban lévő államfő a szavazatok 97,66%-át szerezte meg, így újabb öt évre megbízást kapott az ország vezetésére. E fejlemény nem tekinthető váratlannak, tekintettel arra, hogy az őt jelölő Forradalmi Párt (Chama Cha Mapinduzi) 1961, az ország függetlenné válása óta meghatározó politikai erő Tanzániában. Az október 29-én megtartott választáson két fő riválisát kizárták a versenyből, így az elnök összesen tizenhat kisebb párt jelöltjével szemben indult. Az ellenzéki szereplők kétségbe vonták a választás szabadságát és tisztaságát. A félautonóm Zanzibár szigetén – ahol külön kormányt és elnököt is választanak – a kormánypárti jelölt, Hussein

Mwinyi a szavazatok mintegy 80 százalékát szerezte meg. Az ellenzék ugyanakkor „tömeges csalásról” számolt be az AP tudósítása szerint. A szigeten a tiltakozások és az internetleállítás következtében több repülőjáratot töröltek, ami miatt turisták rekedtek a repülőtéren (Siposhegyi 2025).

A tanzániai választásról és az azt övező tiltakozáshullámról a magyarországi sajtó is bőven beszámolt, kiemelve, hogy a kormány igyekezett lekicsinyíteni az erőszak mértékét, és a zavargások elfojtása érdekében kijárási tilalmat rendeltek el. 2026. október 31-én még komoly tiltakozások voltak, a rendőrséget is megtámadták a tüntetők, de másnap, szombat reggel nem érkezett hír a tüntetések folytatásáról, de a feszültség továbbra is érezhető volt (Windisch 2025). Továbbá „a fővárosban, Dar es-Salaamban, a biztonsági erők útlezárásokat tartottak fenn a kikötővárosban. Több városban tüntetők vonultak az utcákra, leszakítva Samia plakátjait, és megtámadva rendőröket és szavazóhelyiségeket, a hadsereg főparancsnokának figyelmeztető szavait figyelmen kívül hagyva” (Tóth 2025). A tüntetések azonban pár nap alatt elhaltak, a hatalom kemény kézzel sújtott le a tiltakozókra.

IV. Személyes benyomások, utószó

Az országból érkező hírek egy darabig elbizonytalanítottak minket, de végül is elutaztunk és feleségemmel 2026. január 11–18. között jártunk Tanzániában, Zanzibáron, és egy egynapos szafari alkalmával a kontinensen lévő Mikumi Nemzeti Park területén. A választásokat övező tüntetéseknek, atrocitásoknak, a hatóság terrorjának már semmi nyomát sem láttuk, inkább a „nincs itt semmi látnivaló, haladjanak tovább” érzetet tapasztaltuk kirándulásaink során. A kormánypárt választási plakátjai még sok helyen kint voltak a házakon, villanyoszlopon, hirdetőtáblákon, az ellenzéki plakátok letépkedve, bár sok kormánypárti poszteren is látszott már az idő vasfoga. Tanzániaiakkal beszélgetve egyikük sem hozta fel a választásokat, a belpolitikát, diskurzusunk többnyire a látnivalókra, ill. az eladásra kínált árukra, a kiválasztandó ételre vagy italra korlátozódtak. Azt volt a benyomásunk, hogy minden visszazökkent az eredeti kerékvágásba, a lakosság elfogadta a választások eredményét, és sokan tisztelik a szigetről származó, iszlám hitét felvállaló és gyakorló, négygyermekes elnökasszonyukat. A rendőri jelenlét sem volt szembetűnő,

leginkább csak a „turizmus rendőrség” vegzálta a partokon az illegálisan tengeri túrákat szervezőket.

A turizmus kulcsfontosságú szektora az országnak, a rendszernek elemi érdeke a rend és közbiztonság fenntartása, bárminemű, a turistákat elriasztó zavaró tényező kiküszöbölése. A statisztikák szerint Tanzánia turisztikai ágazata jelentősen bővült 2024-ben: 1 748 500 turista érkezett az országba (+12,4%, mint az előző évben), ami 3 259,8 millió USD bevételt eredményezett (+9,5%). 2024-ben az ágazat a GDP 17,2%-át adta, szemben a 2023-as 16,4%-kal, és több mint 1,5 millió munkahelyet támogatott. A Serengeti Nemzeti Park maradt a legnépszerűbb látványosság 589 300 látogatóval (+11,2%), míg a Kilimandzsáró-hegy mutatta a leggyorsabb növekedést (+13,4%). Ugyanakkor az emelkedő költségek és a regionális verseny (pl. Kenyával) kihívásokat jelentenek, ezért a növekedés fenntartásához folyamatos infrastrukturális és marketingbefektetésekre van szükség ([N. A.] 2025).

Jómagunk is meggyőződhattünk arról a belföldi léggijarat, a szafari, a tengerparti séták, ill. Zanzibár régi fővárosában, Stone Town-ban tett kirándulásunk során, hogy mennyien próbálnak a turizmusból jól-rosszul megélni. A vándorárusok tukmáló hada sokszor zavaró is lehet, de mindenki végtelenül kedves, mosolygós és szívélyes, egy „Jambo” (Szia!), vagy „Hakuna Matata” (Nincs probléma! vagy Semmi gond!) szinte minden külföldinek kijár. Ha meg vásárolunk is valami portékát, vagy igénybe veszünk egy szolgáltatást (pl. horgásztúrát), a legnagyobb barátságban válunk el egymástól. Személyes benyomásaink alapján kijelenthető, hogy az október végi pár napos zavargás, az ellenzéki szimpatizánsok tüntetései, és a hatóság kemény fellépései nem rázták meg az országot. A társadalom túlnyomó többsége a mindennapi megélhetésre, a jobb életkörülmények megteremtésére koncentrál. Bizonyára sokan gondolják úgy akár Zanzibáron, akár a szárazföldi tanzániai régiókban (mkoa), hogy demokratikusabb légkör, valódi többpártrendszer és szabad választások lennének kívánatosak, de ehhez nincs meg a kellő közakarát, ill. túl erős és kemény a kormányzati represszió, amint azt a pár nap alatt kifulladás tiltakozáshullám is bizonyította. Végezetül egy pár fotóval illusztrálok helyi benyomásainkat, tapasztalatainkat:

Képmelléklet

1. Kép. Nem nehéz kitalálni, hogy kit támogatott szavazatával ez a járókelő
Forrás: A szerző saját fényképe.

2. Kép. A kormánypárt választási molinója Stone Town-ban (Zanzibár)

Forrás: A szerző saját fényképe.

3. Kép. A kormánypárti molinót nem merték vagy tudták letépkedni
Forrás: A szerző saját fényképe.

4. Kép. A turizmus, és azon belül a szafari szervezés nemzetgazdasági
húzóágazat. Nem véletlenül.
Forrás: A szerző saját fényképe.

Irodalom

- [N. A.] (2025): Tanzania's Tourism Booms with 12.4% Growth, Contributing 17.2% to GDP. *TICGL Economic Consulting Group*, 14 March 2025. Online: <https://ticgl.com/tanzanias-tourism-booms-with-12-4-growth-contributing-17-2-to-gdp/#:~:text=Tanzania%E2%80%99s%20tourism%20sector%20expanded%20significantly%20in%202024%2C%20with,in%202023%2C%20and%20supported%20over%201.5%20million%20jobs> (Letöltés: 2026. 02. 21.).
- Asala, Kizzi (2024): Tanzanians 'proud' of first female president Samia Suluhu Hassan. *Africa News with AFP*, 13 August 2024. Online: <https://www.africanews.com/2021/03/19/tanzanians-proud-of-first-female-president-samia-suluhu-hassan/> (Letöltés: 2026. 02. 20.).
- Siposhegyi Zoltán (2025): Választási csalások, 97%-os győzelem és rengeteg halott - nyert a regnáló elnök Tanzániában. *Euronews*, 2025. november 1. Online: <https://hu.euronews.com/2025/11/01/valasztasi-csolasok-97-os-gyozelem-es-rengeteg-halott-nyert-a-regnalo-elnok-tanzaniaban> (Letöltés: 2026. 02. 20.).
- Tarrósy István (2006): Kelet-Afrikai Föderáció: álom vagy valóság? In Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István (szerk.): *Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára*. Pécs: Publikon Kiadó - ELTE BTK Afrikaisztikai Oktatási Program, 384-393.
- Tóth Sára (2025): Vérengzés Tanzániában: százak haltak meg, miközben megválasztották az ország elnökét. *Index*, 2025. november 1. Online: <https://index.hu/kulfold/2025/11/01/tanzania-afrika-elnokvalasztas-zavargasok/> (Letöltés: 2026. 02. 20.).
- Windisch Judit (2025): Miközben több száz tüntető halhatott meg, kihirdették, hogy Tanzánia eddigi elnöke csaknem 98 százalékkal nyert a választáson. *444*, 2025. november 1. <https://444.hu/2025/11/01/mikozben-tobb-szaz-tunteto-halhatott-meg-kihirdettek-hogy-tanzania-eddigi-elnoke-csaknem-98-szazalekkal-nyert-a-valasztason> (Letöltés: 2026. 02. 20.).

Ermidi Argiro Maria

Water Security in a Changing World: A Case Study of Central and Eastern Europe

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.009>

Abstract

Every living creature on the planet depends on water consumption to survive. From plants to animals, microorganisms, and humans, water is the fundamental element of life that allows existence on Earth. That is why having access to clean water is considered to be a basic human right that is protected under the UN charter of Human Rights (Resolution A/RES/64/292). For developed regions, access to clean and drinkable water is not considered an everyday struggle, or at least it wasn't until a couple of years ago, with climate change affecting every corner of the world. For developing and least developed countries, water security issues are an ongoing problem that are threatening not only their well-being, but also their existence. Even though water security is considered to be a serious matter in the international arena of politics, there are a lot of difficulties regarding the research of this concept, due to the fact that water security is such an extensive topic. There are many approaches that can be considered when researching the subject of water security; transboundary water conflicts, international aid and water development or the role of international organisations, are just a few examples of water security perspectives. Throughout European history, Central Europe was, and still is to this day, the bridge between East and West, the border between Western and Eastern civilizations. Many of the most important water resources of the European continent are found in Central Europe, with rivers such as the Danube River, Rhine River and Elbe River being important social, economic and cultural elements of Central European countries. The importance of these rivers is great from a water security perspective; they are sources of fresh and clean water, thus they can influence the industrial sector and agriculture. From a geopolitical perspective they play a crucial role in key trade routes, connecting Central Europe with the Black Sea, and the European South and North. Of the eleven CEE countries, only four (Germany, Poland, Slovakia and Lithuania) have a direct access to the sea. Sea routes are important not only from an economic perspective but also from a geopolitical perspective as well. Next to gold, oil and gas, as well as other natural elements, water has been, is, and is going to be one of the most influential political and geopolitical tools of the political global stage.

Keywords: Central and Eastern Europe, water, security, conflicts, climate change

I. Introduction

A researcher, when conducting research on a topic in any academic field, must always have as focal point the following question: what will future scholars think or see when they study us? What will the generations to come think of our generation? Will they think of us as barbarians? If anything, we live perhaps in the most dangerous era of human history. Constant wars, misinformation, artificial intelligence, climate change, and many more factors outline the state of global society over the last hundred years. The annihilation of species and other living organisms is now, more than ever, a reality, and not some kind of science fiction action movie. From this perspective, we risk losing the title of the “Thinking Man” and, in the future, we may be labelled as “Homo fatuus destructor” (Foolish Destroying Human) How we present ourselves and the need to be remembered is a fundamental human need. The first and oldest record of this need can be found in Lascaux, France, with paintings of animals, human figures, and abstract signs that belong to Upper Palaeolithic humans; a living ecosystem that has persisted for millions of years. This need is not only a biological necessity, but a social one as well.

The first major revolution in human history came with the invention of agriculture and the mastery of fire. The entire structure of how humans shaped and understood their own existence changed, laying the foundations for a chain of pivotal developments. Societies began to emerge, and the creation of complex social structures became inevitable. With the use of fire, people learned not only how to protect themselves from predators, but also how to use it as an element that altered the physical anatomy of humans. One of the most famous myths (Theogony 507–616) in Greek mythology connected to fire is that of Prometheus. The two brothers, Prometheus and Epimetheus, were tasked with the creation of humans and other living things. Epimetheus started with the creation of animals, and by the time he got to humans, all the important and useful characteristics had been given to the animals; thus, humans were left with only hair and nails. This circumstance led Prometheus to steal the fire from the gods and give it to humans. This act resulted in the creation of human civilization and technological advancement. According to the myth, Prometheus was punished for his decision to give the fire to humans. This consequence

shows that even then, humans understood that the power they hold over nature is a dangerous one.

Throughout the centuries, the advancement of human civilization has been inextricably linked with technological innovation. Humans and technology have walked side by side for millennia, allowing for a steady and balanced progress. By the 20th century, however, this balance was disrupted, leading to the creation of a widening gap between technological development and human civilization. Technological maturity is not equivalent to human maturity. There are many reasons for this disparity, including socioeconomic factors, the laws of development, history, and politics. After the Second World War, the international community progressed toward a bipolar world order and entered the era of the Cold War, which lasted roughly 45 years. This period was characterized by the domination of the USSR and the USA. In this bipolar world order, the two sides were competing, which led to significant achievements. One of the many examples is the Space Race and the quest to conquer space, which has re-emerged in the second half of the 21st century (Robertson 2024). Furthermore, humanity's most recent achievement is the use of Artificial Intelligence in every aspect of our lives. Many demonize the use of AI, ascribing to it biblical characteristics of mass destruction and catastrophe. I would argue that artificial intelligence is a tool, just like fire or a knife, that plays an important role in our everyday lives. A tool in its natural state is skimpy a tool, without any inherent purpose; and by using the tool, we give it "life".

Yet, the crucial question is the following: how are the above-mentioned examples connected to water, and more specifically, to water security? The answer is simple: water is the fundamental element of life; it is the cornerstone of existence on Earth. Every living creature on the planet depends on water consumption to survive. From plants and animals, to microorganisms and humans, water is the essential resource that makes existence on Earth possible. That is why having access to clean water is a basic human right protected under the UN Charter of Human Rights. It is important to highlight that water scarcity is a consequence of climate change, and climate change does not affect only humans, but animals and plants as well. I would argue that animals and plants are affected even more than humans, since many species have already become extinct or are currently endangered (IFAW 2022). Anthropocentrism is a worldview that places humans at the centre of existence, and it has deep roots

in the Judeo-Christian canon as well as in the ideas of Aristotle. This worldview is, at the very least, a dangerous one, and unfortunately, it has been the dominant ideology shaping and moulding societies. The anthropocentric worldview has directed life towards a path where the sustainability of both human civilization and natural ecosystems is threatened. On the other hand, anthropocentrism is one of the main reasons for technological development and the creation of advanced civilizations. The coin always has two sides; there are pros and cons in every situation, and harmful as well as fruitful decisions. It is a matter of common agreement and scientific consensus that the balance between nature and mankind has reached a point where the existence of life itself is threatened.

II. Water properties and water as an entity

There are many aspects of water and many ways of examining it. For example, water can be studied from an anthropological perspective, a meteorological one, or a political one. As stated in the abstract, this paper will examine the political and social aspects of water under the prism of water security and the securitization theory of water in Central and Eastern Europe. However, before presenting my arguments and theories regarding the subject, it is crucial to present water in its natural form, explaining what water is made of and how we can interpret water as an entity.

The chemical formula of water is H_2O , and a water molecule consists of two hydrogen atoms bonded to a single oxygen atom (Davie 2019:24). A water molecule can be described as dipolar, which means that there is a positive and negative side to the molecule. This polarity is an important property of water, as it leads to the bonding between molecules of water: hydrogen bonding (Davie 2019:24). Water is the most common substance on Earth, with oceans covering over 70% of the surface. Water is found in three states: solid, liquid, and gas. The liquid form refers to oceans, rivers and lakes. Regarding the gas form of water, we have water vapor, which is present in the atmosphere of the Earth and is a key component in the planet's weather and climate. These characteristics can be described as the physical properties of water, and they are critical for human survival on Planet Earth (Davie 2019:24).

In the above paragraph, the natural properties of water were mentioned. In addition to its physical properties, water holds significant philosophical and spiritual meanings (Oestigaard 2021). It is often used as a symbol of life and rebirth, a source of wisdom and reflection, and a means of cleansing and purification, as well as having emotional symbolism. Water plays a cosmological role in the human psyche and in human religions. Across all major worldwide religions, water has a central role in rituals. For example, in Christianity, water is used in the ritual of baptism and in the concept of Holy Water. In Islam, in Judaism and in Hinduism, water is a symbol of purification. The traditions of Wudu (Encyclopaedia Britannica n.d.a) and Mikveh (Encyclopaedia Britannica n.d.b) in Islam and Judaism respectively, are examples of these cleansing and spiritual rituals. In indigenous cultures, water is deeply connected to spirituality. Perhaps the most well-known ritual connected to water is the rain dance, which traditionally is considered to be a performance to invoke rain. All the above-mentioned examples illustrate that water has been, and still is, one of the foundations of human behaviour.

According to the Oxford Dictionary (Oxford Learner's Dictionaries n.d.), the definition of an entity is something that exists separately from other things and has its own identity. The origin of the word can be traced to the late 15th century; it comes from the French *entité* or medieval Latin *entitas*, from late Latin *ens*, *ent-* 'being' (from *esse* 'be'). In philosophy, the concept of an entity is fundamentally connected to the theory of ontology (Staab – Studer 2009:1–17), which is a branch of metaphysics. In legal terms, when we speak about a legal entity, we refer to anything that can legally own things, have rights, and be held responsible for its actions. This includes individuals (natural persons) as well as organizations and businesses (artificial persons). But why is it important to think about water, and more specifically, to think about water as an entity? I will present two different approaches regarding this question.

The first approach relates to the way we think about water. Currently, the dominating view of global affairs is based solely on the Western perspective. Over the last decade (2014–2024), and especially after the 2008 financial crisis, there has been a steady and linear increase in the influence of the Global East and Far East, with the People's Republic of China and the Russian Federation challenging the Western powers. As Henry Kissinger (1994) mentioned in his book *Diplomacy*, in each century, there is a country that shapes and influences

the entire international system in accordance with its own values. The 17th century belonged to France, the 18th century to the United Kingdom, and the 19th to the Austrian Empire and Germany. The 20th century was dominated by the United States. The conflicts of the 21st century have their roots in the transition of the “global power”. Every empire has its peak, and after that, the natural course is the decline and, eventually, demise of the empire. All signs suggest that after this transition period we are currently experiencing, Asia will be the dominant power of the 21st century. The cultural and social structures of Asian countries are often a contrast to Western ones. Thus, norms and ideas such as democracy, freedom, and the economy, will be approached and interpreted differently than they have been until now. That is why I argue that our interpretation and approach regarding water and water related issues will change and adapt to the new circumstances.

The second approach concerns the legal entity of water. There is an interesting legal case in New Zealand regarding environmental law. In 2017, the country passed legislation (New Zealand Legislation 2017) in which it granted legal personhood to the Whanganui River. By making this decision, the act recognises the river as a living entity with its own rights and interests. This is also the second act in New Zealand that provides environmental personhood to a natural area. As the country is part of the Commonwealth, the political structure and system differ from non-Commonwealth countries. In this case, the river is represented by two legal guardians: one appointed by the Māori iwi (tribes) and one by the Crown (New Zealand government). I would like to emphasise two main elements of the **Te Awa Tupua** (Whanganui River Claims Settlement) Act. First, this is a step that ensures the protection of the river for future generations. Second, this decision is a milestone in environmental law and a powerful example of how indigenous rights and culture can and should influence legal frameworks. Also worth mentioning are the following environmental law cases associated with the legal personhood of a river or watercourse: the Atrato River (Wesche 2021) case in Colombia, the Ganges River case in India (Eco Jurisprudence Monitor n.d.), and the legal framework for environmental rights in Ecuador (Constitution of the Republic of Ecuador 2008: art. 71). The significance of these laws will be discussed in the next chapters, with the focus being in Central and Eastern Europe.

My aim regarding the presentation of the natural properties of water, and the philosophical approach of water being an entity, is based on the thought that every element of life, natural or artificial, is connected to each other. There is a cycle that repeats itself, influencing and impacting all involved parties; because the world is so interconnected, everyone is affected, regardless of nationality, lifestyle, or personal preferences.

III. The political and social aspect of water and climate change

Traditionally, when there is a matter that affects the well-being of a society, political figures, academics and the public tend to use philosophical theories, political ideologies and norms to create solutions for the problems that poor governance has created. The 20th century is one of the most important and defining centuries of human history, marking the emergence of a truly globalized world, both politically and socially. This was the period when ideas with roots in the Enlightenment and the French Revolution were tested, implemented, or abandoned. For example, the concepts of the nation and national identity are only two of the many questions that were present throughout the 19th and 20th centuries. Moreover, it is interesting that environmental awareness was present even in the late 19th century with scientists like Svante Arrhenius (NASA Earth Observatory 2000) and Joseph Fourier expressing warnings about the connection between human behaviour and the rise of global temperatures.

The Industrial Revolution led to a rapid increase in urbanisation, escalating the demand for water. This trend increased the demand for not only for industrial water use, but also for clean and accessible water in growing cities. Consequently, this led to the extensive development of urban water infrastructure. However, there remains a significant difference between major cities and the rural areas. In Hungary, for example, the drainage project on the Great Hungarian Plain began in the 19th century and continued throughout the socialist era. By 2024, climate change and mainly human activity have resulted in the desertification of the Kiskunság (Kertész 2016) region, severely affecting

the ecosystem of the area. Another example with roots in the 20th century, is the Zuiderzee Works in the Netherlands (Cassidy, 2021).

Soft power exerts a longer influence over a nation or region, whereas hard power is more effective in the short run. Soft power is a term that was coined by political scientist Joseph Nye (1990), and it can be identified as a method of political influence without armed intervention or the threat of it. Soft power can be applied through diplomatic channels, the export of culture (such as Hollywood and Bollywood films, K-Pop), and education (Ivy League universities, Oxford, Sorbonne). In simple words, soft power is about making others want to do what you want, without the element of force. On the other hand, the term hard power (Klare 2015) refers to the use of force or the threat of force, in order to influence the behaviour of a state, organisation, or individual. Most often, hard power equals military interventions, economic sanctions, or any other form of coercion used to achieve an agenda or set of goals. In essence, hard power is about using force to get others to do what you want.

Financial interventions are a form of intervention that can immediately cause political and social unrest within a country. Imposing financial sanctions and trade restrictions can lead to the isolation of the targeted country and to the creation of new alliance between opposing parties. For instance, financial sanctions imposed on Russia have prompted the nation to develop stronger bilateral relations with China (Notte 2023) and Iran (Esfandiary 2023). Additionally, aid and development assistance can also be considered a form of intervention when they are used as a means of coercion.

Cultural interventions are the types of interventions that are not necessarily perceived by the public as interventions. On the contrary, these efforts are often the most influential and long-lasting. They are closely tied to propaganda and are used to shape public opinion and influence political behaviour. The film industry plays a crucial role regarding in the spread of cultural intervention. More specifically, movies and TV series created in the United States (Bergman Wells – Nordyke 2024) promote the idealisation and the strength of the US military.

Military or armed interventions are the most direct type of intervention. They can be categorised into two main branches: humanitarian intervention

and peacekeeping (or peace enforcement). The first is often imposed, while the second is typically the consequence of such an imposition.

Depending on their nature and execution, these types of interventions can manifest as both soft and hard power. In any case, diplomacy is the most important element of any political, financial, or cultural issue within the international community. Diplomacy must be the core operating principle of bilateral and multilateral relations. If an intervention occurs, it means that diplomatic solutions have failed.

In relation to the control of water sources, it is my opinion that financial and armed interventions will be the solutions many powers and actors in the global community will choose. Furthermore, water can be used as a geopolitical tool of force and influence. It is interesting to observe that countries are relinquishing control of water supplies, in a time when most of the conflicts around the globe have a focus on the dominance of natural resources (Naziz 2020). The privatisation of water supplies is an alarming phenomenon that will, in the future, impact not only the relations between states and private companies, but also lead to violent movements across the globe. There is a wide gap between the privileged elites and the general population; the notion that one must pay an exorbitant price for an element necessary for its survival, is at the very least provocative, if not inhuman. Of course, one could argue that water in its natural form is free, the price reflects the infrastructure and the treatment of water. Yet, as water is considered a basic human right, its exploitation goes against the fundamental purpose of water supplies.

On the other hand, even though access to water resources is considered a basic human right, the responsibility for protecting water sources is not rest solely with one state or one government. First and foremost, the responsibility to protect water lies with humans themselves. Individuals are those who have the first contact with water in their everyday lives; thus they need to treat it with care and respect. Overconsumption, pollution and abuse are examples mainly found in Western societies. Responsibility is even more significant for developed countries, because, in theory, there should not be any water-related issues in the developed part of the world. An even more irresponsible behaviour is the watering of lawns and gardening, in regions where summer drought is the new normal. In Spain, for instance, mass tourism (Wilson 2024) and illegal wells (Piquer 2022), usually connected to agricultural use, worsen the already

serious situation. One of the main elements needed to reduce of the consequences of climate change and ensure water security is education. Societies must educate their citizens about water problems and provide tools that can serve as mechanisms for reduced water consumption or the recycling of used water. This idea presumes that the decision-making process involves the active participation of citizens and that power holders, both private and state, are willing to prioritise the well-being of society and nature. With the combination of individual efforts, technological advancement and nature-friendly government policies, societies can ensure a sustainable water and environment solution for the generations to come. The key behaviour is cooperation, both in a local sense and a global one.

Another political aspect of water and climate change is migration, specifically migration related to climate change. Defining this norm is hard due to its complexity, but in general, environmental migration refers to any movement of people caused by environmental factors, such as natural disasters or pollution (Durieux 2009). Climate migration is a subcategory of environmental migration, referring to the movement of humans who are affected by climate change. Notable examples include the rising sea levels, extreme weather events, droughts, wildfires, and floods (IOM 2021). Changes in the environmental sphere have a direct impact on humans and societies. The recent floods in countries of Central and Eastern Europe, as well as the floods in Southern Spain, demonstrate that as a human society we are ready to handle neither the aftermath of these extreme events nor the socio-economic imbalances that are likely to follow.

IV. Water Security and the securitization of water

Water security and the securitization of water are two interrelated concepts. As previously mentioned, access to clean and drinkable water is a fundamental human right, protected by the United Nations. The definition of water security refers to four main pillars: sustainability, accessibility, the quality and the quantity of water (United Nations 2013). These four points

ensure and prioritise security, protection, responsible management practices and conservation around water.

Accessibility indicates equal distribution and access to water resources, regardless of the socioeconomic status of a community. Sustainability refers to the effective and secure management of water that preserves its availability and access to water for the current population and future generations. Quantity of water is connected to the adequate distribution of water for domestic, industrial and agricultural use. Quality refers to the sustainability of water for environmental health and safe human and animal consumption.

Water security is a delicate social and environmental issue that can be easily disrupted, with human behaviour and climate change being the main threats to its stability. Climate change is a global phenomenon that affects every region and every community, but not to the same degree. Statistics (Islam – Winkel 2017) have shown that, because of climate change, social inequality has risen in both the developing world and the developed world, with the lower classes being the most affected. The concept of climate-based social inequality is multi-dimensional, with serious socioeconomic consequences that require institutional protection.

Another important factor that can be characterized as an obstacle regarding actions against climate change, is climate change denial. This denialist theory is based on the premise that the climate change crisis is a fabricated narrative, founded on data manipulation by the scientific community (La – Nguyen – Vuong 2024). According to this view, the purpose of this crisis is political control and economic power over societies. On the opposite side of the spectrum, there are global movements, sometimes radical ones, that support the idea of climate justice (UNDP 2023) and climate action. The fundamental idea behind the concept of climate justice is that climate change is a human rights issue that directly affects the lives of billions of people. Vulnerable populations, with limited access to mechanisms that could help adapt to the impact of climate change, remain exposed and unprotected.

The political consequence of water security is the securitization of water. The securitization theory is an international Relations theory that was developed by the Copenhagen School of security studies, mainly associated with Barry Buzan, Ole Wøever and Jaap De Wilde. According to this theory, “the

concept of security should be seen as a speech act where the central issue is not if threats are real or not, but the ways in which a certain issue (troop movements, migration, or environmental degradation) can be socially constructed as a threat” (van Munster 2012). The examination of securitization theory is based on five social concentrated sectors: the military, the political, the economic, the environmental, and the societal sectors (Buzan – Wæver – De Wilde 1998:7).

Water securitization refers to the process of framing water as a security issue, prioritising military and national security concerns over other aspects of water management. This approach often involves the militarisation of water resources and their use as a tool of power and control. The consequences of water securitization are manifold and have a significant impact on both ecosystems and humans.

First, when the issue of water becomes securitized it can lead to escalations and conflicts between countries or even between communities. Traditionally, when diplomatic routes are no longer an option, intervention becomes the political solution. As a result, human rights are violated, as access to water is restricted by the intervention itself. Last but not least, by prioritising military and security concerns, the sustainable management of water resources and cooperation between parties are neglected.

Currently, the focus of the global community is on nuclear power. Humanity has already experienced the magnitude of a nuclear disaster three times; first in Hiroshima and Nagasaki, second is Chernobyl disaster, and third is Fukushima. Of these three examples only the first one was a deliberate political act against a sovereign country. Chernobyl was the result of human error and Fukushima was a result of natural disaster. For now, water is not considered a political tool on an equal scale to nuclear power. However, there are numerous examples of how water can become a tool for terrorism or the suppression of resistant movement. A recent example of the endangerment of national water supply is the German Air force base (Nöstlinger – Lau 2024) next to Cologne airport, where authorities suspected a water supply sabotage. Some could argue that this is a sign of bioterrorism, an extremely important matter that is either overlooked or seen as a science fiction scenario. A bioterrorism attack in Europe should be viewed as an expected political move, which could be considered a “Black Swan” or a “Grey Rhino” event. Historically, water sources

have been used as weapons during wartime. From poisoning wells and diverting water supplies, to targeting dams and reservoirs, targeting water infrastructure is a strategic way to cause the destruction of an area or a nation. It is important to state that targeting water infrastructure is a violation of international humanitarian law (Tignino 2023). Such actions can have devastating consequences for civilians, leading to water shortages, disease outbreaks, and displacement.

V. Water-related catastrophes in Central and Eastern Europe

The Chernobyl disaster remains one of history's most significant man-made ecological catastrophes, with its effects still felt today. This catastrophe has profound significance in the region, impacting not only human life, but also the delicate balance of local ecosystems. Radiation contaminated soil and water resources, such as rivers and wetlands. The consequences of such a disaster are far reaching and long-term, affecting areas well beyond the immediate vicinity of the nuclear plant. This incident prompted the international community to become more vigilant regarding the use of nuclear power, leading to the implementation of stricter restrictions and safety measures.

The example of the Chernobyl disaster is not the only instance of an environmental disaster. More closely related to water and Central Western Europe are the examples of the Oder River environmental crisis, the accident near Baia Mare in Romania and the Ajka alumina plant accident. In the following sections, I will present these three cases, examining their similarities and key differences.

The Oder River ecological disaster took place in Poland, in the summer of 2022. The ecosystem of the Oder River was heavily impacted by a toxic algal, named *Prymnesium parvum*, which caused a mass die-off of aquatic life. More than 360 tons of fish, mussels, and snails perished. This disaster affected Germany as well. According to the EU report (Free et al. 2023) regarding the Oder River ecological disaster, three main factors contributed to the event; high salinity linked to industrial wastewater discharges, high water temperatures

combined with low water levels due to drought, and high levels of nutrients. Together, these conditions triggered the bloom of the *Prymnesium parvum* phenomenon.

Furthermore, the next important water related disaster is the Baia Mare spill in Romania (Greenpeace 2000). It occurred in January 2000 following of the rupture and collapse of a dam at a gold mine. As a result, 100,000 cubic meters of highly toxic, cyanide contaminated wastewater were released into the Someş River, which subsequently flowed into the Tisza and Danube Rivers. Due to the transboundary nature of the Danube, several Central and Eastern European countries were affected. The Hungarian government filed a lawsuit against the mining company, demanding compensation for damages; however, due to the bankruptcy of the mining company, no payments were made. At the time, the pollution of the Tisza and Danube Rivers was labelled the “worst environmental disaster since the Chernobyl nuclear leak” (BBC News 2000). Moreover, the next example of water related catastrophe is a Hungarian case. The Ajka (IFRC 2020) alumina plant disaster is a major industrial accident that occurred on October 4, 2010, in the town Ajka, in Hungary. This environmental catastrophe was the result of the collapse of a dam wall on a reservoir containing red mud, a highly toxic byproduct of alumina production. Approximately one million cubic meters of this material were released into the surrounding area and local water systems. This caused a massive environmental disaster resulting human casualties and numerous injuries.

In an attempt to compare these cases, several common patterns and recurring elements emerge, alongside key differences between the Ajka alumina plant disaster, the Baia Mare cyanide spill, and the Oder River ecological disaster. The following section presents the shared characteristics and the key differences between these cases.

First, the primary element that connects these cases is human error. These catastrophes occurred as a result of human activities, specifically those focused on industrial processes within the environment. Second, there was a profound impact on the environment and local ecosystem, characterized by severe water pollution and soil contamination. Third, the human population was deeply affected, raising critical concerns over public health and safety. Last but not least, there were significant financial consequences in the sectors of tourism

OVERVIEW

and agriculture, as well as long term economic disruptions within the industrial sector itself.

It is important to highlight the key differences between the three cases.

Table 1:

Type of Pollutant Released		
Oder River Ecological Disaster	Baia Mare Cyanide Spill	Ajka Alumina Plant Disaster
A toxic algal bloom, specifically <i>Prymnesium parvum</i>	Cyanide-contaminated water, a highly toxic substance	Red mud, a caustic alkaline waste product from alumina production

Immediate Impact		
Oder River Ecological Disaster	Baia Mare Cyanide Spill	Ajka Alumina Plant Disaster
Impact on the river ecosystem, leading to mass fish deaths and environmental damage.	Transboundary impact, affecting multiple countries along the Tisza and Danube Rivers.	Localized impact, primarily affecting nearby communities and waterways.

Long-Term Environmental Consequences		
Oder River Ecological Disaster	Baia Mare Cyanide Spill	Ajka Alumina Plant Disaster
The fish populations and other aquatic organisms were hugely affected by the algal bloom affected	The cyanide pollution had severe impacts on aquatic life and ecosystems.	The red mud contaminated soil and water, affecting biodiversity and agricultural land.

Source: Created by the author of this paper.

The above-mentioned examples are the primary water related incidents in Central and Eastern Europe. A major reason these disasters occur is the deterioration of infrastructure and the insufficient maintenance of these facilities. Decades of financial instability and the historically flawed political decisions, such as the irrigation projects initiated during the Communist era, have had a lasting impact on the environment, next to climate change.

The most significant water conflict in Central and Eastern Europe, one that has not escalated into an armed intervention, is the Gabčíkovo – Nagymaros Dams case (Hungarian: Bős – Nagymarosi vízlépcső, Slovak: Sústava vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros). This dispute involves Hungary and Slovakia. The roots of the conflict trace back to the 1970s, when both countries were still part of the Soviet Bloc, known then as People's Republic of Hungary and Czechoslovak Socialist Republic. In 1977, the two countries co-signed a treaty regarding hydroelectric engineer projects in the Danube River. The negotiations between the two countries started in the 1950s (Earle – Jägerskog - Öjendal 2010:228). These projects involved the construction of barrage type dams designed to prevent floods and improve river navigability. The agreement stated that two dams would be built: one on Hungarian and one on Czechoslovak (now Slovak) soil. The disagreement escalated when Hungary, driven by environmental concerns voiced primarily by the Danube Circle (Global Nonviolent Action Database n.d.) (Duna Kör), expressed doubts regarding the ecological impact of the project. Eventually, the Hungarian government suspended construction of the dam on its side in 1989. In the meantime, the region experienced the collapse of the Soviet Union and the “Velvet Divorce” of Czechoslovakia; subsequently, the project was continued by Slovakia, via an alternative solution known as “Variant C” (ICJ 1993). This disagreement led both countries to appeal the case to the International Court of Justice (ICJ) (ICJ 1997) in 1993. Slovakia accused Hungary of breaching the treaty that was signed in 1977. Conversely, Hungary argued that the project would have a devastating environmental impact on the Danube River and the surrounding ecosystems, claiming that the project violated international environmental law. Furthermore, the Hungarian side argued that while they had stopped the construction of the dam, the Slovak side’s continuation of the project through Variant C constituted a material breach of the 1977 treaty (ICJ 1993).

After the court's investigation and the collection of evidence by the ICJ agents, the ruling was moving forward. The evidence was collected by the visit of the court to the source of the dispute. This historic visit took place from April 1 to April 4, 1993. After that, on September 25, 1997, the International Court of Justice ruled that both parties had violated the original agreement. Regarding Hungary, the court found that it was not justified in suspending and abandoning the project in 1989. As for Slovakia, the court said that it was not justified in

unilaterally implementing a modified version of the project (Variant C [ICJ 1993]) in 1992. The court ordered both parties to negotiate in good faith to find a solution. This ruling carries a symbolic weight; it emphasizes the necessity of international cooperation and the involvement of third parties. In this specific case, the role of the European Union (Earle – Jägerskog – Öjendal 2010:228) was important as well, as it utilized political leverage while both Hungary and Slovakia were seeking EU membership. The case was officially closed in 2017 when Slovakia requested for the case to be discontinued, which Hungary supported. This request was accepted by the ICJ (ICJ 1993), with the note that both countries retained their right to request further legal clarification or decision rulings by the ICJ. This means that there is an open option for further legal action in the future. The significance of this case is extremely important: this was the first time that the International Court of Justice ruled over an environmental dispute (Köböl-Benda 2023). The Gabčíkovo–Nagymaros Dams Project case is the fundamental base for other environmental rulings of the International Court of Justice.

VI. Law and water: the aftermath

One of the fundamental needs of any society is connection. Human beings are social animals with an inherent need to belong to a collective. Throughout history, despite the exponential explosion of the global population, this need remained the same, though its characteristics evolved. Globalization is a phenomenon that has been present for centuries, from the Silk Road to the colonization of new continents to the 21st century, where trade, financial stability and cooperation are the primary elements shaping global connectivity. To guarantee this cohesion, there is a vital need for the establishment of a framework of enforcing rules, laws and communication. Such a framework is essential to prevent phenomena such as genocides, environmental catastrophes, situations that could endanger the entire global population. International law serves this critical purpose, providing the legal foundation for the examples and arguments presented in this paper.

In many cases, International Law is incapable of resolving disputes between countries because it has its own limits. The first step in understanding this field

is to categorize its many branches, such as International Criminal Law, International Trade Law, Law of the Sea. The topic this paper addresses is connected first and foremost with International Environmental Law. Because water is a transboundary entity, there is a critical need for mechanisms that protect all the parties involved, as well as nature itself. In simple terms, International Environmental Law deals with environmental protection and sustainable development. Often, there are intersections between these branches; for instance, the Erika Oil Spill (1999) and the Prestige Oil Spill (2002) are two cases that the intersection was International Environmental Law and Maritime Law. All legal cases presented as examples in this paper are all rooted in International Environmental Law.

In the previous chapter, I presented the causes and the results of the water-based catastrophes in Central and Eastern Europe. It is equally important to examine the aftermath of these cases, how they unfolded and whether any substantive change occurred following the legal decision-making process. The Gabčíkovo – Nagymaros Project legal battle concluded in 2017 with a mutual agreement between Slovakia and Hungary to end the conflict. However, the International Court of Justice (ICJ) ruled that either party may bring the case back before the Court to re-open the proceedings at any time. This case serves as a great example for primary two reasons. First, it represents the first case of the ICJ ruling on International Environmental Law without the parties being engaged in an armed conflict. The second reason is political: by declaring the case closed but open ended, the Court granted both sides the legitimacy to use the dispute as a source of political leverage and a strategic pressure point. This case forms the basis of my argument and hypothesis that water-related conflicts and issues can and will be utilized as political tools. As previously mentioned, the region of Central and Eastern Europe is positioned to become one of the most critical players in international affairs.

From a legal perspective, the Oder River ecological disaster remains an ongoing investigation of how and why the catastrophe occurred, alongside active legal proceedings. Potential lawsuits are emerging from affected communities and environmental groups against responsible entities such as government agencies and industrial polluters. However, this litigation faces significant challenges: it is difficult to isolate the exact source of pollution, and gathering the evidence to prove causation is time-consuming. Beyond the

ecological impact, the disaster has triggered substantial policy changes as well. Numerous organizations (Directorate-General for Environment 2023) and public advocacy groups have called for stricter environmental regulations, the monitoring of water quality and more cross-border cooperation in addressing environmental emergencies and mitigating potential conflicts.

The Baia Mare cyanide spill is perhaps the most complex case of all four presented in this paper. The primary parties involved were Hungary and Romania, with the former being directly affected by the environmental disaster. Hungary brought the case before the ICJ and the latter ruled in favour of Hungary, with Romania being ordered to pay compensation to Hungary. The disaster was mainly the responsibility of a mining company that was operating in the region. The mining operation, known as Aurul, was a joint venture between the Australian company Esmeralda Exploration and a Romanian state-owned entity. Hungary filed a massive lawsuit against the mining company; however, the company strategically filed for bankruptcy, leaving no assets to cover damages and in 2010, the Hungarian government (KvVM 2010) was forced to officially close the case without receiving compensation. This disaster impacted the mining industry in Romania, and resulted in environmental impact assessments, safety standards and operating mechanisms.

The last case is yet another Hungarian example. The 2010 Ajka alumina plant disaster resulted in significant legal and environmental consequences. The Hungarian government (Zeldin 2010) reacted immediately, initiating legal action against the responsible company, demanding fines and compensation. Unlike other transboundary cases, this disaster led to criminal prosecutions, were several executives and employees were sentenced to prison for negligence. The catastrophe led to a total overhaul of industrial safety standards (WWF Europe 2011), resulting to more frequent inspections, maintenance as well as the creation of emergency response plans.

Furthermore, it is important to recognize that International Law and international courts have their own limits. These limitations are rooted in a lack of centralized enforcement. States participate in the international legal system of their own free will, based on "voluntary" compliance; there is no such thing as global executive authority to enforce the decision of the court. A second critical factor is the lack of universality, as not all states participate in, acknowledge or follow international agreements. This lack of consensus leads

to the undermine of the effectiveness of international law. The previously mentioned examples regarding water related catastrophes and environmental law suggest that the applying methods for solving such conflicts remain rooted in diplomacy, mutual agreements and cross -border cooperation.

VII. In aqua veritas – Justice for Water: A Conclusion

The primary purpose of this paper has been to introduce the concept of the water as a geopolitical tool and the complexity around it. As established in the Introduction, the central hypothesis of this paper is that water related issues, while relatively new to the mainstream political field, will occupy the centre of the global community's focus in the near future. Increasingly, climate change and its consequences are being addressed not merely due to an abstract moral consciousness or scientific understanding, but rather because of the many tangible phenomena that have occurred these last years. Extreme floods, heatwaves, rush winters are just a few of the many examples of visible climate change.

Throughout this article, I tried to introduce the concept of water and its essential role in human existence. Next, I explained the reasons why I chose the region of Central and Eastern Europe as a primary focus, advancing the hypothesis that this region will become the epicentre of future global affairs, with Hungary playing a pivotal role in international water management. Furthermore, my research has examined the environmental challenges of water by analyzing global conflicts and specifically focusing on water disasters that have occurred in Central and Eastern Europe. As proposed in my hypothesis, I have analyzed all the above under the prism of water security and the securitization theory. This framework was selected for two reasons; first, to establish a new analytical approach for my further research upon the subject of water and the CEE region; and second, because securitization theory provides the necessary tools to examine how framing water as an existential threat, through speech acts and the identification of conflict catalysts, reshapes the landscape of International Relations.

The subject of water is a vast, offering unlimited research opportunities. From the socioeconomic impact of accessible potable water, to the consistency of atmospheric chemicals in rainwater, one can choose and combine any topic related to water and create something completely new. This potential for original thinking, without being strictly bound by traditional canons, is precisely why I chose this field. In my further research, I intend to focus on the politico-economic and geopolitical dimensions of water, analyzed through the lens of environmental challenges. As the 21st becomes defined by a global energy race, control over natural resources will serve as a primary catalyst for conflicts. There are notable examples that support this argument. The Taiwanese and the Ukrainian cases are just two of many. In the first case, Taiwan holds the production of more than 90% of microchips, and in the second case, the Ukrainian fields offer good quality and fertile soil which pose as agricultural opportunities. Both of those cases are strongly connected to water security.

The challenges I encounter, and expected to face, through this research are significant. Due to the fluid boundaries of my research topic, it is difficult not to be distracted by elements that could potentially be integrated into the research. I would like to use many different approaches with the help of different academic fields. The most challenging part of the research lies in my ability to build my arguments in a way that are logical and easily understood. I am excited and I have the best hopes and intentions regarding the presentation of my findings.

As water demands, one should flow with the flow. In aqua veritas.

Literature

- BBC News (2000): Death of a River. *BBC*, 15 February 2000. Online: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/642880.stm> (Accessed 2024. 11. 11.).
- Bergman, J. – Wells, K. – Nordyke, K. (2024): Declare Your Independence: Hollywood’s Most Patriotic Movies and TV Series. *The Hollywood Reporter*, 3 July 2024. Online: <https://www.hollywoodreporter.com/lists/best-patriotic-movies-tv-shows/mr-smith-goes-to-washington/> (Accessed 2024. 11. 09.).
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – De Wilde, Jaap (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Cassidy, Emily (2021): Zuiderzee Works. *NASA Earth Observatory*, 6 September 2021. Online: <https://science.nasa.gov/earth/earth-observatory/zuiderzee-works-148799/> (Accessed: 2024. 11. 09.).
- Constitution of the Republic of Ecuador (2008): *Official Register*. Online: <https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (Accessed: 2024. 12. 13.).
- Davie, Tim (2019): Hydrology as a Science. In Davie, Tim: *Fundamentals of Hydrology*. London: Routledge, 1–13.
- Directorate-General for Environment (2023): Zero Pollution: New report draws lessons from the Oder River ecological disaster. European Commission, 17 February 2023. Online: https://environment.ec.europa.eu/news/oder-river-report-2023-02-17_en (Accessed: 2024. 12. 18.).
- Durieux Jean-François (2009): Climate Change and Forced Migration Hotspots. From Humanitarian Response to Area-wide Adaptation. *UNHCR*, 6 April 2009. Online: <https://www.unhcr.org/media/presentation-climate-change-and-forced-migration-hotspots-humanitarian-response-area-wide> (Accessed: 2024. 11. 09.).
- Earle, Anton – Jägerskog, Anders – Öjendal, Joakim (eds.): *Transboundary Water Management: Principles and Practice*. London: Routledge.
- Eco Jurisprudence Monitor (n.d.): India Supreme Court Case: Salim v State of Uttarakhand (legal personhood Ganga/Yamuna Rivers). Online: <https://ecojurisprudence.org/initiatives/salim-v-state-of-uttarakhand/> (Accessed: 2024. 12. 13.).
- Encyclopaedia Britannica (n.d.a): Wudu Encyclopaedia Britannica. Online: <https://www.britannica.com/topic/tahara-Islam> (Accessed: 2024. 12. 09.).
- Encyclopaedia Britannica (n.d.b): Mikvah. *Encyclopaedia Britannica*. Online: <https://www.britannica.com/topic/mikvah> (Accessed: 2024. 12. 09.).
- Esfandiary, Dina (2023): Axis of Convenience: Why Iran’s Partnership With Russia Endures. *Foreign Affairs*, 17 February 2023. Online:

OVERVIEW

<https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/axis-convenience> (Accessed: 2026. 05. 24.).

Free, Gary – Van de Bund, Wouter – Gawlik, Bernd – Van Wijk, Lorenzo – Wood, Maureen – Guagnini, Enrico – Koutelos, Konstantinos – Annunziato, Alessandro – Grizzetti, Bruna – Vigiak, Olga – Gniecchi, Marusca – Poikane, Sandra – Christiansen, Trine – Whalley, Caroline – Antognazza, Federico – Zerger, Benoît – Hoeve, Rolf-Jan – Stielstra, Hans (2023): *JRC Technical report. An EU analysis of the ecological disaster in the Oder River of 2022*. Luxembourg: Publications office of the European Union.

Global Nonviolent Action Database (n.d.): Environmentalist Groups Prevent the Construction of Danube River Dam, Hungary, 1984-1989. *Swarthmore College Peace Collection*, <https://nvdatabase.swarthmore.edu/content/environmentalist-groups-prevent-construction-danube-river-dam-hungary-1984-1989> (Accessed: 2024. 11. 18.).

Greenpeace (2000): The Baia Mare Gold Mine Cyanide Spill: Causes, Impacts and Liability Analysis. ReliefWeb, 12 April 2000. Online: <https://reliefweb.int/report/hungary/baia-mare-gold-mine-cyanide-spill-causes-impacts-and-liability> (Accessed: 2024. 11. 11.).

ICJ (1993): Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia): Overview of the Case. *International Court of Justice*. Online: <https://www.icj-cij.org/case/92> (Accessed: 2024. 11. 18.).

ICJ (1997): Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia) - Judgment. *International Court of Justice*. Online: <https://www.icj-cij.org/node/101335> (Accessed: 2024. 11. 18.).

IFAW (2022): The Impact of Climate Change on Our Planet's Animals. *International Fund for Animal Welfare*, 28 February 2022. Online: <https://www.ifaw.org/journal/impact-climate-change-animals> (Accessed 2024. 11. 07.).

IFRC (2020): Case Study: Chemical Spill – Red Sludge. Technological and Biological (CBRN) Hazards. *International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies*, 15 December 2020. Online: <https://www.ifrc.org/document/hungary-chemical-spill-red-sludge-2010> (Accessed: 2024. 11. 13.).

IOM (2021): *Institutional Strategy on Migration, Environment and Climate Change 2021–2030. For a comprehensive, evidence and rights-based approach to migration in the context of environmental degradation, climate change and disasters, for the benefit of migrants and societies*. Geneva: IOM.

Islam, S. Nazrul – Winkel, John (2017): Climate Change and Social Inequality DESA Working Paper Np- 152. United Nations. Online: https://www.un.org/esa/desa/papers/2017/wp152_2017.pdf (Accessed: 2024. 11. 09.).

- Kertész, Adam (2016): Is Desertification a Problem in Hungary? *Landscape & Environment*, 10(3-4):242–247.
- Kissinger, Henry (1994): *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster.
- Klare, Michael T. (2015): Hard Power, Soft Power, and Energy Power: The New Foreign Policy Tool. *Foreign Affairs*, 3 March 2015. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2015-03-03/hard-power-soft-power-and-energy-power> (Accessed: 2024. 11. 09.).
- Köböl-Benda, Vivien (2023): Gabčíkovo-Nagymaros Project Case Judgment – 25 Years On. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 10(1):66–82.
- KvVM (2010): IX. A Minisztérium és az alá tartozó fejezetek/intézmények folyamatban lévő peres ügyei. Online: <https://adoc.pub/karteritesre-iranyulo-perek.html> (Accessed: 2024. 12. 18.).
- La, Viet Phuong – Nguyen, Minh Hoang – Vuong, Quan Hoang (2024): Climate Change Denial Theories, Skeptical Arguments, and the Role of Science Communication. *Qeios*, 25 March 2024. Online: <https://www.qeios.com/read/9WXW9S> (Accessed: 2026. 05. 28.). <https://doi.org/10.32388/9WXW9S>
- NASA Earth Observatory (2000): Svante Arrhenius (1859–1927). 18 January 2000. Online: https://web.archive.org/web/20250314200832/https://earthobservatory.nasa.gov/features/Arrhenius/arrhenius_3.php (Accessed: 2026. 05. 24.).
- Naziz, Arjuman (2020): The Privatisation of Water in Developing Countries: The Influence of Transnational Actors. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 24(3):130–141.
- New Zealand Legislation (2017): *Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act 2017*. Online: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2017/0007/latest/whole.html> (Accessed: 2024. 12. 13.).
- Nöstlinger, Nette – Lau, Stuart (2024): German Authorities Suspect Water Supply Sabotage on Military Base. *Politico*, August 14 2024. Online: <https://www.politico.eu/article/water-supply-sabotage-military-bases-germany-nato-cologne-geilenkirchen/> (Accessed: 2024. 11. 13.).
- Notte, Hanna (2023): Moscow Is Bringing Washington’s Enemies Together. *Foreign Affairs*, 6 October 2023. Online: <https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/russias-axis-sanctioned> (Accessed: 2024. 11. 10.).
- Nye, Joseph S. Jr. (1990): Power and Influence after the Cold War. *Foreign Policy*, 80:153–171. <https://doi.org/10.2307/1148580>

OVERVIEW

- Oestigaard, Terje (2021): Water and Religion. In Sammons, Steven J. (ed.): *The Oxford Research Encyclopedia of Religion*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190854584.013.477>
- Oxford Learner's Dictionaries (n.d.): Definition of Entity. *Oxford Learner's Dictionaries*. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/entity?q=entity> (Accessed: 2024. 12. 09.).
- Piquer, Isabelle (2022): Thousands of Illegal Wells in Spain Worsen Water Shortage. *Le Monde*, 13 August 2022. Online: https://www.lemonde.fr/en/environment/article/2022/08/13/thousands-of-illegal-wells-in-spain-worsen-water-shortage_5993512_114.html (Accessed: 2024. 11. 18.).
- Robertson, Derek (2024): Trump, Musk and the Second Space Race. *Politico*, 25 November 2024. Online: <https://www.politico.com/newsletters/digital-future-daily/2024/11/25/trump-musk-and-the-second-space-race-00191548> (Accessed: 2024. 12. 30.).
- Staab, Steffen – Studer, Rudi (eds.) (2009): *Handbook on Ontologies (International Handbooks on Information Systems)*. Berlin: Springer.
- Tignino, Mara (2023): The Regulation of Crimes against Water in Armed Conflicts and Other Situations of Violence. *Revue Internationale de La Croix-Rouge*, 105(706):706–734.
- UNDP (2023): Climate Change is a Matter of Justice – Here's Why. *United Nations Development Programme*, 30 June 2023. Online: <https://climatepromise.undp.org/news-and-stories/climate-change-matter-justice-heres-why> (Accessed: 2024. 11. 13.).
- United Nations (2013): What is Water Security? Infographic. United Nations, 8 May 2013. Online: <https://www.unwater.org/publications/what-water-security-infographic> (Accessed: 2024. 11. 11.).
- van Munster, Rens (2012): Securitization. In *Oxford Bibliographies*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/obo/9780199743292-0091>
- Wesche, Philipp (2021): Rights of Nature in Practice: A Case Study on the Impacts of the Colombian Atrato River Decision. *Journal of Environmental Law*, 33(3):531–555. <https://doi.org/10.1093/jel/eqab021>
- Wilson, Joseph (2024): Catalonia Tourists May Soon Face Water Restrictions – but Swimming Pools Spared as 'Climate Refuges'. *Euronews*, 17 April 2024. Online: <https://www.euronews.com/green/2024/04/17/catalonia-tourists-may-soon-face-water-restrictions-but-swimming-pools-spared-as-climate-r> (Accessed: 2024. 11. 18.).
- WWF Europe (2011): One Year After the Red Mud Disaster: WWF Warns Against Ticking Time Bombs, Calls for Action Plan for Central and Eastern Europe. *WWF*, 3 October

2011. Online: <https://www.wwf.eu/?201848/One-year-after-the-red-mud-disaster-WWF-warns-against-ticking-time-bombs-calls-for-action-plan-for-Central-and-Eastern-Europe> (Accessed: 2024. 12. 18.).

Zeldin, Wendy (2010): Hungary: Initiation of Criminal Investigation of Chemical Spill Disaster. *Library of Congress*, 12 October 2010. <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2010-10-12/hungary-initiation-of-criminal-investigation-of-chemical-spill-disaster/> (Accessed: 2024. 12. 18.).

Kenaan Arij

The Role of International Bodies in Solving Conflicts in the Middle East

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.010>

Abstract

This research paper examines the conflict resolution process in the Middle East, focusing on the roles of the United Nations, European Union, the Arab League, and the Organization of Islamic Cooperation in this process. It also contains an analysis of peacekeeping operations, mediation, humanitarian assistance, and diplomatic efforts in this field. This paper argues that while it is true that international organizations operate deeply in global conflicts, several limitations occur where they constrain the organizations' effects structurally, politically, and legally. These international bodies face challenges during their performance, such as great power rivalry, veto power usage, state sovereignty, and institutional weakness. Through a case study on the Lebanese Civil War (1975–1990), this research sheds light on how a fragmented mandate, political alignment, and lack of neutrality affect the success and failure of international intervention. However, the Taif Agreement succeeded in achieving peace and institutional reconstruction.

This research concludes that international efforts are important in this interconnected world in order to maintain peace, but their success is strongly tied to coordination between the concerned bodies, political will, institutional reform, and local legitimacy.

Keywords: International Organizations, Conflict Resolution, Middle East, Great Power Politics, Lebanese Civil War

I. Introduction

The Middle East has always been a central arena for global politics, where ideologies vary, and interests compete. For decades, this region has been a site of conflicts and a major war zone for Arab and foreign states, with conflicts such as the Arab-Israeli conflict, the Lebanese Civil War, Syria, Yemen, and the conflict in Iraq. Each of these conflicts has been a major focus for international organizations such as the United Nations, European Union, and the Organization of Islamic Cooperation, which play important roles as mediators,

166

peacekeepers, and providers of humanitarian aid. To understand global politics, it is important to know how those organizations work and cooperate to achieve resolutions, where their interconnections are a key factor in achieving peace.

From an academic perspective, this research is significant. The Middle East is a key setting in which to examine how international conflict resolution systems strengthen and how multilateral diplomacy can also fail.

The main goal of this study is to examine how international organizations generally deal with conflicts and what measures they take to implement peace, in addition to explaining real experiences and how they have helped to resolve these conflicts.

This topic was chosen because it is both timely and of personal interest. The Middle East is always in the news, and as a Lebanese student studying International Relations in Europe and someone interested in understanding the international political system, I wanted to know why organizations set up to maintain international peace seem so limited in this area. This topic has allowed me to explore the ideals of the UN Charter, such as human rights, equality, and collective security, and how they are actually implemented in real-world conflicts.

The central idea of this research is as follows: even though international organizations are powerful and have resources, their actions remain limited mainly because of three factors: the influence of powerful countries on the decision-making process, local leaders and sovereignty, and the built-in limits of the global governance system. While these organizations have succeeded in resolving conflicts and providing humanitarian aid, their overall impact is often weakened by a lack of enforcement power and the domination of powerful states' agendas.

I used an analytical approach to conduct this research, focusing on institutional documents, official reports, and academic studies. I focused on interventions and mediation activities across various conflicts to identify broader trends rather than only isolated events. This method allowed me to critically assess both the successes and failures of international missions, especially the balance between the ideal norms of such organizations and practical actions. By using the Lebanese Civil War as a case study, I grounded the theory in real-world examples of diplomatic work and conflict management.

There were many challenges, such as limited access to sources due to their sensitivity or incompleteness. In addition, the dynamic nature of the Middle East political system made it hard to find information about the latest developments.

The 2 main questions in this research are: How do international organizations such as the United Nations, European Union, Arab League, and Organization of Islamic Cooperation work to resolve conflicts in the Middle East, and what factors determine their success? To what extent do political, structural, and legal constraints, such as great power rivalry, state sovereignty, and institutional limitations, limit or undermine the ability of international bodies to achieve sustainable peace in the region?

Moreover, the 2 hypotheses raised in this research are: first, the international bodies play an important mediating and humanitarian role in Middle Eastern conflicts, but their effectiveness legally depends on the cooperation of great powers and the political will of regional actors. Second, the persistent influence of international power politics, with the legal and institutional weaknesses of international organizations, significantly undermines their ability to implement resolutions and achieve a maintained peace in the Middle East.

In short, this research shows that while the international organizations are the main bodies that are responsible for maintaining international peace and security, their effectiveness is strongly linked to their ability to coordinate and cooperate, distribute tasks, and expand an interconnected network to cover all aspects. Understanding this not only improves academic knowledge but also contributes to highlighting existing gaps, allowing new ideas to be developed to overcome real obstacles that such organizations may face.

II. International Bodies as Key Actors in Conflict Resolution in the Middle East

II.1. The United Nations and Its Framework for Peace and Mediation

II.1.1 Historical background of UN involvement in the Middle East

The United Nations was established after World War II, following the failure of the League of Nations to prevent that war. It was established in 1945, a year that significantly changed the world order. In San Francisco, 50 nations were invited to attend a conference in order to draft a new framework for maintaining international peace and security and preventing new wars.(UN 2025a.)The UN's first major engagement in the Middle East was the Palestine question (1947–1948), which at that time tested the UN's peacekeeping and mediation capacity, represented by the UN Truce Supervision Organization (UNTSO), whose main role was to monitor the ceasefire. Moreover, during the Cold War (1950s–1970s), the UN gained a wider role in the Middle East as it faced new crises that required diplomacy and peacekeeping, and it created the UN Emergency Force (UNEF) and established missions in Lebanon, the Golan Heights, and the Sinai.

II.1.2 Mechanisms of Conflict Resolution (Peacekeeping, Mediation, Resolutions)

According to Article 33 of Chapter VI of the United Nations Charter, the nation states must first use negotiation and diplomacy when dealing with a dispute, force should not be used at this stage. In addition, the Security Council can call upon the parties, when necessary, to settle a dispute. Articles 33 to 38 of the UN Charter set out the peaceful steps that should be taken by the parties in any conflict before it escalates into a threat to international security. They clearly emphasize the importance of the initial stages, in which the parties must seek solutions through negotiation, mediation, arbitration, communication, and cooperation in order to overcome the issue without creating further conflicts or

OVERVIEW

leading to war. Every member state, or any state that accepts the UN charter, should first bring the dispute to the Security Council or the General Assembly to put the topic on the table and examine it to reach an appropriate resolution. Because of issues related to wealth sharing, power sharing, human rights, and security, the role of international organizations has moved beyond securing a ceasefire and has started to focus on achieving comprehensive settlements.

The United Nations uses different mechanisms to address conflicts, but some are particularly important, such as mediation, peacekeeping, and resolution. Mediation is a diplomatic tool through which a third party intervenes in a conflict to help the parties reach a mutual agreement. This step is often carried out by the General Assembly or a special envoy who conducts diplomatic communication between the parties. It is true that this mechanism depends on diplomatic dialogue and is theoretically effective, but in reality, it differs. Major powers often manipulate this process and prioritize their own interests in the ongoing situation rather than focusing on resolving the conflict. Secondly, peacekeeping is another crucial way to address the conflict itself. This tool provides the organization with daily and updated information, especially when there is a risk escalation. UN peacekeepers are not an enforcement tool, as many people think, but they may use force in order to defend themselves or to protect their mandates (UN 2025b). These peacekeeping missions are facing problems and are increasingly raising their concerns. This is because the forms of warfare are changing rapidly, and peacekeepers are facing greater threats, especially in some African regions, where significant measures have been taken to protect these missions (Anyadike 2025). Thirdly, Security Council resolutions are the most formal tool to maintain international peace and security, with the council acting under Chapters VI and VII, as in resolutions 242 and 338, that highlight the idea of 'The Land for Peace'. Together, these three mechanisms, mediation, peacekeeping, and the Security Council resolution, are the core instruments of the United Nations, and theoretically, they can guarantee a peaceful world. However, what has happened in the Middle East, especially in Syria and Palestine, has shown the opposite, as such organizations failed at first to maintain peace in these countries and took considerable time to gain the capability to intervene in the conflicts and set limits.

II.1.3 Achievements and Limitations of UN Interventions

These achievements can be divided into several sectors, such as achievements in establishing and sustaining peacekeeping missions, providing humanitarian assistance and protection of civilians, and conducting diplomatic mediation.

Experience shows that the success of UN peacekeeping missions is highly linked to four major points; when these are achieved, experts can say that the mission has been accomplished (UN 2025c). First, restoring the state's ability to provide security and public order to citizens and institutions. Second, work to boost the presence of law and respect for rights. Third, supporting the political system, which is the most fragile structure in any state after conflict. Fourth, promoting social and economic recovery and development by providing human and financial aid and organizing workshops for the public to spread knowledge about the requirements for recovery after war. According to these points, the United Nations has successfully created long-term peacekeeping missions that are responsible for limiting potential escalations that may appear, in addition to maintaining ceasefires in some regions, such as the UNDOF in the Golan Heights and UNIFIL in southern Lebanon.

United Nations agencies such as UNHCR, UNRWA, and WFP have expanded the humanitarian relief network, saving millions of lives in conflict areas, especially in Palestine, Syria, and Yemen. In 2024, the UN and partner organizations spent \$46.4 billion to help 180.5 million people in 72 countries, with the largest share of this budget going to the Middle East and Africa due to the scale of the crises there (Global Humanitarian Overview 2024).

Diplomatic mediation is a continuous task for international organizations, which are constantly working on this topic through organizing conferences and holding meetings. As a real-life example, we can consider the diplomatic mediation between Israel and Hamas, which been conducted mainly in Egypt and Qatar. Egypt shares borders with Israel, and Qatar has become an important diplomatic and financial intermediary between the two parties, with Cairo often hosting indirect negotiations between Israel and Hamas, while Doha serves as a venue that brings the international community and Hamas to the same table (Amit – Parkash 2025). The achievements of diplomatic mediation are also reflected in peace agreements that were successfully reached and maintained

for a period of time, such as the Arab-Israeli Armistice Agreements of 1949, the Iran-Iraq ceasefire of 1988, and the Yemen Stockholm Agreement of 2018.

Although international organizations are considered important global actors and have political presence and influence, they still face some limitations that sometimes prevent them from providing the minimum levels of assistance. These limits are no longer hidden, they are now globally recognized and well known, such as veto power, state sovereignty, the interests of major powers, and private agendas. Veto power is considered one of the most powerful tools to block a decision and can be used by any of the five permanent states of the Security Council (Better World Campaign 2025). For example, the United States first used its veto power to block a decision to agree on a ceasefire in the Arab Israeli conflict (Shahood 2024). States also sometimes refuse the intervention of international organizations in their political system when they consider it a violation of sovereignty, this is what happened in Syria and Iraq when the UN security Council authorized cross border humanitarian aid, which the Syrian government considered it as a breach of national sovereignty, and similarly when the United States invaded Iraq without explicit agreement of the security council, which was considered a violation of national and international law (UN 2014).

II.2 Complementary Roles of Regional and International Organizations

II.2.1 Arab League Initiatives and Mediation Efforts

The Arab League, established in 1945, was the first regional organization of its kind in the Arab world, aimed at boosting unity, coordinating political action, and implementing peaceful solutions to inter-Arab disputes. For many years, the main focus of this organization was the inter-Arab conflicts, such as Lebanon-Syrian tensions and the Arab-Israeli conflict, especially because the Arab League is based in Egypt, a key state that shares a border with Israel. This organization has been involved in many crucial developments in the Middle East, for example, during the Syrian crisis, the United Nations extended its cooperation with the Arab League in order to coordinate political, financial, and

social support for the state (UN 2025d). The Arab League is well aware of the importance of maintaining friendly relations with the United Nations, as emphasized by Ahmed Attaf, Minister for Foreign Affairs of Algeria, when his country held the Council presidency in January. The organization has successfully brokered agreements that made a difference in the region's history, such as the creation of the Palestine Liberation Organization (PLO) in 1964, which was later recognized as the sole legitimate representative of the Palestinian people, contributing efficiently in diplomatic dialogues in international and regional conferences. Besides that, the Arab League played a critical role in ending the Lebanese Civil War, where they made the Taif Accord, which was mediated by the Saudi and supported and coordinated by the Arab League, bringing an end to fifteen years of civil war (Kamrava 2013).

II.2.2 The European Union's Diplomatic and Humanitarian Engagement

The European Union plays an important role as a normative power that is responsible for promoting peace and democracy and for ensuring the protection of human rights, mainly through diplomacy, aid, and missions to the region. Its major contribution is in the financial and technical sectors, as the Union is always eager to support the reconstruction and improvement of governance in the Middle East. Besides that, the European Union attaches great importance to what is happening in Palestine, and emphasizes that Palestinians and Israelis deserve to live in a lasting peace and security, by ending the fighting and bringing a real end to the hostage issues as a starting point for building a peaceful life (European External Action Service n.d.).

Not only that, but the European Union also acts as a humanitarian and development actor in the Middle East, with the EU and the European Commission's DG ECHO being among the largest donors to humanitarian activities in Syria, Lebanon, and Yemen (European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations 2025). They have focused mainly on providing immediate assistance for basic needs, such as food, water, and healthcare, especially in times of war, because people, especially children, are more exposed to severe and potentially fatal diseases (Médecins Sans Frontières 2025). They

have also helped Syrian Refugees who were forced to leave their country, for example, they create special programs for Syrian Refugees in Lebanon to maintain access to healthcare and basic living conditions, including organizing food distribution missions to cover their essential needs.

II.2.3 Organization of Islamic Cooperation and its Conflict-Resolution Tools

The Organization of Islamic Cooperation (OIC) is the second-largest intergovernmental organization after the United Nations, with 57 member states. It works to protect and save the Islamic interests and rights around the world. It was established in 1969 (Organisation of Islamic Cooperation 2025). The organization has several tools to resolve conflicts. First, the Charter calls upon the members to seek solutions to their conflicts through peaceful means such as negotiation, mediation, arbitration, and other forms of dialogue. Second, the OIC has worked hard to expand its mediation capabilities through a long process of establishing a new network of mediators, experts, and diplomats in order to build a diplomatic team that can conduct dialogue successfully and meet mutual interests. Thirdly, this organization uses political and strategic tools to influence international governance, for example by issuing resolutions that call for actions to limit crises, such as ceasefire, peace talks, or even sanctions against countries that are parties to the conflict or that contribute to its escalation. Also, the OIC applies pressure not only as a single organization, but as a group of 57 votes in international organizations such as the United Nations and the Organization for Security and Cooperation in Europe. In this way, the OIC can more effectively advance and protect its position globally.

III. Opportunities and Challenges for International Engagement in the Middle East

III.1. Structural, Political, and Legal Constraints Facing International Bodies

III.1.1. Influence of Global Power Politics on International Decision-Making

International organizations mainly rely on funding and donations from wealthy states, which spend huge amounts of money to cover their budgets. As a result, the more a country contributes financially, the more it tends to be taken into consideration in decision making. For example, the United States is the largest financial contributor to the United Nations, accounting for about 22% of the regular budget, quarter of the peacekeeping budget, around 45% of the humanitarian programs budget and many millions in voluntary engagement made throughout the agenda (Lombardo 2025). This results in pressure for decisions taken in the organization to align perfectly with the U.S. interests in order to be implemented, especially when it comes to natural resources, where the United States clearly places its interests on the table first. Economic and military powers also play a role in domination, a state with a larger economic or military sector tends to be more dominant in the international arena because it can more easily withdraw from agreements and cut funding, or withdraw its military forces from certain areas and thereby risk provoking new conflict (Abebe 2025). This is considered important and is always analyzed deeply, because today's world is multipolar and every actor works to achieve its own goals.

States no longer seek influence over global decisions, only using hard power tools such as wars and sanctions, nowadays an important concept is 'Soft Power'. Soft Power is a concept popularized by Joseph Nye that refers to new tools that shape the global stage (Saaida 2023). Tools such as culture, music, social media, and news are sometimes more effective than wars in changing mindsets, promoting new ideas, or delivering a message. Diplomacy is much

more important and effective than any other tool, and it is considered a form of soft power through which agendas can be advanced by diplomatic means.

III.1.2. Sovereignty Concerns and Resistance from Local Actors

Sovereignty is one of the most controversial concepts in political science and international law, and it is discussed in relation to different areas such as internal water, territorial seas, contiguous zone, and exclusive economic zone (Britannica 2025). It can be broadly defined as the principle that a state has supreme and authority internally and externally, is not subject to interference by external actors, and works to fulfil its own interests. Actors often refuse the intervention of international organizations when those organizations extend their authority to the nation's territory or interfere in its political system and functional borders. (An actor may also reject the involvement of those organizations if they seek to control internal systems, such as domestic law, which should be defined only by the local government [Okada 2023]).

For instance, the Syrian government rejected the humanitarian operations conducted by the United Nations under the Security Council Resolution 2165, which aimed to provide assistance to the country at the peak of the war in 2014 (UN Security Council 2014). This case reveals how a state can use sovereignty to limit international intervention, even in humanitarian aid, because such intervention may increase tension between the state and the international community.

A similar situation occurred in Yemen, where the Houthi movement which, has control of the capital, has detained and restricted the work of the United Nations, accusing it of harming and violating state sovereignty and of spying for external powers (Nichols 2025). It is clear from this experience that the Houthis used sovereignty as a political defense against international organizations in order to prevent them from gaining access to the area and probing more deeply into the corrupted and complex system.

III.1.3. Legal and Institutional Limitations of International Bodies

The United Nations, as an international organization, is limited in its actions for several reasons. To begin with, the design of the UN charter limits its actions, as it was written to define the organization's framework in a way that protects state sovereignty and maintains consensus among major powers. This clearly limits the UN's ability to intervene in conflict resolution unless the Security Council authorizes such action (Luck 2006). When it is up to the Security Council, decisions become harder to take because, at this stage, a powerful tool intervenes: the veto power. For instance, Article 2(7) explicitly prohibits the organization from intervening in domestic affairs, and this has been reflected in practice where UN action was restricted in Syria and Yemen.

Security Council veto power can create political paralysis, as the five permanent members (the United States, Russia, China, the United Kingdom, and France) can block decisions, making them impossible to adopt, and this tool is usually used by a state that does not find the agreement in its interests or feels that it does not reflect its priorities (Luck 2006). China and Russia have repeatedly vetoed resolutions concerning Syria, more than sixteen vetoes since 2011, and the United States has done the same with the resolutions concerning Israel.

The UN, like other international bodies, lacks independent military capacity, which makes it directly dependent on member states for all aspects (logistics, funding, troops, and so on) (Weiss – Thakur 2020). This dependence makes the United Nations weak in enforcing its resolutions, especially during periods of conflict. For example, peacekeeping missions such as UNIFIL in Lebanon or UNAMI in Iraq depend on voluntary funding and programmes, a reality that limit their effectiveness.

International organizations are also similar to other large institutions in that they are characterized by bureaucracy and administrative problems, decision making is a long process that requires time to be completed, and the presence of parties with opposite interests often slows the process and sometimes prevents programmes from even being fully discussed (Thakur 2017). A real-life example is what happened in Libya after 2011, when crisis response was delayed due to administrative issues and bureaucratic procedures between the UN, the EU, and other regional bodies. In addition,

many countries in the Middle East consider international organizations to be biased or to act as tools of external influence, reducing the local authority and legitimacy in order to secure access to the region's natural resources, a perception that is often linked to the legacy of Western imperialism.

III.2. Case Study of International Involvement

Lebanon is a small country located at the intersection of the East Mediterranean and the Middle East. It is known for its plural and multi-religious society. The Muslims (Sunni, Shia, and Druze groups), Christians (primarily Maronite Catholics, along with Greek Orthodox and other denominations) are the components of Lebanese society. This diversity was established through a confessional political system that emphasized sectarian and political affiliation as a key factor in gaining power or benefiting from it. This system was established to ensure fair political representation in the state, without domination by any one party. Still, through time, the demographic, social, and regional issues conflicts escalated, directly weakening the state's authority and replacing it with sectarian loyalty and preference, creating structural conditions that led to the outbreak of tensions on all levels. The war did not take a linear trajectory, but it had unfolded through some overlapping stages. It all started with the clash between Christian militias and Palestinian leftist forces in Ain el Remmaneh, following the Syrian intervention when Syrian forces entered Lebanon aiming to restore the peace but this entry led the country to the third stage of this war which is Israeli invasion to expel the PLO from Lebanon, and that led to the appearance of the Multinational forces and international intervention in Lebanon. The fourth stage was the fragmentation and militia war in which the state's authority reached its minimum, to finally reach the final stage, which was titled by the Taif Agreement and political settlement that laid the basis of the post war governance. All those stages are written in detail in the text.

The Lebanese Civil War (1975–1990) was a long, multi-sided internal armed conflict. It began as clashes between Lebanese rival political sectarian blocs and then evolved to include militias and alliances. It was not only a war of one phase, but it was a group of overlapping wars, including ideology, religion, militias, and sectors. The Lebanese Civil War started due to sectarian

institutional design, state weakness, and regional pressures created a structurally unstable system. The Lebanese political system, after the 1943 National Pact, was built on Confessional power sharing; each sector took a part of the institutional system and worked separately from the other. The President of the Republic is traditionally a Maronite Christian, the Prime Minister is traditionally a Sunni, the Speaker of Parliament must be a Muslim Shia, and the Deputy Prime Minister is often from the Greek Orthodox community. This not only stopped one sector from dominating another but also caused workflow paralysis where institutional tasks were fundamentally connected to private or sectarian interest rather than national interest. Each sector was determined to help its population to guarantee a further term of political representation in the upcoming elections (Suad 2016). And as a result of this act, there was something known as a patron-client network in which every sector operates for the sake of its follower base. For example, some jobs were dedicated only to one group belonging to the sector that was taking control over the institution; in this way, those parties secured a robust base of advocates to be able to continue in their political marathon, and they instrumentalized governmental work to advance their interests. This patron-client system not only weakened the institutions and created sovereign paralysis, but also it made massive effect on external intervention. In the weak state, elites asked for external support from states or other external actors. Support was extended across multiple sectors, such as money, weapons, and protection, to compete with the war parties. In this way, there were openings for outside actors to buy influence by supporting or backing the leaders of the competing sectors. Thus, the great obsession with seeking external support from states led to the appearance of external intervention in the Lebanese interior and the manipulation of bullet decisions, while a near-total absence of authority had a primary goal of fighting domestic rivals. The internal fragmentation led to the need for an external sponsor, who, in turn, approved this and leveraged the existing demand. External actors such as the United States, France, Syria, and Israel started to support Lebanese leaders in various aspects. They provided money, weapons, and political backing that ensured the internal division among the Lebanese population. Those factors all worked together to fragment the internal authority and facilitate the path toward the outbreak of a civil war.

OVERVIEW

The Cairo Agreement of 1969, between the Lebanese government, represented by the Lebanese army and state authority representatives, and the PLO, represented by Yasser Arafat, was held in Cairo and signed in November 1969. This agreement played a role as a pre-war paper that paved the way for this war; it explicitly approved the ability of the Palestinian refugees in Lebanon to be officially armed forces. This agreement put the Palestinian refugee authority in parallel to the Lebanese authority, which led the Lebanese side to lose a crucial part of its sovereignty and control across a vast expanse of the state (GrokiPedia 1970). This agreement ended an already fragile system and reflected the limited ability to engage in rational decision-making in the presence of regional, religious, and sectarian interests by creating a parallel armed authority that accelerated the state's collapse. In 1976, Syria's military force entered Lebanon, claiming to restore stability and the political system, but in practice, it did the opposite. Syria took control over Lebanon; the Syrian presence in Lebanon was an invasion, but later it gained political cover through agreements with the Arab League and ADF, the Arab Deterrent Force. Although it gained political cover, it was not a fully balanced agreement between Lebanon and Syria. It manipulated the decision-making process, limited state sovereignty, and constrained the domestic political outcomes by positioning itself as a mediator or a third party that held a peaceful goal to resolve the conflict (Hudson 1997).

Israel wanted to interfere in this conflict, it had found an interest there to focus on the pursuit of its strategic objective of countering the PLO in Lebanon, and this directly contributed to the escalation of the conflict (Cobban 1984). Israel entered to implement a private agenda and manage the conflict, not to resolve it. They besieged the city, Beirut, trying to enforce decisions and reshape internal balance, making the negotiation process impossible on some topics. Both Countries, Syria and Israel, wanted to benefit from the Lebanese case. It was obvious when Syrian troops supported many Muslims dominated areas, whereas the Maronite viewed this as an external invasion and sovereign threat, so Israel started to fight Syria in the Lebanese airspace (Hijazi 1989). Not only did external actors have the strongest role in escalating the war, but also the internal parties, the internal militias, and sectors intensified the war through sectarian mobilization that made recruitment easier and hardened identity, and turned the political dispute into a vague armed conflict. Christians were divided

into 2 main groups. The first group was the one following the previous president, Franjeyyeh, who was the main supporter of Syria's intervention in Lebanon. The Phalangists and NLP represented the second group. These factions later fought each other, concluding in the 1978 Ehden incident, which led to severe deaths in Franjeyyeh's family members, including Tony Franjeyyeh, his wife, and his daughter. Similar fighting was happening in the south simultaneously, between the Shia, PLO militias, and Israel. Therefore, the Civil War in Lebanon transformed into a proxy war, where Syria fought Israel and supported the Muslim area, and Israel responded in the same way by supporting the opposite Christian sector (Gurses 2014). And Hizbollah was supported by a strong Iranian line, which has been a major factor in supporting Hizbollah's military and organizational capacity through funding, training, and weapons officially since 1980.

Major power countries did not leave the Lebanese political landscape evolving autonomously, without direction from external actors, one of the most important external actors in that period was the peacekeeping missions. The MNF I was the first deployment of the Multinational Force to Beirut in September 1982. MNF I included mainly the US, France, and Italy, which had a primary goal to supervise the evacuation of the PLO from West Beirut after the Israeli invasion. It was upon the Lebanese approval, a short mission for almost 30 days, and it was a clear one, not aiming at fighting or reshaping internal systems to align with the sender state's policy. France, at first, before 1982, had a different policy, independent from Washington, and established friendly relations with Arab states. But after 1982, it had to choose between maintaining its independence from the US or joining it in the MNF to be active in what was happening in Lebanon. It aligned with the second option and played a crucial role in that period. It worked closely with the US, but it supported Amin Gemayel to show its neutrality to all Lebanese parties (Wood 1998). The MNF I was narrow, time-limited, and mostly agreed upon. It succeeded in PLO evacuation as a primary goal, but its withdrawal was very early, and it had limitations in civilian protection. This point directly refers to my hypothesis: a clarified mandate can successfully work, but if it is narrow, this becomes harder and sometimes impossible. In reference to my hypothesis above, the local dynamics and the sectarian structure played a deep role in constraining the peacekeeping missions in Lebanon, according to an interview with Karim

OVERVIEW

Pakradouni. He explained that even allies may be rejected when it comes to domestic credibility, meaning that local political legitimacy in Lebanon is very important. He illustrated why the Christian leaders changed their orientation and asked the MNF I to quit. They did not accept Bashir Gemayel to take power at a time when foreign troops were still present, because their initial goal and slogan was no foreign armies in Lebanon, and they were also to demand the leave of Syria, Israel, and the PLO too. So even though the supported part of this MNF saw it as a politically dangerous issue. Due to the limited success of the MNF I, MNF II was established in 1982 and lasted till 1984, a 2-year mission that had strong causes to appear. The assassination of Bashir Gemayel, the Sabra and Shatila massacres that were severe in which civilians from both sides Lebanon and PLO were randomly slain at the time West Beirut was invaded by Israel and governance structures were notably fragile, and the escalations of the political chaos in the Lebanese political system made it direct causes to establish the MNF II with some modifications to meet the required goals (Tarrabain 1990). The MNF II was made up of the same countries in addition to the UK, but France this time did not show neutrality to the Lebanese government, France was recognized as closer to the government than to the other factions and it coordinated politically with its allies, which was interpreted as taking sides in Beirut internal conflict and this factor directly contributed to the MNF's failure. The MNF II got broader and less clear than the first one, they directly supported Gemayel's government and by that it lost the neutrality where it tended to use military power beyond self-defence, the US targets were hit by offshore naval gunfire and air strikes in support of fighting in Beirut, and this made the MNF look like participant in hostilities supporting one side, not a neutral zone.

This case study revealed that international intervention did not generate sustainable peace in Lebanon owing to the fact that the interveners were ineffective within a coherent peacekeeping framework that aligned with Lebanon's political reality. Due to the limited, clear, and time-restricted mandate, MNF I met a short-term objective, but it didn't address the root causes of instability or keep civilians safe after withdrawal. Unlike MNF 2, its goals were wide and unclear, because it did not have a clear duration, it mixed up the peacekeeping with supporting the Lebanese government and the prevention of power. Due to that, it became tied to the Gemayel government and the Lebanese

army, and lost both credibility and neutrality among other factions. It lost credibility because it took a side with the Lebanese government, used its force for more than self-protection, as previously explained, the ambiguity created mistrust, which it transformed its representation to interfering in governmental issues and deterrence rather than stabilizing the environment, and it could not protect the civilians, which weakened its support even though from the primary supporters. So, the force became involved in the conflict instead of controlling it. These results confirm the main hypothesis: the international mission failed due to fragmented mandates and political alignment that didn't match the country's sectarian power-sharing system, weak state authority, and the presence of local and external veto players. So, in Lebanon, we can see that international involvement can calm violence for a while, but without a strong plan, neutrality, and understanding of local politics, it can't achieve long-term peace.

The Lebanese Civil War left behind a huge disaster in terms of people's deaths, losses, and destruction of homes and residential buildings. Statistics reveal that more than 150,000 deaths were recorded between 1975 and 1990 and almost 17,000 people disappeared (RAND Corporation 2013). This war helped in shaping the new Lebanon because of the displacement and social fragmentation. Mass displacement became a wide definition after this war, and due to the large scale of internal displacement, many people never returned to their original places and areas. This topic is a fundamental issue in Lebanese politics because it directly turned Lebanon into a more geographically segregated country, which considered itself independent of another part of the state, and worked then to reinforce militia authority and weakened the institutional work more because of the deep sectarian division (Gainer – Snesil – Mason 2024). Besides those, emigration in Lebanon was a huge phenomenon, which is also referred to as "Brain Drain," that had severe demographic effects. Emigration during the war reached approximately 990,000 emigrants, about 40% of the population at that time (Cashin 1995). The majority of those people who left the country were heavily concentrated in the working ages (25-44) (Hourani 2006). This is a structural effect on the Lebanese community that weakened the state capacity as well as the workforce, which directly resulted in as a result increased dependence on diaspora remittances. This produced a long-term structural shock for the labour force in the country and human

capital, increasing the economic system's reliance on diaspora remittances. Over time, this built a fragile economic system that was mainly based on this factor, in addition to some services supported by external flow. So, wartime losses can be understood as one of the factors that contributed to building weak institutions that, in their role was part of the Lebanese economic crisis in 2020.

This war was a major cause of state collapse, militia rule, and institutional breakdown. Lebanon was divided into sectarian areas, and the national army was weak and failed to maintain any peace norms. This is directly related to the research hypothesis, which clearly illustrates that due to the host government's limited or absence of real control, internal intervention could not succeed because of the fragmented power, and the internal intervention could not succeed also, since the government's lack of neutrality directly forces the external actors or forces to take a side with the warring parties.

The Civil War ended in 1990, through a mix of political settlement and military enforcement. The Taif Agreement, an agreement that ended the Lebanese Civil War, was a document signed in Saudi Arabia, under the Arab League auspices, supported by the US, and supervised by Syria (Conciliation Resources 2026). It is obvious that external actors had a major role in the Lebanese system, in both peace and war phases. The Taif Agreement officially ended the war and reshaped the Lebanese political system by setting bullet points that till now are guiding Lebanese politics. The Taif rebalanced political representations to 50/50 between Christians and Muslims after having a clear Christian dominance before the war in parliament. This agreement shifted the executive power from the Maronite President and shared it among the Council of Ministers, and this was a huge, new political level in Lebanon. In addition, Taif requested all the militias to be disarmed to restore civil peace in the country and defined the state's identity and relations, to announce explicitly that Lebanon is an Arab country in identity and belonging, in order to settle ideological disputes about Lebanese orientation, especially by the Christian groups. The Taif Agreement was able to record a real success in resolving the Lebanese Civil War more than any other international force or actor, such as MNF I and II, because it had reshaped the core political system by redefining the representations in such multi-sector and multi-religion country, and it created institutional framework for the post war state to limit chaos especially political and economic chaos (Conciliation Resources 2026).

IV. Conclusion

This paper has studied the role of international organizations in the Middle East conflicts, focusing on the UN, EU, Arab League, and OIC. We can know that each organization was deeply involved in a topic more than another, and this clearly shows that not all conflicts in the same area are the same. This paper also discusses peacekeeping missions, mediation, humanitarian aid, and diplomacy as tools in solving conflicts. International organizations are crucial bodies and necessary in this huge, interconnected world, especially with the development of globalization as a concept, they help in reducing violence and poverty, manage crises, and protect civilians in difficult periods. However, these organizations cannot fully guarantee peace and stability in the world, and this is justified especially when great power politics dominate the decision-making process, huge powers use the veto right, sovereignty limits any interference, and local actors resist or reject the external involvement. The Lebanese Civil War was a clear case study that reveals the reality, although international bodies interfered in this war for tens of years, they couldn't end the war for several factors. Clear, neutral, and short mandates had limited success, whereas political alignment and unclear mandates led to massive failure. The long-term peace for this case study didn't come from forces, MNF I and II, it came from a political settlement known as the Taif Agreement. Therefore, the hypotheses raised in the introduction are fully confirmed, international bodies matter, but they widely depend on political will, cooperation of powerful states, and local acceptance. Also, the legal and institutional limits and fragility weaken the enforcement.

To sum up, without reforms and coordination, the interventions remain symbolic, and future peace efforts must focus on human security, international law, and reducing geopolitical interference to secure an effective international effort to solve conflicts.

Literature

- Abebe, Daniel (2009): Great Power Politics and the Structure of Foreign Relations Law. *Chicago Journal of International Law*, 10(1):125–166.
- Amit, Suhag – Parkash, B. (2025): Ceasefire Diplomacy in Gaza: Challenges, Mediators, and Prospects for Peace. *International Journal of Political Science and Governance*, 7(10):109–114. <https://doi.org/10.33545/26646021.2025.v7.i10b.711>
- Anyadike, Obi (2024): The Changing Face of Peacekeeping: What’s Gone Wrong with the UN? The New Humanitarian, 9 July 2025. Online: <https://www.thenewhumanitarian.org/analysis/2024/07/09/changing-face-peacekeeping-whats-gone-wrong-un> (Accessed 2026. 05. 21.).
- Better World Campaign (2025): *UN, Explained: The History of the United Nations Security Council Veto*. Washington, D.C.: Better World Campaign.
- Britannica (2025): Sovereignty. Encyclopaedia Britannica. Online: www.britannica.com/topic/sovereignty (Accessed 2025. 10. 25.).
- Cashin, Paul (1995): Some Economic Consequences of the Civil War. In International Monetary Fund: *Economic Dislocation and Recovery in Lebanon*. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 3–10.
- Cobban, Helena (1984): *The Making of Modern Lebanon*. London: Hutchinson.
- Conciliation Resources (2026): *Taif Agreement. Accord: Lebanon*. London: Conciliation Resources.
- Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (2024): *EU Solidarity in Action: Five Years of European Civil Protection and Humanitarian Aid (2019–2024)*. Brussels: European Commission.
- European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (2025): *Syria*. Brussels: European Commission.
- European External Action Service (2024): *The EU and the Middle East Peace Process*. Brussels: EEAS.
- Gainer, Alex – Snesil, Jerome – Mason, Chris (2025): *Lebanese Civil War 1975–90: Executive Summary*. Washington, D.C.: U.S. Department of Defense.
- GrokiPedia (1970): *Cairo Agreement (1969)*. GrokiPedia.
- Gurses, Mehmet (2014): Lebanon, 1975–1978. In Derouen, Karl Jr. – Heo, Uk (eds.): *Civil Wars of the World: Major Conflicts Since World War II. Volume 1*, 475–488.
- Hijazi, Ihsan (1989): Lebanon Fighting Takes Heavy Toll. *The New York Times*, March 15: 1–2.

- Hourani, Guita G. (2006): *Emigration, Transnational Family Networks, and Remittances: Overview of the Situation in Lebanon*. Zouk Mosbeh: Lebanese Emigration Research Center, Notre Dame University–Louaize.
- International Rescue Committee (2025): *Syria: Deepening Economic Crisis Compounds Conflict Misery*. New York: IRC.
- Kamrava, Mehran (2013): Mediation and Saudi Foreign Policy. *Orbis*, 57(1):152–170. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2012.10.010>
- Krasner, Stephen D. (2001): Rethinking the Sovereign State Model. *Review of International Studies*, 27(1):17–42.
- Lombardo, Allison (2025): *What Is the U.S. Posture toward the United Nations?* Washington, D.C.: CSIS.
- Luck, Edward C. (2006): *UN Security Council: Practice and Promise*. London: Routledge.
- Médecins Sans Frontières (2025): *Syria*. Geneva: MSF.
- Nichols, Michelle (2025): Foreign UN Staff Confined to Yemen Compound by Houthis. *Reuters*, 20 October 2025. Online: <https://www.reuters.com/world/middle-east/foreign-un-staff-confined-yemen-compound-by-houthis-since-saturday-2025-10-20/> (Accessed: 2026. 05. 21.).
- Okada, Yohei (2023): Can Acta Jure Gestionis Be Attributable to the State? *European Journal of International Law*, 34(2):383–414. <https://doi.org/10.1093/ejil/chad018>
- Organization of Islamic Cooperation (2025): OIC Official Website. <https://www.oic-oci.org/en> (Accessed: 2026. 05. 21.).
- RAND Corporation (2013): *Lebanese Civil War, 1975–1990: Case Outcome*. In *RAND: Paths to Victory*. Santa Monica: RAND Corporation, 45–58.
- Saaida, Mohammed (2023): Understanding Global Politics and Diplomacy within the International Relations Context. *Science for All Publications*, 1(1):1–18.
- Shahood, Asif-Jamia Ahmadiyya (2024): Veto Power: A Barrier to Global Peace and Justice. *Al Hakam*, June 21: 1–3.
- Suad, Joseph (2016): Review of *Crossroads to Civil War; Lebanon 1958–1976*, by Kamal S. Salibi. *Review of Middle East Studies*, 50(1):110–112.
- Tarrabain, Ali M. (1990): *The Four Powers Multinational Force in Lebanon 1982–84: Peacekeeping or Intervention*. Canterbury: University of Kent.
- United Nations (2025a): *The Story of the Charter*. *UN Chronicle*. New York: United Nations.
- United Nations (2025b): *Principles of Peacekeeping*. *UN Peacekeeping*. New York: United Nations.

OVERVIEW

- United Nations (2025c): *United Nations Peace Operations: Principles and Guidelines (Capstone Doctrine)*. New York: United Nations.
- United Nations (2025d): *Arab League–United Nations Cooperation Key to Resolving Conflicts. UN Press Releases*. New York: United Nations.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2025): *Situation Syria Regional Refugee Response*. Geneva: UNHCR.
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (2023): *Global Humanitarian Overview 2024*. New York: UNOCHA.
- United Nations Security Council (2014a): *Resolution 2147 (2014)*. New York: United Nations.
- United Nations Security Council (2014b): *Resolution 2165 (2014)*. New York: United Nations.
- Weiss, Thomas G. and Ramesh Thakur (2020): *Global Governance and the United Nations*. Bloomington: Indiana University Press.
- Wood, Pia Christina (1998): The Diplomacy of Peacekeeping: France and the Multinational Forces to Lebanon, 1982–84. *International Peacekeeping*, 5(2):19–37. <https://doi.org/10.1080/13533319808413775>

Sergej Sinicyn, Mária Denciová, Gabriel Ešťok

An informational narrative on Slovakia's energy dependence on Russian gas

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.011>

Abstract

Energy security is a key factor shaping public policy in Central Europe. The issue of importing Russian natural gas to Slovakia became a major subject of public debate following Russia's invasion of Ukraine in 2022. The topic remains particularly salient in Slovakia, which, together with Hungary, continues to rely heavily on Russian gas, where it occupies a dominant position in the energy import structure. Due to this dependence, issues such as attacks on energy infrastructure, the diversification of energy sources, and the application of sanctions have become matters of intense public debate. This article focuses on the analysis of narratives related to the import of Russian gas that emerge within the Slovak online information space. The objective of the study is to map the dynamics, and structure of discussions on Russian gas imports, with particular emphasis on identifying key political actors involved in the generation and reproduction of these narratives. The period under analysis spans from November 2024 to November 2025, covering discourse during the suspension of Russian gas transit through Ukraine and the campaign advocating for a referendum to stop applying anti-Russian sanctions. Data is collected using the Juno system developed by Gerulata. The methodological framework combines content analysis, discourse analysis, and frame analysis. The study aims to provide a comprehensive understanding of how narratives concerning Russian gas imports are formed and circulated in the Slovak information space.

Keywords: Russian gas imports, energy security, political communication, REPowerEU

I. Introduction

The issue of Russian gas imports to Slovakia has become a major topic of public debate, particularly following Russia's invasion of Ukraine in 2022. The topic is particularly relevant in Slovakia, which, together with Hungary, remains among the last European Union member states to import significant quantities of oil and gas from Russia, with this source playing a dominant role in their imports thanks to the existing Bratstvo gas pipeline infrastructure, which

provided a cheap means of transport. Slovakia's dependence on Russian energy sources stood at almost 100% until 2022 (Oravcová 2023:2). This high dependence on Russian gas proved problematic as early as 2009, when the Russian Federation suspended gas supplies due to a dispute with Ukraine. Despite the gas crisis, Slovakia's efforts to diversify its gas sources proved limited and insufficient.

The situation only changed in 2022 following the Russian invasion of Ukraine. Russian gas had become a tool of political pressure, and total dependence on it posed a security risk, not to mention a reputational risk vis-à-vis allies. Dependence on Russian gas therefore presenting weakness of EU member states. Russia targets the inherent weaknesses of open and democratic systems, playing a zero-sum game – it does not strengthen by building its brand, it strengthens by weakening other actors (Dubóczy – Dvorský 2025). Reducing dependence on Russian gas represented a gesture of solidarity with Ukraine. Slovakia, like other European Union member states dependent on Russian gas imports, sought to diversify its suppliers. By the end of 2022, the volume of Russian gas imported into Slovakia accounted for 60% of total imports (Funtíková – Grečko 2023), whilst in the following year the share of Russian gas fell to 50% (Ryník 2023). According to the latest information from the Ministry of Economy of the Slovak Republic, in 2025 Russian gas accounted for only 33% of natural gas supplies to the Slovak Republic. It should be noted, however, that this was primarily due to the cessation of gas transit through Ukraine, with the Slovak Republic importing Russian gas via alternative routes at the maximum possible volume (Funtíková 2025). Although the Russian Federation has lost its dominant position, it still maintains an important position in the Slovak natural gas market. Consequently, any attacks on energy infrastructure, or issues regarding the diversification of energy sources or the imposition of sanctions against Russia, are the subject of intense public debate in Slovakia.

In May 2022, the European Commission (2026) presented the REPowerEU initiative, which aims to reduce the EU's dependence on imports of Russian fossil fuels, diversify energy sources, accelerate the transition to renewable sources and enhance the energy security of Member States. Imports of Russian gas and oil are set to end by the end of 2027. Slovakia, together with Hungary, has been granted a transitional exemption to import Russian gas under its existing long-term contracts until 31 December 2027 (STVR 2025).

With the European Union's growing efforts to end imports of Russian fuels, combined with the fact that Ukraine ceased the transit of Russian gas as of 1 January 2025, there was a further reduction in Slovakia's imports of Russian gas in 2025, whilst part of the supplies were redirected via Hungary and the TurkStream pipeline.

Public debate regarding the import of Russian fuels intensified significantly in 2025. In connection with the REpowerEU initiative and further packages of anti-Russian sanctions, the extra-parliamentary party Slovak Revival Movement (SHO) launched a petition calling for a referendum to decide against imposing sanctions on the Russian Federation. The petition was supported by several political parties (the Slovak National Party, Republika, Domov – National Party) and prominent figures (Štefan Harabin, Tibor Eliot Rostas and Zoroslav Kollár). The petition organisers collected almost 400,000 signatures, exceeding the statutory limit. The referendum question asked whether Slovakia agreed to the non-application of sanctions which, according to the initiators, would negatively affect Slovak citizens and businesses. However, on 4 June 2025, the President of the Slovak Republic, Peter Pellegrini, refused to call a referendum, on the grounds that the question was not sufficiently precise, was unenforceable and could conflict with EU law regulating sanctions (Kéry 2025). The Slovak Revival Movement subsequently lodged a constitutional complaint, which was, however, dismissed, with the Constitutional Court confirming that the President had acted within the limits of his powers (TASR 2025). The initiative resulted in the adoption of *a resolution by the National Council rejecting the sanctions policy and trade restrictions against the Russian Federation and protecting economic and energy interests*, whereby the National Council of the Slovak Republic obliged members of the government not to vote in favour of adopting new sanctions and trade restrictions against the Russian Federation (National Council of the Slovak Republic, Parliamentary Print 759, 2025). The bill was successfully passed, but its enforceability in practice was questionable from the outset. The present study did not include posts from the petition's initiators themselves, as posts on the Facebook profiles of the Slovak Revival Movement or the movement's chairman, Róbert Švec, had a reach far lower than the specified 500 reactions. The overall dataset included supportive posts by the petition's co-organiser, Pavol Slotá; among the relevant political actors in the dataset, Andrej Danko expressed his support for the petition.

II. Literature review and methodology

The issue of political communication on social media has been the subject of a vast number of academic studies. In his publication *Analyzing political communication with digital trace data: the role of Twitter messages in social science research*, Andreas Jungherr (2015) provides a theoretical and methodological framework for analysing political communication on social media through digital traces. He uses data from the Twitter platform to examine political behaviour and electoral processes. The publication *The Routledge Companion to social media and Politics* (Bruns et al. 2016) offers an extensive collection of academic studies focusing on political communication in the online sphere across various regions of the world and provides insights into this issue within diverse political, cultural and social contexts. In recent years, interest in political communication has also grown within the Slovak academic community, with several publications on the subject already having been released. Among these, we can mention Ján Ruman's (2019) article "*Political-Ideological Inconsistency in Richard Sulík*", in which he qualitatively examines Richard Sulík's inconsistency using social media posts. We found the study *Narrative Dynamics in Times of COVID-19 on Facebook: A Quantitative-Qualitative Analysis of Slovak Political Actors* by Eštok, Dubóczy & Sinicyn (2025) particularly inspiring; the authors offer an extensive, qualitative and quantitative analysis of political communication in the Slovak online space during the COVID-19 pandemic.

The issue of energy security established itself as a subject of systematic research in European academic discourse, particularly following the gas crises of 2006 and 2009. In his monograph *EU and Russian Discourse on Energy Relations*, Lukáš Tichý (2017) identified three key sub-discourses shaping the European energy security discourse: the geopolitical sub-discourse, the securitisation sub-discourse and the diversification sub-discourse. The geopolitical subdiscourse frames energy relations through power asymmetries. The securitisation subdiscourse emphasises the risks arising from energy dependence on Russia, with the Russian Federation being labelled an unreliable supplier capable of using energy as a political weapon. In a later study, Tichý and Dubský (2013) analysed the EU's energy security discourse regarding

Russia between 2010 and 2021 and pointed out that the intensity of individual narrative strands correlates with the level of current geopolitical tension.

The concept of securitisation, as defined by Buzan, Wæver and de Wild (1998: 23–26), provides an analytical framework for understanding the process by which originally economic issues are transformed into security threats through a discursive act. In the Central European context, energy security became the subject of such securitisation most intensely following the Russian invasion of Ukraine in 2022. Robert Folkner (2023) described this Kremlin strategy as the weaponisation of energy dependence, emphasising that preparations to use energy supplies as a tool of coercion began well before the full-scale invasion itself. Analysts Ogrodnik and Pastucha (2025) from the Polish Institute of International Affairs note that the slow pace of Slovakia's shift away from Russian energy sources is primarily a consequence of the current government's lack of political will.

In this study, we operationalise the concept of 'narrative' based on the intersections of narrative theory and political communication analysis. Following Roe (1994:2–3), in narrative analysis of policies we understand a narrative to be a coherent argumentative structure, a story or a line of argument that political actors repeatedly use to stabilise and legitimise their positions in conditions of uncertainty or polarisation. A narrative differs from an isolated statement in that it contains implicit or explicit elements of causal interpretation, value anchoring and recommendations for action. We assigned individual posts in the dataset to a specific narrative based on the presence of these structural elements, not on the mechanical occurrence of keywords. A single post could be assigned to multiple narratives if it contained several distinct lines of argument.

The issue of Russian gas imports is not merely an economic or energy problem in Slovakia, but a highly politicised topic that is the subject of intense public and political discourse. Given its links to security, geopolitical and values-based issues, the topic of Russian gas imports has recently become part of political communication in the digital sphere. This study therefore focuses on identifying the dominant actors in political communication regarding Russian gas imports in Slovakia in 2025 and on analysing their relative influence in the online sphere.

Although the Slovak Republic's energy dependence on the Russian Federation also includes imports of commodities other than oil, coal or nuclear fuel, and discussions on these commodities largely overlap, this article focuses exclusively on the topic of natural gas imports. This narrowing of the research scope aims to enhance analytical clarity. The focus on natural gas also reflects the importance of this commodity in Slovakia, as it is directly linked to domestic heating, industrial operations and thus the provision of the population's basic needs, a fact that is also reflected in the significant politicisation of this issue. Although gas is not explicitly mentioned in the analysed articles, those that generally discuss support for or opposition to Russian energy or energy sources are also considered.

The aim of the research is to identify the dominant actors, and main narratives present in political communication regarding Russian gas imports to Slovakia during the period under review, with a focus on the most active political actors in the online information environment of the Slovak Republic. The research focuses on the posts of political actors on the social network Facebook during the period between 30 November 2024 and 30 November 2025. The social network Facebook was chosen due to the high level of use of this platform by political actors for direct communication with the public.

Only those posts with more than 500 interactions were considered relevant, with this criterion serving as an indicator of the content's reach and visibility within the monitored information space. The analysed data was obtained via the Gerulata Juno monitoring system. The data was searched for using the following keywords: Russian gas OR gas from Russia OR Russian gas imports OR Gazprom OR sanctions against Russia OR anti-Russian sanctions OR gas transit OR energy security OR TurkStream OR REPowerEU. Based on the search using the above parameters, the authors obtained a dataset containing a total of 736 posts. Subsequently, duplicate posts, repeatedly shared content, irrelevant posts, as well as posts that were thematically related to the issue under study but whose content was not relevant to the analytical objectives of the research were removed from the dataset. The resulting dataset intended for analysis contained 147 posts.

Following a preliminary analysis of the posts contained in the dataset, the authors identified frequently occurring narratives, which they then systematically analysed and assigned to the relevant categories based on their

content. The aim of this article is not to assess the truth or falsehood of individual statements contained in the collected posts, but merely to map the dissemination of narratives.

Although the research focuses on the contributions of selected political actors, the data collection process was not restricted to specific political entities or actors during the search but was based on thematically defined keywords. The aim of the research was to capture the discourse on Russian gas imports in its broader form. The analysis will focus on the political communication of relevant political entities. For the purposes of this research, we consider relevant political actors to be those whose home party is represented in the 9th term of the National Council of the Slovak Republic or is above the threshold for election in opinion polls during the period under review.

Table 1:

Narratives under scrutiny and their occurrence in the dataset.

Narrative	Description of narrative	Number of posts
Russian gas positive	General positive assessment of Russian gas imports.	50
Russian gas is viewed positively because it is cost-effective	Russian gas is presented positively, but often without further explanation; the only argument used is its cheap transport.	26
Russian gas is viewed positively because it ensures energy stability	The argument presents Russian gas as a reliable, long-proven source that guarantees the continuity of energy supplies.	9
Russian gas is positive because alternatives are insufficient or expensive	Alternative sources of gas are currently not available, do not have sufficient capacity, or are not economically viable.	10

OVERVIEW

Russian gas is a positive option because it is in the national interest	Importing Russian gas as a step in line with the national economic and social interests of the Slovak Republic	16
Russian gas is positive because sanctions do not work and harm the EU more than Russia	The argument questions the effectiveness of sanctions against Russia and highlights their negative impacts on Slovakia and EU Member States.	11
Russian gas is a positive thing; cutting it off means dependence on other countries	The narrative warns that rejecting Russian gas only leads to a shift in dependence towards other suppliers, not to true energy independence.	5
Russian gas is positive; diversification means buying 'repackaged' Russian gas	Diversification of supplies is merely formal; in reality, it is the same Russian gas purchased through intermediaries.	7
Russian gas is positive; getting rid of it is "anti-Russian"	The narrative interprets the rejection of Russian gas as an ideologically motivated, anti-Russian stance, rather than a rational economic decision.	10
Russian gas is negative	General rejection of Russian gas imports	21
Russian gas is negative because it creates strategic dependence	highlights the risk of geopolitical and energy dependence on Russia as an unreliable and politically motivated actor.	14
Russian gas is negative because it undermines Slovakia's credibility with its allies	The argument emphasises that continuing to import Russian gas damages Slovakia's credibility with the EU and NATO.	8

Russian gas is negative because it finances the war against Ukraine	It frames the purchase of Russian gas as indirect financial support for Russian military aggression against Ukraine.	5
Russian gas is negative because it contradicts the EU's sanctions policy	It highlights the normative and political contradiction between the import of Russian gas and the EU's official sanctions policy.	4
Russian gas is negative because it is cost-inefficient	It questions the economic viability of Russian gas and highlights its rising costs.	9
Ukraine's attacks on energy infrastructure in Russia threaten the Slovak Republic. / The cessation of transit through Ukraine is perceived as a hostile act against the Slovak Republic.	interprets the disruption of transit or attacks on energy infrastructure as a security risk and a hostile act threatening the Slovak Republic.	15

Source: Authors' own work

III. Results

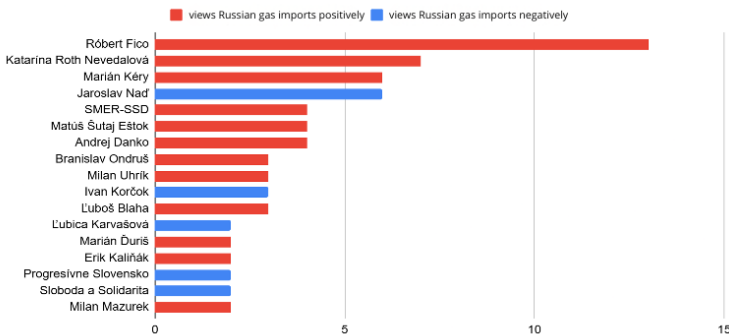

Figure 1. Number of relevant posts by the most active actors

Source: Authors' own work

Figure 1 shows a list of actors along with the number of posts they have published on the topic under review; we focus on actors who appear more than once in the dataset. The actor with the highest number of posts on the topic under review is Robert Fico (13 posts), who significantly outstrips other actors in terms of the number of published outputs. To a large extent, this stems from the fact that he held the office of Prime Minister during the period under review. Other leading actors include MEP Katarína Roth Nevedálová (7 posts) and Member of the National Council of the Slovak Republic Marián Kéry (6 posts). They are followed by Jaroslav Nad' (6 posts), who proved to be the most active opposition politician in relation to the topic. The SMER-SSD party profile, Matúš Šutaj Eštok and Andrej Danko achieved a moderate level of activity (4 posts). Among the actors with a lower level of activity (3 posts) are Branislav Ondruš, Milan Uhrík, Ivan Korčok and Ľuboš Blaha. Other actors in the dataset (Ľubica Karvašová, Marián Ďuriš, Erik Kaliňák, Milan Mazurek, and the party profiles of Progresívne Slovensko and Sloboda a Solidarita) show a relatively low, even marginal, level of engagement with the topic of Russian gas imports.

The graph uses different colours to distinguish between actors who present Russian gas imports positively (red) and those who present them negatively (blue). In general, actors from the current coalition are much more heavily represented in the dataset, both in terms of the number of actors themselves and the number of published posts. Opposition actors and entities form a minority in the collected dataset. Regarding attitudes for or against Russian gas imports, we see a clear dividing line between coalition and opposition actors. Actors from the Republika movement (Milan Uhrík, Milan Mazurek and Marián Ďuriš), which currently has no representation in the National Council of the Slovak Republic, share the views of the current coalition on the issue of Russian gas imports.

The positions of those supporting Russian gas imports varied in their degree of firmness – ranging from more moderate stances, which, whilst accepting the need to diversify sources, but at the same time emphasised Russia's importance, to very hardline positions that unequivocally insisted on continuing large-scale imports of Russian gas and regarded the cessation of its supply as economically damaging or as a forced ideological move. For some actors, such as Robert Fico, these stances shifted, with harder and softer statements alternating. These changes cannot be explained by the development

of the situation over time, as this is not a linear shift (e.g. from soft to hard), but rather a fluctuation in positions. Negative attitudes towards Russian gas imports were, in most cases, consistent; the actors who expressed them unconditionally insisted on the cessation of imports.

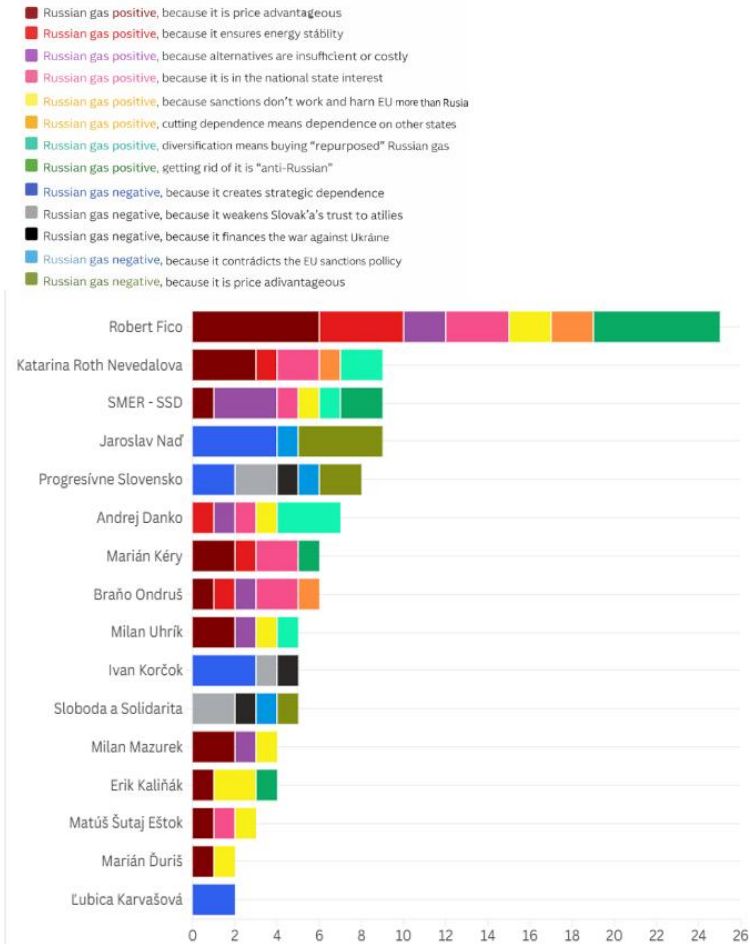

Figure 2. Contributions by actors, broken down by monitored actors
Source: Authors' own work

Figure 2 shows the distribution of monitored narratives concerning Russian gas among individual political actors and entities. For the actor with the highest number of posts, Robert Fico, 7 out of 8 monitored narratives supporting the import of Russian gas are represented. The most frequent arguments were its affordability and energy stability. Among the monitored actors, Robert Fico most strongly presented the termination of Russian gas supplies as a purely ideological move motivated by hatred towards Russia.

In general, the most widespread narrative supporting the import of Russian gas was its affordability and the preservation of the Slovak Republic's energy security. The narrative presenting the affordability of Russian gas appeared among all the monitored actors who viewed the import of Russian gas positively. When arguing for the affordability of Russian gas, transit fees were cited as a reason; however, the cost-effectiveness of Russian gas was most often presented without further justification.

The most common narrative against Russian gas was the emphasis on the Slovak Republic's energy dependence on Russia and the narrative that purchasing Russian gas undermines the Slovak Republic's credibility with its allies. Another relatively frequent narrative was the portrayal of Russian gas as cost inefficient. Actors dismissed "cheap Russian gas" as a myth and argued that energy prices are lower in countries that have diversified their gas sources.

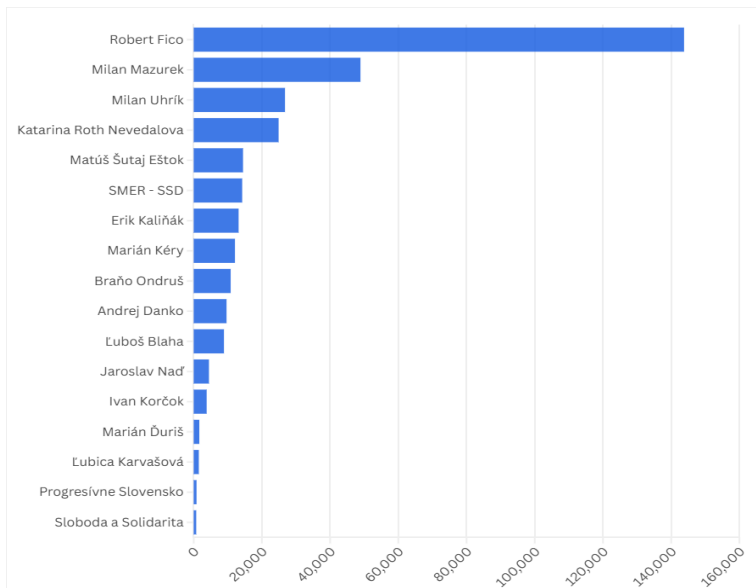

Figure 3. Number of interactions generated by the monitored actors

Source: Authors' own work.

Figure 3 illustrates the number of interactions, i.e. reactions, comments and shares on the posts of the monitored actors. Among the monitored actors, Robert Fico dominates with the highest number of interactions (143,000 interactions), significantly exceeding all other actors. However, this also stems from the fact that Robert Fico published the most posts on the monitored topic and communicated on the topic most intensively. In second and third place are representatives of the Republika movement, Milan Mazurek (48,000 interactions) and Milan Uhrík (26,000 interactions). Their ranking is somewhat surprising, given that they are part of a non-parliamentary party and also given that they surpassed figures who published a greater number of posts on the topic in question in terms of interactions. This suggests a higher degree of effectiveness in their communication on social media.

The highest number of interactions among actors who presented Russian gas imports negatively was achieved by Jaroslav Naď (4,478 interactions) and Ivan Korčok (3,801 interactions). However, these figures are significantly lower compared to the number of interactions from actors presenting Russian gas imports in a positive light. Overall, we can conclude that the highest level of interactions is achieved by actors who have long been voicing criticism of anti-

Russian sanctions, framing energy issues through narratives of national interest, low energy prices and the 'dictates of the European Union', and who use confrontational and highly emotional language in their communications. The topic of Russian gas imports in the online space primarily mobilises audiences who resonate with pro-Russian and populist narratives, whilst audiences targeted by liberal and pro-Western actors respond significantly less.

IV. Discussion

The results presented reflect several trends that our analysis has identified in political communication regarding Russian gas imports in Slovakia. We situate these within the broader framework of existing research on political communication on social media and the energy security discourse in Central Europe.

The significant preponderance of coalition actors in the dataset and their dominance in terms of the number of interactions suggests the existence of a communication asymmetry, whereby the pro-Russian section of the political spectrum is able to use the energy issue to mobilise support more effectively than opposition actors. This pattern corresponds with the findings of Hameleers et al. (2021), who demonstrated, using the examples of Austria and the Netherlands, that right-wing populist politicians achieve a higher rate of interaction on social media than mainstream actors, with the key factor being not the populist content itself, but the communication style – emotionality, first-person references and polarising rhetoric. In the Slovak context, this mechanism was particularly evident in the case of Milan Mazurek and Milan Uhrík from the Republika movement, who, despite a marginal number of posts (2 and 3 respectively), achieved 48,000 and 26,000 interactions respectively, thereby outperforming actors with a substantially higher volume of published content.

The dominance of the narrative of the affordability of Russian gas, which appeared in the posts of every actor monitored who viewed imports positively, whilst most often presented without deeper argumentation, suggests that this is a framing tool in the sense of Entman's concept. Entman (1993: 52) defined framing as the process of selecting and emphasising certain aspects of perceived reality, whereby frames define problems, diagnose causes and

propose solutions. The ‘cheap Russian gas’ narrative fulfils precisely these functions: it defines the problem (high energy prices), identifies the cause (sanctions and diversification) and proposes a solution (a return to Russian supplies). The absence of empirical argumentation in this narrative does not, however, preclude its communicative effectiveness. On the contrary, it is precisely simplification and emotional anchoring that are among the attributes of successful framing in political communication.

The finding that actors criticising Russian gas imports achieved significantly lower levels of engagement resonates with existing research on engagement asymmetry. A systematic review of the relationship between populist content and user engagement on social media confirms a positive association between a populist communication style and content visibility, although variations arise depending on platform characteristics, user attitudes and contextual elements, including the degree of polarisation.¹¹ Slovakia, which according to the V-DEM index is the second most polarised country in Europe (Kosnáč, Gloss & Cigánková 2025), creates an environment in which polarising content gains natural amplification through the algorithmic mechanisms of social media.

The fluctuation in Fico’s positions between more moderate and harsher statements, as identified by our analysis, can be interpreted from the perspective of strategic political communication. Alternating between moderate and radical tones allows him to appeal to different segments of the audience – from pragmatic voters sensitive to economic arguments to a more radical-leaning audience that resonates with anti-Western narratives. Our findings extend these insights to the energy sector, where the mechanisms of affective polarisation manifest themselves with equal intensity.

The clear dividing line between coalition and opposition actors on the issue of Russian gas imports reflects a broader pattern observable in Central European political communication regarding EU climate and energy policies. Our data suggest the presence of a similar pattern in Slovak energy discourse: attitudes towards Russian gas imports largely overlap with the existing foreign policy orientations of the actors and fit into long-standing positions regarding the Russian Federation and the European Union.

¹¹ For further details, see: Bozdağ – Veloso da Silva 2025.

The fact that narratives about Russian gas imports significantly transcend the energy issue itself and become part of a broader political and values-based conflict corresponds to the concept of securitisation as defined by Buzan, Wæver and de Wilde (1998:23–26). Energy issues are transformed into security threats in Slovak discourse through a discursive act, whether by actors warning against dependence on Russia or by those presenting the EU's sanctions policy as a threat to national interests. Both sides of the conflict thus operate within the logic of securitisation, albeit with different reference points for security.

The methodological limitations of this study lie primarily in its restriction to a single platform. Although Facebook remains the dominant social network for political communication in Slovakia, the growing importance of platforms such as TikTok and Telegram, where some political actors are building alternative communication channels, presents a prospect for future research. Another limitation is the threshold of 500 interactions, which, whilst ensuring the dataset remains analytically manageable, simultaneously excludes posts with lower reach that may be relevant in terms of content. The exclusion of Igor Matovič's posts due to his private Facebook profile represents a further limitation, although the topic was primarily addressed by other politicians from the SLOVENSKO movement.

V. Conclusion

This study analysed political communication regarding Russian gas imports to Slovakia in 2025, focusing on the dominant actors and narratives present in the Slovak online space. Based on an analysis of posts on Facebook, we can conclude that the discourse regarding Russian gas imports was polarised during the period under review and clearly reflected the dividing line between coalition and opposition political actors.

During the period under review, online discourse was dominated by those advocating the continuation of Russian gas imports, not only in terms of the number of posts published but also in terms of the number of interactions. By far the most prominent figure was Prime Minister Robert Fico, who communicated on the topic most intensively. In his communications, Robert

Fico also utilised a wide range of narratives supporting Russian gas imports, whilst his messaging was characterised by fluctuations between more moderate and more hardline stances. In terms of their ability to achieve the highest possible number of interactions, Milan Mazurek and Milan Uhrík were the most effective in their communication on the topic under review, despite the fact that they essentially only touched on the topic marginally during the period under review. Conversely, posts by actors who presented Russian gas imports in a negative light generated far fewer interactions, and their communication proved less effective. In general, it emerged that posts by actors supporting Russian gas imports generated a significantly higher rate of interactions than the communication of actors who rejected such imports.

An analysis of the narratives showed that those supporting Russian gas imports dominated, with the most common arguments being affordability, ensuring energy stability and protecting national interests. Among the narratives rejecting Russian gas imports, the most common were concerns about strategic dependence on the Russian Federation, the unfavourable pricing of Russian gas, and the narrative that purchasing Russian gas undermines Slovakia's credibility with its allies. Other narratives were represented less frequently in the collected dataset.

Among the actors monitored, attitudes towards Russian gas imports largely overlapped with their existing foreign policy orientations. Attitudes on this topic aligned with the long-standing positions of individual actors regarding the Russian Federation, the European Union, or Ukraine. It is therefore questionable to what extent the discussion on Russian gas imports in the Slovak information space was conducted as a technical debate on energy policy. This is because the discussion took the form of a broader political and values-based conflict, with its framing in the online space significantly extending beyond the issue of energy security itself.

The issue of Russian gas imports remains topical, as the Slovak Republic is still partially dependent on Russian supplies not only of gas, but also of oil and nuclear fuel, despite the European Union's ongoing plans to end these supplies by 2027.

Literature

- Bruns, Axel – Enli, Gunn – Skogerbø, Eli – Larsson, Anders Olof – Christensen, Christian (eds.) (2016): *The Routledge Companion to Social Media and Politics*. London: Routledge.
- Bozdağ, Utku – Veloso da Silva, Admilson (2025): Like, share, influence: The role of populist content in shaping social media user engagement – A systematic review. *Communication & Society*, 38(2):376–390. <https://doi.org/10.15581/003.38.2.025>
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – de Wilde, Jaap (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner.
- Dubóczy, Peter – Dvorský, Tomáš (2025): The Limits of the EU's Soft Power vis-à-vis Challengers to European Integration. In: Burgoński, P. (ed.): *Europa w stosunkach międzynarodowych: Polityka – Rola – Wyzwania*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe UKSW, 23–48.
- Entman, Robert M. (1993): Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43(4):51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Eštok, Gabriel – Dubóczy, Peter – Sinicyn, Sergej (2025): Narrative Dynamics in Times of COVID-19 on Facebook: A Quantitative–Qualitative Analysis of Slovak Political Actors. *Public Administration and Society*, 26(2):6–48. <https://doi.org/10.33542/VSS2025-2-1>
- European Commission (2026): *REPowerEU*. Online: https://commission.europa.eu/topics/energy/repowerEU_en (Accessed: 2026. 05. 24.).
- Falkner, Robert (2023): Weaponised Energy and Climate Change: Assessing Europe's Response to the Ukraine War. *LSE Public Policy Review*, 3(1):1–8. <https://doi.org/10.31389/lseppr.78>
- Funtíková, D. (2025): SPP berie z Ruska už len tretinu plynu. Chce ho viac, ale nemá na to plynovody. *Denník N*, 14 November 2025. Online: <https://e.dennikn.sk/4970332/spp-berie-z-ruska-uz-len-tretinu-plynu-chce-ho-viac-ale-nema-na-to-plynovody/> (Accessed: 2026. 05. 24.).
- Funtíková, D. – Grečko, T. (2023): Zmluva s Gazpromom platí do roku 2034, dovtedy musíme za ruský plyn platiť, hovorí šéf SPP. *Denník N*, 26 January 2023. Online: <https://e.dennikn.sk/3210323/> (Accessed: 2026. 05. 24.).
- Hameleers, Michael et al. (2021): Interacting with the ordinary people: How populist messages and styles communicated by politicians trigger users' behaviour on social media in a comparative context. *European Journal of Communication*, 36(3):238–254. <https://doi.org/10.1177/0267323120978723>

- Jungherr, Andreas (2015): *Analyzing Political Communication with Digital Trace Data: The Role of Twitter Messages in Social Science Research*. Cham: Springer.
- Kéry, Šimon (2025): Pellegrini: Referendum o neuplatňovaní protiruských sankcií nevyvíša, žiadalo ho SHO. *ta3*, 4 June 2025. Online: <https://www.ta3.com/clanok/997453/pellegrini-referendum-o-neuplatnovani-protiruskych-sankcii-nevypise-ziadalo-ho-sho> (Accessed: 2026. 05. 24.).
- Kosnáč, Pavol – Gloss, Hugo – Cigáneková, Veronika (2025): *Polarizácia a Antisystém 2025: Slovensko*. Bratislava: DEKK Inštitút.
- Kratochvíl, Petr – Tichý, Lukáš (2013): EU and Russian discourse on energy relations. *Energy Policy*, 56:391–406.
- National Council of the Slovak Republic (2025): *Proposal of Members of the National Council of the Slovak Republic for a Resolution on the Rejection of Sanctions Policy and Trade Restrictions against the Russian Federation* (Parliamentary Print No. 759). Online: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=9&ID=759> (Accessed: 2026. 05. 24.).
- Ogrodnik, Łukasz – Pastucha, Tymon (2025): Slovakia Remains Dependent on Russian Energy. *PISM Bulletin*, 33:1–8.
- Oravcová, V. (2023): *Energy without Russia: Country report Slovakia*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Roe, Emery (1994): *Narrative Policy Analysis: Theory and Practice*. Durham: Duke University Press.
- Ruman, Ján (2019): Politicko-ideologická inkonzistentnosť u Richarda Sulíka. In Takáč, Peter – Ruman, Ján (eds.): *Slavoj Žižek a kritika ideológie. Zborník z konferencie 24. – 25. september 2019*. Košice: OZ POLE.
- Ryník, Jozef (2023): SPP distribuuje po Slovensku len ruský plyn, Ficov plán má riskantné trhliny. *SME*, 9 August 2024. Online: <https://www.sme.sk/index/c/plyn-rusko-ukrajina-dodavky-cena> (Accessed: 2026. 05. 24.).
- STVR (2025): Slovensko presadilo výnimku z európskeho zákazu ruského plynu, vyhlásila D. Saková. *STVR*, 3 December 2025. Online: <https://spravy.stvr.sk/2025/12/slovensko-presadilo-vynimku-z-europskeho-zakazu-ruskeho-plynu-vyhlasila-d-sakova/> (Accessed: 2026. 05. 24.).
- TASR (2025): US: Prezident nevyhlásením referenda konal v rámci zverenej právomoci. *Teraz.sk*, 11 December 2025. Online: <https://www.teraz.sk/import/us-prezident-nevyhlasenim-referenda/926846-clanok.html> (Accessed: 2026. 05. 24.).
- Tichý, Lukáš (2017): *Diskurz EU a Ruska o energetických vzťahoch*. Praha: MUP Press.

Kiss Daniel

Napjaink diktatúráinak logikájáról Anne Applebaum: Autokrácia Rt.

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.012>

A politikai rendszerek közötti átmenetek kutatása nem új téma, a politikatudomány számára pedig szinte mindenkor aktualitást is jelent. Empirikus példából nincs tehát soha hiány, és ehhez még nagyon messzire sem kell otthonról tekinteni: Magyarország számára is többször releváns kutatási iránynak bizonyult a tranzitológiai megközelítés, elég csak a rendszerváltás folyamatára gondolni, ami nemes egyszerűséggel autokráciából demokráciává való átalakulást jelentett.

S habár a '90-es évek nemzetközi tudományos irodalma is hasonló folyamatokat vetett latba – a Fukuyama-féle „történelem vége”-felfogás (Fukuyama, 1989) keretében értelmezve azt politikai fejlődésként –, nem kellett túlságosan sokat várni arra sem, hogy a liberális demokrácia alternatívájaként felbukkanó félautokratikus, hibrid, illiberális rendszerek vizsgálata is aktuálissá váljon (Zakaria, 1997). Sőt, e tekintetben ismét nem kellett empirikus példákért túlságosan messzire vándorolni, mivel a Fidesz-KDNP 16 éves alkotmányozó többségű kormányzati ciklusa során is sokan a demokratikus visszacsúszás (*democratic backsliding*) irányából vizsgálták a magyarországi politikai folyamatokat, azt tehát egy demokratikusból autokratikussá történő „tranzitként” értelmezve.

Bármely irányba is történjék ez az átalakulás, mindenképpen fontos értelmezni ennek lépéseit. Ugyanis talán senki nem gondolja azt, hogy egy rendszerváltás egyik pillanatról a másikra véletlenszerűen történik meg, ebből eredően pedig kell lennie bizonyos mozgatórugóknak a folyamatokban, kulcsszereplőknek, döntő cselekedeteknek és intézményi, akár nemzetközi kereteknek, amelyek ezt a procedúrát formálják. Anne Applebaum pontosan erre világít rá az *Autokrácia Rt.* című könyvében, amelynek elsődleges célja a modernkori diktatúrák működési logikájának a felfedése, mégis fontos benne

az, hogy ezt egy szereplők vezérelte folyamat keretében értelmezi, amely azok létrejöttét lehetővé tette és fennmaradását segíti.

A Pulitzer-díjas újságíró és történész már régóta folyamatcentrikus szemlélettel tekint a világ politikai eseményeire és jelenségeire (anneapplebaum.com), ami kétségtelenül adódik hivatásából – a világ legelismertebb lapjainak és folyóiratainak a hasábjain előben tudósíthatott a kelet-európai rendszerváltásoktól kezdve a fentebb már említett demokratizálódás és (re)autokratizálódás lépéseiről. Eddig megjelent könyveiben pedig bár kétségtelenül nagy hangsúly helyeződött a saját régiókra, Kelet-Közép-Európára (már csak azért is, mert mellékesen Radosław Sikorski lengyel külügyminiszter felesége), mégsem tévesztette szem elől a világ más pontjainak alakulását, amelyek szintén értékes tanulságokkal szolgálhatnak. Az Autokrácia Rt. is abból a szempontból különleges, hogy több olyan politikai rendszer működését mutatja be, amelyekről az európai tudományos közösség jelentős része csupán felületes tudással rendelkezik, legyen szó Venezuela vagy Zimbabwe demokratikus ellenzékéről.

A szerző kiléte már egyébként abból is kitűnik, ha csak végigtekintünk a könyv bibliográfiáján: Forrásai jelentős része a sajtóból származik, elsősorban híreket dolgoz fel, de azokat kiegészíti NGO-k jelentéseivel, hivatalos kormányzati anyagokkal, sőt, kulcsszereplőkkel elkészített interjúkkal is aládúcolja a mondanivalóját, amiből természetesen a tudományos irodalom fontos elméleti és empirikus eredményei sem maradnak ki. Mivel tehát sok esetben primer források alapján dolgozik, így nem túl meglepő, hogy a szöveghez fűzött jegyzetek önmagukban több mint 20 oldalt tesznek ki. A könyv mindezekkel együtt viszont nem is egy túlságosan hosszú olvasmány, köszönetnyilvánítással, formalitásokkal együtt sem tesz ki összesen 250 oldalt. Tömörsege, és az a tény, hogy a mű nem elsősorban a tudományos szféra számára íródott viszont nem vesznek el mondandójának értékéből és információgazdagságából – talán éppen ezek kombinációjának köszönheti, hogy az *Economist*, a *Financial Times*, a *Foreign Affairs*, és a *The Times* is az év könyvének választották az Autokrácia Rt-t 2025-ben.

Rátérve a tartalomra, Applebaum már a bevezetőben leszögezi, hogy a modern, 21. századi autokráciák működésében létfontosságúak a nemzetközi hálózatok, azokat izolálva aligha lehet ma értelmezni. Napjaink diktatúrái ugyanis támogatják egymást, nemcsak a saját túlélésükkel foglalkoznak, hanem más hasonló rendszerek életben tartásával is foglalkoznak, mert a liberális,

demokratikus értékek számukra – minden autoriter rezsimre nézve – veszélyt jelentenek, velük szemben fel kell lépniük és ez mindannyiuk érdeke. Applebaum ebben a keretben értelmezi az orosz-ukrán háborút is, mint egy olyan összecsapást, ami a legszélesebben vett demokratikus világ harca az autokrácia ellen – de ez itt az autokratikus oldal szempontjából hangsúlyos.

Az első fejezet egyfajta történeti távlatból összetöri az olvasóban azt a képet, miszerint két szeparált világról lenne szó: Az említett nemzetközi hálózatokban nemcsak az autokrata segíti az autokratát, de a demokráciák is támogatják az autokráciákat. Applebaum a hidegháborúhoz nyúl vissza, ahol már megkezdődött a liberális demokráciák kapcsolatépítése az autokráciák felé kölcsönös gazdasági előnyök érdekében és egyoldalú politikai hatások reményében – úgy gondolták a kor politikai gondolkodói, hogy az autokráciák ezáltal liberalizálódhatnak, de fordított hatással nem számoltak. A rendszerváltásokat ezután a szerző a például Oroszországban lezajlott pénzügyi, gazdasági változások tükrében nem egy szimpla szabadpiaci átalakulásként, hanem a későbbi autokráciát működtető kleptokratikus mechanizmusok kiépítésének idejeként mutatja be. Máig elengedhetetlen – tartja Applebaum – hogy a nyugati gazdasági partnerek aktív részvételével működő, országokon átívelő „szürkebusiness”, offshore-ügyletek segítik az autokraták gazdagodását azáltal, hogy a kleptokrácia létét inkább nem veszik (akár tudatosan is) figyelembe. Egy orosz tulajdonú céggel történő üzlet ugyanis akkor is Putyint gazdagítja, ha egyébként arra éppen nem terjed ki a szankciók hálója.

A második fejezetben Applebaum kifejti a logikai kapcsolatot a kleptokrácia és a modern autokrácia között. Napjaink diktatúrái vagy hibrid rezsimjei (itt most eltekintve a tudomány számára egyébként releváns rezsimkategorizációs distinkciótól) az egyközpontú hatalomgyakorlás természetéből adódóan gerjesztik a korrupciót, mivel korrupciós tisztviselőket könnyebb irányítani, mint a tisztességeseket. A szerző ezt Venezuela példájával szemlélteti, ahol bár Hugo Chávez egy korrupcióellenes populist platformon került a hatalomba demokratikus úton, a demokrácia erodálásának következménye lett az, hogy maga is egy korrupciós rezsim fejévé vált. Fontos adalékként viszont hozzáteszi, hogy a korrupció nem feltétlenül a kevesek kiváltsága – a csalásokból az egyszerűbb emberek is profitálhatnak (ez az ún. „kleptokrácia demokratizálódása”), ami a társadalom szövetébe mélyebben hatva bontja a rendszer törvényi kereteit: A visszaélés normalizálódása természetes módon

rontja egy demokrácia minőségét. Mindenesetre ezen a kleptokratikus jellegén a modern autokráciák mindannyian osztoznak, a nemzetközi hálózatokat így ennek megfelelően használják fel és más kapcsolódási pontok hiányában, sőt, akár kifejezett ellentmondások fennállásakor is egymás támogatására fordítják. Venezuela példájánál maradva erre világít rá a szocialista latin-amerikai rezsimek kooperációja a teokratikus iszlamista Iránnal – ellentmondásaikat felülírja egyrészt a geopolitikai szembenállás az Amerikai Egyesült Államokkal, hatalmi szempontból pedig a szembenállás a liberális demokratikus értékekkel.

A harmadik fejezet a hatalomgyakorlásban az információkontroll jelentőségét és természetét mutatja be. A 20. századi, „hagyományos” diktatúrákban is fontos volt a propaganda, de a 21. századi autokráciákban ez már más logikával működik. Az információszabadság csorbítása az autokráciák érdeke, de az könnyebben működik, ha ugyanezt a demokratikus rezsimekben is propagálja például dezinformációs hadjáratok útján – ezzel ugyanis „megmérgezi” és kevésbé vonzóvá teszi a szemben álló rendszerek nyilvánosságát a saját polgárai számára is. Amiben viszont kifejezetten különböznek a modern diktatúrák a régiektől, az az a stratégiaváltás, miszerint felhagynak az utópisztikus kommunikációval és hatékonyabbnak látják be a realitás alapján álló cinizmus terjesztését – „lehet hogy nálunk nem tökéletesen mennek a dolgok, de máshol sem jobb!”. Egyfajta nihilizmus, beletörődés a modern autokrácia célja, ennek érdekében az ellentmondásokra is épülő hazugságkampányok is hasznosak számukra: Az látszik, hogy ha az információkat a rezsimek nem elhallgatja, hanem inkább összezavaró információdömpinggel ködösíti a valóságot, akkor az ember nem jobban vágyik majd a demokráciára, hanem inkább ki akar teljesen vonulni a politikából. Nyilvánvaló hazugságokra pedig nem feltétlenül van ehhez szükség, elég már meglévő ellentéteket felnagyítani és ezzel konfliktusokat szítani, amivel hatékonyan elterelődik az emberek figyelme a hatalom természetéről.

Az autokráciák ilyen módon a demokratikus világot is bomlasztó tevékenységét a világrendszer napjainkbéli átalakulásához köti Applebaum a könyv negyedik fejezetében, ahol rávilágít arra, hogy a kleptokratikus hálózatokon és a dezinformációs műveleteken túl magának a liberális világrendnek a kihasználásával is meg tudták erősíteni pozíciójukat a modern diktatúrikus rezsimek. Azt beismeri a szerző is, hogy a szabályalapú világrend túlzottan idealisztikus, de az mégis valamilyen vállaláshoz kötötte az aláírókat. Ezeket a napjainkban egyre fokozódó, szuverenitásvédelem hívószavára épülő

és a kölcsönös tiszteletre apelláló nemzetközi viselkedés szegi meg. Bár tehát valamiféle demokratikus értékekre hivatkoznak az autokráciák is, mégis ezzel Applebaum szerint éppen a demokráciával szembeni túlkapásaik legitimációja a céljuk. A multipoláris világrend propagálása ugyanezt a célt szolgálhatja, mivel ez nemcsak az Amerikai Egyesült Államok hegemoniájának a megkérdőjelezésével jár, hanem a szabályalapú világrend intézményeinek a delegitimálásával is. A nemzetközi szabályok áthágása emiatt az autokráciák érdekévé válik, ezzel viszont egy adott rezsime elnyomása a Freedom House meglátása szerint transznacionálissá válik – Applebaum itt a belarusz repülőgép-eltérítés esetét hozza fel példaként, amikor Lukasenka rezsime egy olyan repülőgép-járatot kényszerített önkényesen leszállásra (és így őrizetbe tudta venni az ellenzék egy prominens szereplőjét aki rajta utazott), amely két Európai Unió ország közötti menetrend szerinti járatként nem állt Fehéroroszország joghatósága alatt. Ugyanígy említi példaként azokat az eseteket, amikor autokratikus rezsimek ügynökei demokratikus országok területén figyelnek meg, vagy akár számolnak le a hazai ellenzékük emigrációban lévő tagjaival. Ezek rendszeressé válása a demokratikus országokban is erősíti azt a percepciót, miszerint a nemzetközi szabályok nem érnek semmit. Ugyanezt a célt szolgálják a tudatos támadások a nemzetközi jog legfontosabb intézményeivel szemben (például ENSZ-erőkkel szembeni atrocitások a szír polgárháború során), de azt sem szabad elfelejteni, hogy a felelősség nem egyoldalú, mert sok esetben ezen szervek alkalmazottai maguk szegik meg azt a jogot, amit képviselniük kellene (ehhez példaként említi Applebaum a palesztin kórházakban tevékenykedő Hamász-katonákat).

Az ötödik fejezet a demokrácia hiteltelenítésének további módjait tárgyalja, ebben Applebaum felhívja a figyelmet arra, hogy a 21. századi autokráciák tanultak az elődeik hibáiból és ismerik a demokratizálódás módjait – ezekkel szemben vívják tudatosan a harcot. A demokratikus mozgalmakat így kiemelt céljuk bemocskolni, lejáratni, árulóknak bélyegezni, idegen hatalmak befolyását sejtetni mögéjük – az elnyomásuk ugyanis csak nyilvánvalóvá tenné az autokrácia szándékait (meg persze a rendszer autokratikus mivoltát), a karaktergyilkosság viszont olyan módon képes lehet megfordítani a percepciókat, hogy az emberek éppen a zsarnok védelmével gondolhatják azt, hogy a demokratikus oldalon állnak. Applebaum itt Zimbabwe példáját említi, ahol egy alulról szerveződő, „grassroots” mozgalom sikerét a rezsime képes volt

elfojtani azzal, hogy idegen ügynököknek bélyegezte a vezetőit. Magyarországon ugyanez a módszer 2026-ban látszólag nem vált be.

A könyv során többször fel-felbukkan hazánk neve, illetve Orbán Viktor illiberális rezsimjének a jellemzői, amelyek sokszor ugyanazt a működési logikát mutatták, amit más „Autokrácia Rt”-k is. Ezért is fontos megjegyezni, hogy rendszerkategorizációs szempontból Applebaum tudatosan nem húz világos vonalakat – nyilvánvalóan más kategóriákról beszélnének egyébként egy orbáni Magyarország és egy putyini Oroszország esetében. Erre viszont a szerző az epilógusban fel is hívja a figyelmet: A hidegháborúval szemben a demokrácia és az autokrácia mai szembenállása más, éppen azért, mert nincsenek világos határvonalak az autokráciák és a demokráciák között. Ellenben ki is jelenti: Ebben a „harcban”, amit a két alternatíva vív, nem autokratikus országok állnak szemben demokratikus országokkal, hanem az autokrata viselkedés a demokratikussal. Applebaum a könyv végén nemcsak tudomást vesz erről a harcról, hanem a maga módján hozzá is kíván járulni, tanácsokkal ellátva a demokratákat, akik felül szeretnének kerekedni az autokratákon. Először: Az átláthatóságért kell dolgozni, hogy ne lehessen elfedni a nemzetközi kleptokrata hálózatokat, amelyek az autokráciákat éltetik. Másodsor: A demokratáknak kooperálnia kell az igazság szolgálatában, hogy a dezinformációt le lehessen győzni. Harmadszor: Diverzifikációra van szükség, hogy ne válhassanak a politikai rendszerek kiszolgáltatottá, amit az autokráciák fegyverként használnak majd fel ellenük.

Végszóként Applebaum beismeri, hogy a teendők nem egyszerűek, de az eseményeket igenis alakíthatónak tartja. Talán tudományos szempontból ez is a legfontosabb tézise a könyvnek: Az autokráciák nem elkerülhetetlen következményei voltak bizonyos történeti folyamatoknak, hanem az egyeduralomra törő aktorok akaratán és cselekedetein múlt a létrejöttük és nyugszik a fennállásuk. Anne Applebaum tehát összességében az ágencia (*agency*) szemszögéből értelmezi az autokratizálódást és konzisztens módon pontosan ugyanebben látja a demokratizálódás lehetőségét is. Intézményi, kulturális, történeti, vagy egyéb tényezők közül tehát a legfontosabbnak a cselekvést tartja a politika alakításában. Nem meglepő így az sem, hogy a szerző legújabb cikkei, amelyek a 2026-os magyarországi kormány- (és rendszer-?) váltást értelmezik, szintén az ágencia felől világítanak rá a változás lehetőségére és esélyeire (Applebaum, 2026). Applebaum szerint tehát a demokráciáért tenni kell. Az Autokrácia Rt. című könyvében is azt hangsúlyozza, hogy bár a

liberális világregend nem létezik és (többé-kevésbé) autokratikus rendszerekből nincsen hiány, de liberális, demokratikus rendszerek is vannak, és azokat nekünk védenünk kell.

Irodalom

Applebaum, Anne (2025): *Autokrácia Rt.* Budapest: Európa.

Applebaum, Anne (2026): Illiberalism is not Inevitable. *The Atlantic*, 2026. április 12.
Online: <https://www.theatlantic.com/ideas/2026/04/illiberalism-not-inevitable/686778/> (Letöltés: 2026. 05. 01.).

anneapplebaum.com (d.n.): <https://www.aneapplebaum.com/> (Letöltés: 2026. 05. 01.).

Fukuyama, Francis (1989): The End of History? *The National Interest*, (16): 3–18.

Zakaria, Fareed (1997): The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 76(6): 22–43.